بسم الله الرحمن الرحيم

جرأة الائمة في اجراء الادعية والاقضية

(پښتو)

تالیف :

الشيخ العلامة ، المحقق الحاج
مولانا عبد القيوم البستي البولاني
صانه الله تعالى عن الهموم والغموم

مكتبه رحمانيه
كانسي روڈ، كوئٹه

أُدْعُوْا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً (القرآن)

دچاچی دلته سرکار وی له کابه سره   هلته به ومو‌ی تخفیف دی له حسابه سره

جـرأة الائـمـة (پښتو)

فِـــــــــی

اجرآء الادعية والاقضية

تاليف :

الشيخ العلامة ، المحقق الحاج

مولانا عبد القيُّوم البستى البولانى

صانه الله تعالٰى عن الهموم والغموم

ژباړه او تحقيق :

مولانا حافظ محمَّد احمد الحقَّانى الافغانى غفرالله له

ناشر :

مكتبه رحمانيه ، كاسى روډ ، كوئټه .

خبر دار: دژباړې ، تحقيق ، او كتابت ټول حقوق يې له ناشر سره محفوظ دي.

دکتاب پيژند پاڼه :

دكتاب نوم	::	جرأة الائمة في اجرآء الادعية والاقضية
مصنف	::	الشيخ الحاج مولانا عبد القيوم البستي ؒ
ژباړه	::	مولانا حافظ محمّد احمد الحقّاني الافغاني ؒ
اداره	::	العلم كمپيوټرز ، كوئټه ، : **03218016371**
كمپوزر	::	حافظ نور احمد حميدي
ناشر	::	مصطفى جان
مكتبه	::	مكتبه رحمانيه ، كاسي روډ ، كوئټه .
تاريخ	::	السبت ، ۱۴ رجب، ۱۴۲۸\\ ۲۸، ۰۷، ۲۰۰۷
قيمت	::	**۵۰** كلداري ، يا **۴۲** افغانۍ

خبرتيا :

دالعلم كمپيټرز اداره ټولو درنو مينه والو ته خبر وركوي چې خپل هر ډول ترجمې ، ژباړې ، تصحيح ، تعليق ، تحقيق او نور په هره ژبه : عربي ، پښتو ، فارسي او اردو باندې په اعلى معيار، كم وخت او مناسب قيمت باندې دهمدې اداري څخه تر لاسه كړې . موبايل شميره : **03218016371**

دجرأة الائمة (پښتو) دمضامینو فهرست

شماره	مضمون	مخ
۱	تقریظ دجناب مولوی" صاحب............	۱
۲	دژباړن له قلمه څخه............	۲
۳	دکتاب دیباجه او سبب دتالیف یې............	۳
۴	مقدمه ، او بحثِ اوّل په مشروعیت کی دمطلق دعا............	۴
۵	دوهم بحث په دعا کی وروسته تر عملِ صالح............	۶
۶	دریم بحث په مشروعیت کی ددعا سره دپورته کولو دلاسو......	۷
۷	څلورم بحث په مشروعیت کی ددعا سره دپورته کولو دلاسو او په هیئتِ اجتماعی سره............	۷
۸	پنځم بحث دعا وروسته تر سنتو............	۸
۹	ذکر داوو احادیثو دوِرد وروسته تر لمانځه............	۹
۱۰	تحقیق ددعا وروسته تر سنتو............	۱۰
۱۱	ذکردحل کولو دمتعارفی دعاو پنځو اجزآءِ مشروعه ثابته وو ته	۱۲
۱۲	اقوال په اثبات کی داجزاوو (منحل الیها) ددعا............	۱۲
۱۳	تحقیق په دې‌کې‌چې مراد ددبر الصّلٰوة څخه وروسته ترسنتودی	۱۳
۱۴	استحسان دهمیشه توب پر یوه مستحب باندی............	۱۵
۱۵	بیان دفرق دمرتبو داعمالو............	۱۷
۱۶	شدید اوسخت انکار کول پرتارِك دمستحب بدعت دی............	۱۷
۱۷	روا والی دانکار دمنکر دمستحب والی څخه دمندوب............	۱۷
۱۸	لازم بلل دمستحب بدعت دی............	۱۸
۱۹	فاتحه (الحمدُ لله) ویل په آخر کی ددعا............	۱۸
۲۰	بیان دشلو آدابو ددعا............	۲۰
۲۱	بیان داقسامو درفع په دعا کی............	۲۲
۲۲	حکم داستقبال (مخ راګرځولو) دامام وقوم ته په دعا کی............	۲۳
۲۳	حکم دمخ ګرځولو په وخت کی داللهمَّ انت السّلام او ترجیح ورکول ومخ نه ګرځولو ته............	۲۳
۲۴	اقتصار اوکوتاهی کول وروسته ترفرضو پر اللهمَّ انت السّلام	۲۴
۲۵	دعا وروسته تر لمانځه............	۲۴
۲۶	ایضاً دعا وروسته تر لمانځه............	۲۶
۲۷	ایضاً دعا وروسته تر لمانځه............	۲۶
۲۸	ایضاً دعا وروسته تر لمانځه............	۲۷

شماره	مضمون	مخ
۲۹	ایضاً دعا وروسته تر لمانځه...................................	۲۸
۳۰	بیان دمراعات ساتلو دقوم په دعا کی.........................	۲۸
۳۱	دعا دحاجت..	۲۹
۳۲	دعا دپاره ددفع دمرضو......................................	۲۹
۳۳	دعا دپاره ددفع دقحطی اودتنګۍ درزق........................	۲۹
۳۴	دعا وروسته تراذان...	۳۱
۳۵	دعا وروسته ترخوراك..	۳۱
۳۶	دعا دپاره دقبلیدو دصدقې....................................	۳۱
۳۷	دعا دپاره دتبریك داولاد....................................	۳۲
۳۸	ذکر دبعضو علمی ضروری شیانو مخکی ترنکاح..................	۳۲
۳۹	خطبه دنکاح...	۳۴
۴۰	وکیل باید چی نسبت دنکاح وخپل ځان ته ونکړی..............	۳۵
۴۱	دعا وروسته تر عقد دنکاح..................................	۳۶
۴۲	دعا په وخت کی دیوځای کیدو دزوجې سره په اوله شپه........	۳۷
۴۳	بیان دحال ددوهمی نکاح.....................................	۳۷
۴۴	بیان دحکم دمهر ددوهمی نکاح...............................	۳۹
۴۵	دعا وروسته تردوهمی نکاح..................................	۴۱
۴۶	پرمریض دپوښتنی کولو کیفیت................................	۴۲
۴۷	آیاتونه دشفآء اوهغه شیان چی دمریض په وړاندی ویل کیږی...	۴۲
۴۸	هغه شیان چی په وخت کی دنزاع (روح وتلو) کول کیږی.........	۴۳
۴۹	بیان دکیفیت دوړلو دجنازې..................................	۴۴
۵۰	حکم دقرآئت دقرآن مخکی تر غسل دمړی.......................	۴۵
۵۱	حکم دقرآئت دقرآن وروسته ترغسل دمړی......................	۴۵
۵۲	دعا وروسته تر قرآئت دقرآن.................................	۴۷
۵۳	کیفیت دلمانځه کولو پرمړی باندی............................	۴۸
۵۴	باعثه کول پرتلوار باندی په دفن کولوکی دمړی.................	۴۸
۵۵	بیان دستونی ستخ کولو دمړی په لمانځه کی.....................	۴۹
۵۶	بیان دلمانځه دجنازې پر چارپایی باندی.......................	۵۰
۵۷	حکم دپاکوالی دځای دمړی په لمانځه کی دجنازې...............	۵۱
۵۸	صفت (ډول) دلمانځه دجنازې پر مړی باندی.....................	۵۱
۵۹	دجنازې لمونځ ادا کول په اوقاتِ مکروهه وو کی................	۵۲

شماره	مضمون	مخ
٦٠	ترتيب دلمانځه دجنازې دنورو لمونځو سره........................	٥٣
٦١	دليل پرمستحب والې باندې دترتيب په وخت کې دعدمِ مانع..	٥٤
٦٢	بيان دطريقې ددورې داسقاط........................	٥٤
٦٣	مراعات ديوولسو ١١ شيانو په وخت کې ددورې........................	٥٧
٦٤	بيان دمقدار دصاع (کاسې) زمونږ په تول باندې........................	٥٨
٦٥	بيان دتفريق دقبض په فديو دکفارو........................	٦٠
٦٦	بيان دفديې دکفارې ځخه دقتل........................	٦١
٦٧	لازميدل دکفارې پرمور باندې په وژلو سره داولادپه خوب کې..	٦١
٦٨	بيان دعبارت (الفاظو) دورکولو او اخيستلو دفديې........................	٦٤
٦٩	دعا وروسته تردورې داسقاط........................	٦٦
٧٠	حکم دکلمې نوشته کولو پرتندې باندې دمړي........................	٦٧
٧١	بيان دتلاوت په نزد دمړي په مقبره کې........................	٦٧
٧٢	حکم داوريدو دقرآن دباندې تر لمانځه........................	٦٩
٧٣	بيان دوهلو دبيلچې پر شا وخوا دقبر او دغورځولو دآلاتو دکيندلو وروسته تر دفن کولو دمړي........................	٧٠
٧٤	بيان دفرق ورکولو وخښتو ته دقبر دنارينه او دښځې........................	٧١
٧٥	بيان دمشروعيت ددعا وروسته تر دفن........................	٧١
٧٦	دعا وروسته تردفن دمړي........................	٧٢
٧٧	ايضًا دعا وروسته تردفن دمړي........................	٧٢
٧٨	ايضًا دعا وروسته تردفن دمړي........................	٧٣
٧٩	بيان دهغه چې وروسته تر دعا دقبر سره ويل کيږي........................	٧٤
٨٠	دعا وروسته تر قرآئت په نزد دقبر وروسته تر دفن........................	٧٥
٨١	دعا دکوچنی چې مړ وي........................	٧٥
٨٢	بيان دتعزيې او دحقيقت او دوخت ددې........................	٧٥
٨٣	بيان دتعزيې اخيستلو په مسجد کې........................	٧٦
٨٤	غوړول دفرشونو اودريدل پرلارو په تعزيه کې قبيح دي ، بايد چې انکار پر وکړل سي........................	٧٧
٨٥	بيان دکيفيت دتعزيې ورکولو........................	٧٨
٨٦	دعا په وخت کې دتعزيې ورکولو........................	٧٩
٨٧	ايضًا دعا په وخت کې دتعزيې ورکولو........................	٧٩
٨٨	ايضًا دعا په وخت کې دتعزيې ورکولو........................	٨٠

شماره	مضمون	مخ
۸۹	دعا دتعزیې دکوچنی..	۸۰
۹۰	اول بحث دتتمې په کفن کی دمړی..............................	۸۱
۹۱	دوولس ۱۲ اقسام دکفن ورکوونکو..............................	۸۳
۹۲	دوهم بحث دتتمې په تلقین کی دمړی وروسته تر دفن............	۸۴
۹۳	حکم دتجزیې کولو دیوې فدیې وډیرو مسکینانوته...............	۸۵
۹۴	ځلورم بحث دتتمې په بیان کی دلمانځه کولو مقابل وقبروته....	۸۶
۹۵	نه ګته دسترې په مکروه والی کی دلمانځه کولو مقابل وقبروته	۸۷
۹۶	پنځم بحث دتتمې په رسیدوکی دثواب دعباداتِ مالیه وو او بدنیه وو ومړی ته..	۸۷
۹۷	شپږم بحث دتتمې په بیان کی دتصّدق دپاره دمړی درې ورځی..	۹۱
۹۸	بیان دهغو شیانو چی اعتبار دتصدّق پر هغو باندی دی........	۹۱
۹۹	باعثه کول دتصدّق په رانیولو سره دکتابو دشرع شریفی........	۹۳
۱۰۰	تصدّق په پاخه طعام سره په درو ورځو کی.....................	۹۴
۱۰۱	میلمستیا دکوره څخه دمړی په درو ورځو کی...................	۹۵
۱۰۲	ترجیح دمنع دخوراك دکوره څخه دمړی..........................	۹۶
۱۰۳	فرق په مابینځ کی دمیلمستیا او دتصدّق.........................	۹۷
۱۰۴	اوم بحث دتتمې په بیان کی دمشروعیت دزیارة القبور..........	۹۸
۱۰۵	اثبات دقول او دفعل درسول الله ﷺ په زیارت کی............	۹۹
۱۰۶	اثبات دزیارت په افعالو کی دصحابه وو اوتابعینو اوعلماوو او صالحینو..	۱۰۰
۱۰۷	ترجیح دشاملیدو درخصت وښځو ته هم..........................	۱۰۰
۱۰۸	فآئدې دزیارت دقبرو..	۱۰۱
۱۰۹	آفتونه دزیارت دقبروکم چی زموږپه عصرکی پیداسویدی فهذا الزیارة ممنوع لا مطلق الزیارة..............................	۱۰۱
۱۱۰	بیان دهغه امورو چی په امام پوری دجمعې تعلق لری..........	۱۰۲
۱۱۱	یادونه دیوې رسالې دمؤلف (کشف الغمة فی صلوٰة الجمعة)....	۱۰۲
۱۱۲	ځای دادا کولو دلمانځه دجمعې...............................	۱۰۲
۱۱۳	بیان ددوو رکنو دخطبې..	۱۰۲
۱۱۴	بیان داوه لسو ۱۷ سنتو دخطبې...............................	۱۰۲
۱۱۵	بیان دځلورو مستحبو ۴ دخطبې...............................	۱۰۴
۱۱۶	اوله لطیفه وروسته ترقال الله تعالی په اعوذُ بالله ویلوکی ده....	۱۰۴

شماره	مضمون	مخ
۱۱۷	دوهمه لطیفه په مخ گرځولو کې ده په وخت کې ددرود ویلو رسته او چپه طرف ته...	۱۰۴
۱۱۸	دریمه لطیفه په دوو خطاوو کې ده په لفظ الحمزة ؓ..............	۱۰۴
۱۱۹	څلورمه لطیفه تکیه کول په وخت کې دخطبې ویلو پرلکړه باندی	۱۰۵
۱۲۰	پنځمه لطیفه په خطبه ویلو کې ده په غیر دعربی..............	۱۰۵
۱۲۱	ذکر داولی خُطبې دجمعې...........................	۱۰۵
۱۲۲	ذکر ددوهمی خُطبې دجمعې...........................	۱۰۶
۱۲۳	بیان دکیفیت دخطبو داخترو...........................	۱۰۷
۱۲۴	ثابت والی دمبلولو ددوو بټو گوتو (ابهامین) دنرمیو سره دغوږو (شحمتین) په تکبیراتو زوآئدو کې داختر..............	۱۰۷
۱۲۵	مستحب والی دشروع کولو دخطبو داخترو په پرلپسی تکبیراتو سره...	۱۰۸
۱۲۶	ثبوت دسنت والی دتراویحو...........................	۱۰۹
۱۲۷	بیان دقعدې داستراحت او تسبیح ددې...........................	۱۰۹
۱۲۸	خاتمه په وصیت کې دتصحیح دالفاظو په دعا کې..............	۱۱۰
۱۲۹	اثبات دیوه شی په علت سره دنقیض دهغه جهل دی..............	۱۱۱
۱۳۰	په وخت کې دقدرت پر عربی باید چې عدمِ تعیّن دالفاظو ددعا کم چې په کتابو کې دفقهی راغلی دی مقیّد په عربی سره سی..	۱۱۳
۱۳۱	رسالة مسمٰی په کشف الغمة فی صلٰوة الجمعة سره..............	۱۱۴
۱۳۲	الخاتمة...	۱۲۴
۱۳۳	دعلماء کرامو تقریظونه...........................	۱۲۵

پای

کمپوزنګ :

ادارة التحقيق ، العلم کمپیوترز ، بکوئته ، باکستان .

رقم الهاتف النقال : **03218016371**

ناشر :

مکتبه رحمانیه ، بشارع کاسی ، کوئته ، پاکستان

ادارة المنشورات الاسلامية والعلمية تحت تصرّف :

ملا حمید الله الحنفی وحافظ لعل محمد

بسم الله الرحمن الرحيم

صورة ما افاده علامة الدّنيا والدّين ، بقية العلمآء الراسخين ، من حاز قصب السبق في كلّ مضمار ، ودَارَ مَعَهُ الحقّ حيثما دَارَ ، فَاَصْبَحَ أية في اصابة الرأى الصّآئب المعروف **بجناب مولوى صاحب** ، اداَمَ الله ظلاله :

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۵

الحمدُ لله ذى الطّوْلِ والآلآء ، وصلّى الله تعالى على نبيّه خاتم الرسل والانبيآء ، وعلى آله واصحابه الاتقيآء ، امّا بعدُ فيقول العبد المعتصم بحبلِ الله المتين **محمد قسيم** شرح الله صدره وزيّنه بنور اليقين ، انّى رأيتُ هٰذه الرّسالة الشّريفة المسمّاة بجرأة الائمّة في اجرآء الادعية والاَقْضِية ، بعد ما سوّدتُ رؤية سطحية فوجدتُ ما فيها حقًّا صريحًا ، ثمّ طالعتُها فامعنتُ فيها وكان امعاني غاية ، وخضتُ فيها وكان خوضي نهاية ، فلم اجدها الاّ كزهرة فوق ربوة ندية ، او كدوحة وسط روضة طرية ، وعسٰى ان ينتفع بها (١) الصّغير والكبير والقاصي والدّاني ، والله يعطي كلّ مسئول ، اللّهمّ اجعل سعي مصنّفها ومدوّنها مشكورا وعمله مبرورًا ، وصنيعه ماجورًا ، واجعله فوق كثير مّن النّاس ، أمين يارَبّ العالمين .

---

(١). رَحِم الله تعالى على هٰذا الشيخ الجليل والفاضل النّبيل استاذ الاساتذة ، رحمةً واسعة ، فانه قد انتفع بهٰذا الكتاب كما قال رحمه الله تعالى صغير وكبير والقاصي والدّاني حتى اشتهر في الاوطان والامصار اشتهار الشمس في الظهيرة ، ولله الحمد والمنّة . العبد العاصي محمّد احمد الحقّاني عافاه الله تعالى

بسم الله الرحمٰن الرحيم

دژباړن له قلمه :

الحمد لله الذی بنعمته تتمّ الصالِحات ، والصَّلاة والسَّلام علی رسوله سيّد السَّادات ، وعلی آله واصحابه شـموس الـهدٰی وبدور الـهدايات .

امّا بعد: پس وايي عاجزه بنده محمّد احمد حقّانی (عَفَرَاللّٰهُ) چی ددې کتاب (**جرأة الائمّة**) مقبوليت او شهرت پر هيچا پټ نه دی ، ځکه دا يو داسی کتاب دی چی نژدی دهر عالِم او طالِب سره تل ملګری وی ، او وخت په وخت ډول ډول استفاده ورڅخه کوی ، ولی چی په دې کتاب کی هغه بحثونه محققانه ، مکمل او مدلّل راغلی دی کم چی ډير پېښېدونکی او زيات مخ ته راتلونکی دی ، لکه ددعاء په اړوند مختلفی مسئلې ، نکاح ، خطبة النکاح ، همدارنګه دمړی په اړوند مسئلې لکه اسقاط ، خيرات ، تلاوت او نور ، اودا ټولی هغه موضوع ګانی چی په اوس وخت کی ډير خلګ ددې شيانو له مسنونو طريقو څخه ناخبره دی ، اويا هم پکښی ډير وګړی له ځانه خبری کښېباسی ، اوپه دې کتاب کی ددې ټولو مسئلو په اړوند دحنفی فقه له معتمدو کتابو څخه اصلی صورت دمسئلو وړاندی کړل سويدی ، چی دهرچا خبريدل او پوهيدل ورباندی ډير ضروری دی.

همدارنګه دکتاب په خپل ځان کی عمده والی او جامعيت دخپل وخت دنامتو علماوو له تقريظونو څخه په ډاګه معلوميږی ، کم چی دکتاب په پای کی په پوره ډول راغلی دی، خوکله چی ددې کتاب ترتيب په فارسی ژبه سوی وو ، ځکه نو ددې کتاب فهم پر بعضو داسی ناظرينو باندی چی له فارسی سره يې ولدتيا نه درلوده ، مشکل او سخت وو ، نو ددې دپاره چی ددې کتاب فآئده نوره هم ډيره سی ، او زموږ عام افغانان وړونه ورڅخه پوره ګټه ترلاسه کړی ، پښتو ته وژباړل سو ، دژباړی په دوران کی ډير کوشش سويدی چی دکتاب فارسی الفاظ په عام فهمه او ساده پښتو تعبير کړل سی ، او هم دکتاب تصحيح ته زياته پاملرنه سويده ، خو کله چی له بشر سره هيره او خطا تل مل وی نو ځکه که تاسو محترمينو ته کومه نميګړتيا په نظر درسی نو هيله لرو چی موږ ورڅخه خبر کی تر څو په آينده کی هغه اصلاح سی ، نور نودا تاسی اودا کتاب . ومن الله التوفيق

مُحـمَّد احـمـد حـقّـانـی (عَفَرَاللّٰهُ)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ط

الحمدُ لله الذى جَعَلَ ابتهالنا اليه مقصدًا اَسْنٰى ، ولا يعبأُ بنا ربُّنا لَوْ لا الدُّعآء ، والصَّلٰوة والسَّلام على من كانَ قابَ قوسين او اَدنٰى ، واَزعَجَنَا بانّ مُخَّ العبادة هو الدُّعآء ، وعلٰى آله واصحابه الذيْنَ نالُوْا كلَّ مطلبٍ بالتّضرع الى ربّهم فى الصّباح والْمَسَآء ، وجُعِلَ السُّلوكُ على أثارهم عَلَمَ الاهتدآء .

امّا بعد : دپوهي دخاوندانو پر زړونو باندی دی پټه نه وی چی کله الفاظ دمعناګانو دپاره غالبونه دی ، نوځکه دالفاظو صحیح کول دترکیب او اعراب دلحاظه ضروری سوه ، اوکله چي دپاره دطلبولو دهر مقصد جلا جلا عبارتونه پکار دی نودهر ځای دپاره دکلمو او تورو جلا جلا ترتیب ضروری دی ترڅو چی دالفاظو معناګانی دمتکلم دزړه دمقصد سره موافقی او برابری سی. خو ددی ټولو سره سره څه خلګو بلکه زیاتو خلګو ته داضروری شی لاس ته نه وو ورغلی. نوبعضي ددوی تردي لار تیر سوه او خپل ځان یې په اکثرو ځایوکی په ګنج کی دګُم نامی او په څنګ کی دپټیدو واچوی او ددي پر جاری کولو یې دلاوری نه کوله ، وَنِعْمَ مَا صَنَعُوْا ، او بعضو ددوی بې ځایه دلاوری ښکاره کوله اوهر څه چی به یې پر ژبه راتله هغه به یې ویله او دپوهانو او هوښیارانو په وړاندی خوار او ټوکی سوه او دا لوی مصیبت دی . پر دې بنآ باندی بعضو ریښتینو تعلق ساتونکو ([1]) طلب وکی ددې خوار او ګناه ګار او ملامت بنده څخه چی مسمٰی دی په **عبد القیوم** سره او زوی دعالِم فقیه **حاجی مُلاً آغا محمد آخند** مرحوم دی، فی الحاله اوسیدونکی دی دداګیان دکلی ، دګرشك دولسوالی ، ولایتِ هلمند، او وطنِ اصلی یې نَوْدِه نوزاد دی. دا متعلقین چی په خپلی زیرکی سره ددې مشکل څخه خبر وه او لیدی یې، دخپل ښه ګمان پر بنا باندی یې ددې خوار بنده څخه په ځو ځو واره طلب وکی چی ددې مشکل کار دآسانه کولو دپاره پر ټولو اشخاصو باندی او ددعا کوونکو دفائدې دپاره اوددې کارونو دوظیفه دارانو دپاره یو کتاب تالیف کړم چی دهر مهم کار دپاره مناسبه

([1]). ددې ټولی څخه یو دمؤلّف زوی رشید اوفهیم مسمٰی په عبد الحلیم (اوصله الله تعالی الی اقصی السعادات) هم وو چی قوی باعث بلکه علتِ غایی ددې کتاب وګرځیدی . منه ؒ

دعا په هغه کی وی ، او دارنګه داامامانو دوظیفو پر تفصیل باندی لکه داسقاط دوره ، دخطبو ویل ، دمړی دفن کول او داسی نورو شیانو باندی مشتمل وی ، نودپاره دعمل کولو په دې قول سره دالله ﷻ : وَاَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ [الضحٰی: ۱۰] می خپل ځان دغشو ویشتلو دپاره هدف وګرځوی ، او ددې مقصد په پوره کولو کی می دخپل طاقت سره برابر کوشش وکی او دا کتاب می نامداره کی په (**جُرْأة الاَئِمَّة فی اجرَآء الاَدْعِيَة و الاَقْضِيَة**) سره .
اودکتونکو څخه دا اُمید لرم چی ددې خادم الشریعة پرعیبونو او نقصانونو باندی دستر څادر وغوړوی ، او خطآء یې ور اصلاح کړی او ددواړو جهانو دخیر ددعا څخه یې هیر نکړی . وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ [یوسف: ۵۳] حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ [آلِ عمران: ۱۷۳] .
اوپه مطابقت ددې قول چی : اِنَّ الشَّجَرَةَ تُنْبِئُ عَنِ الثَّمَرَةِ اول باید مشروعیت او کیفیت ددعا ثابت کړل سی ، دا په ضمن کی دیوې مقدمې ذکر کوم او وروسته تردې په مطلب شروع کوم. والله المستعان

المقدمة

باید وپیژندل سی چی په دعا کی بحث دڅو وجهو څخه پکار دی :
اول بحث : په مشروعیت کی دمطلقی دعا دی :
پوه سه چی ثبوت دشرعیت دنفس دعآء بیان ته حاجت نلری ځکه چی الله تعالی په قصو کی دډیرو انبیآء کرامو ﷷ بې له انکاره په خپل قدیم کلام کی حکایت کړی دی چی هریوه ددوی څخه په وخت کی دحاجت اودهغه دپوره کولو دپاره دالله ﷻ په دربار کی دعآء او عاجزی کړیده. او دا دلیل کافی دی پر مشروع والی باندی دمطلقی دعا. او ددې سره بیاهم یو څو دلیلونه ددعآء په باره کی دپاره دروښانه کولو داوریدونکو دزړو راوړم :
۱. **اول**: قال الله تعالی: وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيْبٌ أُجِيْبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ [البقرة : ۱۸۶] ۲. **دوهم**: قال الله تعالی: قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ [الفرقان:۷۷] ای لا یکترث ولا یبالی بکم ربّی لو لا دعآئکم ایّاه فی الشدآئد فیکشفها . جلالین ص ۳۰۹
۳. **دریم**: قال الله تعالی: وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُوْنِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِيْنَ [الغافر: ۶۰] ای سلونی اعطکم وقوله تعالی: عَنْ عِبَادَتِي ای عن دعآئی ذکره کثیر من المفسّرین. ولِحدیث الترمذی ج۲ ص۱۷۳ عن النعمان بن بشیر رض عن

النبي ﷺ (١) قال: الدعاء هو العبادة ثم قرأ وَقَالَ رَبُّكُمُ الأية، قال الشيخ فى اللمعات الحصر للمبالغة وقرآءة الأية تعليل بانّه مامور به فيكون عبادةً اقله ان يكون مستحبة والمراد بعبادتى هو الدعاء والوعيد ينظر الى الوجوب لكن التحقيق انّ الدّعآء ليس بواجب والوعيد انما هو على الاستكبار (٢). فافهم ۴. **څلورم**: قال تعالى: وَاسْئَلُوا اللهَ مِنْ فَضْلِهِ [النسآء : ٣٢] ۵. **پنځم**: په شرح کی دبخاری دی لابن ابی جمرة عن النبی ﷺ من فتحت له ابواب الدّعآء فتحت له ابواب الخيرات .(٣) ۶. **شپږم**: په ترمذی ج ٢ ص ١٧٣ کی روایت دی: عن انس ابن مالك عن النبی ﷺ قال الدّعآء مخ العبادة ۷.**اوم**: په ترمذی کی دی: عن ابی هريرة رضی الله عنه عن النبی ﷺ قال ليس شيءٌ اكرم على الله من الدّعآء (٤). ۸. **اتم**: په ترمذی (٥) کی دی: عن ابی هريرة رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ انه من لَم يسال الله يغضب عليه ۹. **نهم**: په الترغيب والترهيب کی دی: عن رسول الله ﷺ قال من فُتِح له منكم بابُ الدُّعآء فقد فتحت له ابواب الاجابة. ۱۰. **لسم**: په نزهة المجالس ج١ ص٧٠ کی دی: عن ابی هريرة عن رسول الله ﷺ الدّعآء سلاح المؤمن وعماد الدّين ونور السمٰوٰت والارض . ۱۱. **يوولسم**: په ترمذی (٦) ج٢ ص١٩٣ کی روایت دی: عن ابن عمر قال قال رسول الله ﷺ من فتح له منكم باب الدعاء فتحت له أبواب الرحمة وما سئل الله شيئا يعطى أحب إليه من أن يسأل العافية وقال رسول الله ﷺ إن الدعاء

---

(١). ورواه ابن ابی شيبة فی مصنفه واصحاب السنن الاربعة وابن حبان والحاكم فی مستدركه والامام احمد فی مسنده من نعمان بن بشير وقال الترمذی حديث حسن صحيح وفی بعض النسخ منه حسن فقط وقال الحاكم صحيح الاسناد .

(٢). الحديث رواه الترمذی فی كتاب التفسير رقم (٢٨٩٥) ورواه ايضا فی كتاب الدعوات رقم (٣٢٩٤) ورواه ايضا ابوداؤد فی كتاب الصلاة رقم (١٢٦٤) وابن ماجه فی سننه فی كتاب الدعآء فی باب فضل الدعآء حديث رقم (٣٨١٨) وايضا الامام احمد بن حنبل فی مسنده رقم (١٧٦٢٩) ورقم (١٧٦٦٠) ورقم (١٧٧٠٥) كلها فِی مسند الكوفيين. حقّانی عفّی عنه

(٣). ورواه ابن ابی شيبة فی مصنفه عن علی وابن عمر بلفظ ابواب الاجابة كما يذكر قريبا عن الترغيب ورواه الحاكم فی مستدركه بلفظ ابواب الجنّة عن ابن عمر رضی الله عنه وقال صحيح الاسناد .

(٤).وكذا رواه ابن ماجة وابن حبان والحاكم واحمد والبخاری فی الادب المفردعن ابی هريرة رضی الله عنه وقال الحاكم صحيح الاسناد .

(٥). ورواه الحاكم فی مستدركه .

(٦). ورواه الحاكم فی مستدركه والطبرانی فی الدّعآء له وقال الحاكم صحيح الاسناد ورواه ابو يعلی عن علی رضی الله عنه .

ينفع مِمّا نزل ومِمّا لَم ينْزل فعليكم عباد الله بالدعاء ، تردې حديث لاندې شيخ عبد الحق" په لمعات کې ليکي: اشارةٌ الى ان الدعآء عبادة مامور بِهـا فـامتثلوا الامـر واستسلموا القـضآء آهـ او ددې مثالونه نور هم ډيردي چې ذکر کول يې داوږدوالي سبب کيږي اوکم چې ذکر سوه په دې کې کفايت دی.

اودا دليلونـه لکـه څنګـه چـې ثـابتوونکي دشـرعيت دمطلقـي دعـا دي همدارنګه اثبات دشرعيت ددعـاء وروسـته ترسنتو هـم کـوي ځکـه چـې دا مطلق دي په دعآء کې برابره خبره ده که وروسته تر لمانځه وي اوکه بل ځای وي اوبرابره خبره ده که په طريقه داجتماع سره وي اوکه يوازې، او ((والمطلق يَجرى على اطلاقه ما لَم يوجد الصّارف عنه)) مقرره قاعده ده په علم اصول الفقه کې. اوپر دې سربيره نور خاص دليلونه دمشروعيت ددعاء وروسته تر سنتو به هم ذکر کړل سي. نو دبدعت حکم کول پر يوه داسې شي باندې چې مشروعيت او افضليت او مستحبيت دهغه په دلائلو شرعيه وو سره ثابت وي اوددې وکولو ته ګمراهي ويل اوسخت منع کول ددې کار پرکوونکي ، کار داولي الابصار نه دی، ځکه چې بدعت هغه دی چې دليل دمشروع والي دهغه دقرآن او سنت او اجماع څخه نه وي په هيڅ وجه دوجوهو ددليل ويلو کم چې دعبارت او اشارت او دلالة او اقتضآء النصوص څخه عبارت دي.

او داحکامو دمرتبو ساتنه کول يعني حلال حلال ګڼل او حرام حرام ګڼل دقواعدو څخه داسلام دی. اللهم اجعلنا هادين مهتدين غير ضآلّين مـضِلّين يـا ربَّ العالمين .

دوهم بحث : په مشروعيت کې ددعاء دې وروسته تر اعما ل صالحه وو عموماً او وروسته تر لمانځه خصوصاً .

يوه سه : چې دعا کول وروسته تر اعمالِ صالحه وو عمومًا دثابتو قواعدو څخه دشرع شريفې دی، چې ډيرو علماوو په دې سره تصريح کړيده. آيا نه ګورې چې حضرتِ ابراهيم او حضرتِ اسماعيل (على نبيّنا وعليهما الصلاة والسلام) کله چې دجوړولو څخه دکعبې شريفې فارغه سوه نو يې وويل: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّـا اِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ [البقرة : ١٢٧] چې دا صريح نص دی په قرآن کې، او همدارنګه په احاديثو کې راغلي ده دعاء په وخت کې دروژې ماتولو: اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ لَكَ صُمْتُ وَبِكَ اٰمَنْتُ وَعَلٰى رِزْقِكَ اَفْطَرْتُ فَاغْفِرْلِىْ ، دارنګه وروسته تر فارغه کيدو دحج څخه او وروسته ترفارغه کيدو دهر فعل څخه دحج ، دمحدثينو

اوفقهاوو دمناسکو په کتابو کی دعاوی رانقل سوی دی. اودهمدې قاعدې شرعیې څخه لکه څنګه چې اثبات دشرعیت ددعاء وروسته تر عملِ صالح کیږی ، همدارنګه دپاره دشرعیت ددعآء وروسته تر لمانځه خصوصا په پوره ډول سره کفایت کوی ځکه چې لمونځ هم عبادت دی لکه چې دا خبره دهغو امورِ متقرّره وو څخه ده چې دانکار قابل نه دی، او دهر عبادت تر ختمولو وروسته دعآء مستحب ده لکه چې فقهاوو ددې استنباط دنصوصو څخه کړیدی. او پردې سربیره قال الله تعالی: فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ۞ وَإِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ۞ [الَم نشرح : ۷-۸] . محقق بغدادی" په خپل تفسیر ج۳۰ ص۱۷۲ کی راوړی دی: ای اذا فرغتَ من الصلاة فاتْعبْ فی الدّعآء ورُوِیَ هذا التفسیر عن قتادة وضحاك . او همدارنګه دنورو مفسرینو څخه هم منقول دی. او په ترمذی او نسائی کی راوړی: قیل یا رسول الله ایّ الدّعآء اسمع قال جوف اللّیل الأخرِ ودبر الصّلوات المکتوبات .

دریم بحث : **په مشروعیت کی دی دلاسو پورته کولو په دعاء کی**

امام مسلم" (ج۱ ص۲۱۳) په واقعه کی دبقیع غرقد راوړی دی: انّه ﷺ رفع یدیه ثلثًا. امام نووی" ددې په تشریح کی فرمایی: فیه استحباب اطالة الدّعآء وتکرر رفع الیدین. اوپه مشکوٰة ص ۲۱۹ کی دترمذی او احمد څخه نقل کوی: وعن عمر بن الخطاب ﷺ فأنزل علیه ﷺ یوما فمکثنا ساعة فسري عنه فاستقبل القبلة ورفع یدیه وقال اللّهم زدنا ولا تنقصنا الی آخر الحدیث. په بنایة کی یې دامام نووی" څخه نقل کړی دی: قال النووی قد ثبت انّه ﷺ رفع یدیه فی الدُّعآء ذکرتُ لذٰلك من نحو عشرین حدیثا فی شرح المهذّب . انتهٰی

څلورم بحث : **په مشروعیت کی دی دلاسو پورته کولو په دعاء کی په هیئت اجتماعی سره**

امامِ سیوطی" په السّهام المصابة فی الدعوات المستجابة کی راوړی: عن حبیب بن مسلمة مرفوعًا لا یجتمع قوم فیدعو بعضُهم ویؤمن بعضهم الا اجابَهم الله ، رواه الحاکم ، او همدارنګه په کنز العمال ج۱ ص۱۷۷ کی ذکر دی: ولفظه عن حبیب بن مسلمة الضّمری مرفوعًا لا یَجتمعُ مَـلأٌ فیدعو بعضهم ویؤمن بعضهم الاّ اجابَهم الله . وعن انس مرفوعا ما اجتمع ثلثة بدعوة الاّ کان حتمًا علی الله ان لا یردّ ایدیهم رواه ابونعیم فی الحلیة . وفی (العرف) الشذی ولیعلم انّ الهیئة الاجتماعیة برفع الایدی المتعارفة فی

العصر ثبت بعد النافلة فی الاستسقآء وواقعة بیت ام سلیم انتهٰی. وواقعة بیت ام سلیم حین صلی علیه الصلاة والسلام فیه السّجدة ودعا لانس رواه مسلم من حدیث انس فی باب جــواز الجماعة فی النافلة والاصل فی النصوص التّعلیــل فثبَّــت ، او پردې موضوع باندی منذریؒ دقدماوو څخه او علاّمه سیوطیؒ دمتاخرینو څخه او دارنګه نورو علماوو مستقل تصنیفات کړی دی چی ددې دثابتولو دپاره پوره کفایت کوی، ځکه نو زه نور کلام نه اوږدوم .

پنځم بحث : **دی په بیان کی ددعاء وروسته تر پنځو لمونځو په پورته کولو سره دلاسو**

دامطلب که څه هم دمخکنیو بحثونوپه ضمن کی ثابت سو لکه چی هلته مو اشاره هم ورته وکړه لیکن ددې سره دپاره دغابښ ماتولو او دملامتولو ددښمنانو ددې مستقل او جلا اثبات کوم، او دښه اوبد په مینځ کی به تمیز کوونکی فیصله ولیکم، ددې دپاره چی دطالبانو بصیرت ته حق واضح سی، اوپه شك اوحیرت کی ونه لوېږی. نو وایم بحول الله تبارك وتعالی چی:

دعا په پورته کولو سره دلاسو وروسته تر فرضی لمانځه پس له سلام ګرځولو څخه مطلق برابره خبره ده که تر هغه وروسته سننِ رواتب وی اوکه نه وی او برابره خبره ده که دعا په اجتماع سره وی او که نه وی ، مخکنیو محدثینو په ډیرو کتابو کی په اثبات سره رسولی ده. او په دې ځای کی په یو څو حدیثو سره کفایت کوم : ۱. **اول**: ما اخرجه ابن ابی شیبة قال حدّثنا محمد بن یَحیٰی الاسلمیّ قال رأیت عبدَ الله بن زبیر ورأی رجلاً رافعًا یدیه یدعو قبل ان یفرغ مــن صلوٰته فلما فرغ منها قال له انّ رسول الله ﷺ لَم یکن یرفع یدیه حتّٰی یفرغ من صــلوٰته وعزاه الــهیثمی فی الزوآئد الی الطبرانی وقال رجاله ثقات انظر (مجمع) الزوآئد ج ۱۰ ص ۱٦۹. ۲ . **دوم**: ما اخرجه ابن ابی حاتم باسناده عن ابی هریرة رضی الله عنه ان رسول الله ﷺ رفــع یدیه بعد ما سلم وهو مستقبل القبلة فقال اللّهم خَلِّص الولید بن الولید رحمه الله ذکره ابن کــثیر فی تفسیر قوله تعالی (اِلاَّ الْمُسْتَضْعَفِیْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ [النسآء : ۹۸]) الآیة ج ۱ ص ۵٤۲ وفیه عَلِیّ بن زید بن جدعان روی له مسلم مقرونًا بالغیر قال ابن دقیق العید فی حــدیث ابــن مسعود فی النّبیذ : من طریقه عند احمد والدار قطنی علیّ بن زید وان ضعف فقد ذُکِر بالــصّدق حکاه الزیلعی فی ج ۱ ص ۱٤۱. وقال العجلی یکتب حدیثه ومثله قال ابن عدی وقال ابــن معین ما اختلط علیّ بن زید قطّ وقال یعقوب بن ابی شیبة : شیبة ثقةٌ صالِح الحــدیث والی اللین ما هو کما فی التهذیب ج ۷ ص ۳۲۳ . ۳. **دریــم**: ما اخرجه ابن ابی شیبة فی مصنفه

من حديث الاسود العامرى عن ابيه قال صلّيتُ مع رسول الله ﷺ الفجر فلمّا سلّم انحرف ورفع يديه ودَعَا والاسود هٰذا ابن عبد الله ابن حاجب بن عامر من رجال ابى داؤد ذكره ابن حبّان فى الثقات وقال الذّهبى محله الصدق كما فى التهذيب. ۴. **څلورم: هغه چې حافظ** ابوبكر احمد بن محمد بن اسحٰق ابن السنى ؒ په خپل كتاب عمل اليوم والليلة كې ليكلى دى: حدّثنى احمد ابن الحسن حدثنا ابو اسحٰق يعقوب بن خالد بن يزيد البالِسى (١) حدثنا عبد العزيز ابن عبد الرّحمٰن القرشى عن حفيف عن انس عن النبى ﷺ انّه قال: ما مِنْ عبدٍ يبسط كفَّيه فى دبر كلِّ صلٰوة ثمّ يقول اللهمّ الهى وإلٰه ابراهيم واسحٰق ويعقوب واله جبرآئيل وميكآئيل واسرافيل اسئلك ان تستجيبَ دَعْوَتِيْ فَاِنِّيْ مُضْطَرٌّ وَتَعْصِمُنِيْ فِيْ دِيْنِيْ فَاِنِّيْ مُبْتَلًى وَتَنَالَنِيْ بِرَحْمَتِكَ فَاِنِّيْ مُذْنِبٌ وَتَنْفِيْ عَنِّيَ الْفَقْرَ فَاِنِّيْ مُتَمَسْكِنٌ اِلاَّ مَا كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ان لا يَرُدَّ يديه خَائِبَين. ۵، ۶: **پنځم اوشپږم: هغه دى** كم چې اخراج يې طبرانى په (المعجم) الكبير كې كړى دى: عن ابن عباس ؓ، وفى الاوسط عن ابن عمر ؓ، قَالاَ صلى رسول الله ﷺ الفجر ثم اقبل على القوم فقال اللّهم بارك لنا فى مَدِيْنَتِنَا وبَارِكْ لَنا فِي مُدِنّا وصاعنا، ذكرهما السّهمودى فى الوفا ج ١ ص ٣٦ و ٣٨، ورجالهما ثقاتٌ كما قاله. ۷. **اووم: هغه دى كم چې ابن ماجه** ليكلى دى (حديث رقم = ١٣٢٥) : حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا شبابة بْن سوار حَدَّثَنَا شعبة حَدَّثَنِي عَبْدُ الله بن سعيد عَن أَنَس بْن أَبِي أنس عَن عَبْد الله بْن نافع بن عمياء عَن عَبْد الله بْن الحارث عَن المطلب يعني ابن أبي وداعة قَالَ قال رَسُول الله ﷺ : صلاة الليل مثنى مثنى، وتشهد في كل ركعتين وَتَبْأَسُ وتمسكنُ وتُقْنِعُ وتقول: اللّهم اغْفِرْ لِي، فمن لَمْ يفعل ذلك، فهي خداج. قوله تقنع من باب الافعال اى ترفع يديك بعد الصّلٰوة كذا ذكره المحدّث الدهلوى كما فِي نِهاية الجزرى ومَجْمَع البِحار. او په ترمذى ج ١ ص ۵١ كې دفضل ابن عباس ؓ څخه نقل دى: وقال – الترمذى – قال محمّد يعنى البخارى حديث ليث بن سعد اصحّ من حديث شعبة، او همدارنګه يې په معارف السنن ج ٣ ص ۴٧٣ او ابوداؤد ج ١ ص ١٧٣ او په شرح دسفر السعادة ص ٩٠ كې ددې اخراج كړى دى. پاته سوه داخبره چې په څلورم حديث كې عبد العزيز بن عبد الرحمٰن دى اوپه ده كې خبرى سوى دى، ذكره فِي كَنْز

(١). كان اللفظ فى النسخة الفارسية من جرأة الائمة هكذا: بن يزيد اليالسى آهـ بالياء، وهو فى الاصل اى فى كتاب عمل اليوم والليلة لابن السنى ج١ ص٢٦٢ حديث رقم= ١٣٧ (ط: دائرة المعارف النظامية، بحيدر آباد الدكن، ١٣۵٨هـ) هٰكذا: البالسى، بالباء فاثبتناه من الاصل. واختصر المصنف ؒ هٰهنا فى اسمآء الرواة ايضًا. حقّانى

العمال ج١ ص١٨٣ وقال واه آهـ او همدارنګه په میزان الاعتدال کی لیکلی دی، اوپه آخری روایت کی عَبد الله بن نافع بن عمیاء مجهول دی لکه چی په تقریب لیکلی دی: مجهولٌ من الثالثة ([1]). لکن باید چی وویل سی چی دراوی دجهالت دوجی څخه حدیث موضوعی نه ګرځی البته ضعیف ګرځی او عمل په حدیث ضعیف سره په فضآئلو کی داعمالو روا دی اتفاقا ، ملا علی قاریؒ په رساله (فضلِ شعبان) کی ذکر کړی دی: قلت جهالةُ الرّاوی لا تقتضی کونَ الحدیثِ موضوعا وکذا نکارة الالفاظ فینبغی ان یحکم بانّه ضعیف ثم یعمل بـه فی فضآئل الاعمال اتفاقا انتهٰی .

که وویل سی چی نزاع په هغه دعا کی ده چی دلاسو په پورته کولو سره دامام اودقوم ، اوپه هیئتِ اجتماعی سره وروسته تر سننو وی ، او په خاص ډول سره دحمد اودرود وی، اوپه دې احادیثوکی چی ذکر سوه یا مطلق دعا ده وروسته تر فرضی لمونځو ، یا بې له اجتماع څخه ده ، نو بیا هم مطلوب ثابت نسو ؟ نو اول عرض کوم که چیری په مَا تَقَدَّمَ کی په غور سره نظر وکړل سی نو هیڅ وسوسه به ددې په ثبوت کی نسی پاته . آیا نه ګوری چی کله شیخ مجد الدین فیروز آبادیؒ په خپل کتاب سفر السعادة ص ٩٠ کی داسی ویلی دی: هرڅه چی دا دعا ده چی دمسجدو امامان یې وروسته تر سلام ګرځولو کوی او مقتدیان آمین آمین پر وایی لکه څنګه چی اوس دعربو اوعجمو په ښارو کی مشهوره ده دا دعادته څخه دپیغمبر ﷺ نه وه اوپه دې باره کی هیڅ حدیث نه دی وارد سوی. آهـ شارح ددې کتاب شیخ عبد الحق الدهلویؒ صاحب دااللمعات چی ددې کتاب دشرح په سرکی په بیان کی دباعث دجوړولو دشرح خپل فرمایی: چی کله صاحب دکتاب یعنی

([1]). قوله : من الثالثة آهـ ای من الطبقة الثالثة ، وهذه الطبقة هی طبقة الوسطی من التابعین ، وهٰذا لان الحافظ ابن حجرؒ ذکر فی مقدمة کتابه هٰذا ای تقریب التهذیب (ج١ ص٢٥ ط: دار الکتب العلمیة ببیروت سنة ١٩٩٥) ، مراتب الرواة ، وجعلهم محصورین فی اثنی عشرة مرتبة ، وذکر الفاظ الجرح والتعدیل المقابلة لکل مرتبة ،حیث قال: الثالثة: الطبقة الوسطی من التابعین، کالحسن وابن سیرین آهـ فعلی المراجع الی هٰذا الکتاب ان ینتبه الی هذه المراتب وما یقابلها من الالفاظ حتی لا یقع فی لبس او خطـأ . وینبغی لزاما معرفة تلك الطبقات قبل المراجعة فی الکتاب حتٰی یعرف المراجع ذلك الاصطلاح الخاص لابن حجرؒ فی هذا الکتاب . وهو مختصر جدا ، اختصر فیه الحافظ ابن حجرؒ کتابه (تهذیب التهذیب) فی نحو سدس حجمه . وان شئتَ زیادة التفصیل فی هٰذا الموضوع فارجع الی کتاب: اصول التخریج ودارسة الاسانید ، للدکتور محمود الطحّان ص ١٦٦ – ١٦٨ (ط: الرّحیم اکادمی ، کراتشی).

وامّا صاحب الترجمة فهو من رواة الترمذی وابو داؤد والنسآئی وابن ماجة ، من الصحاح الستة ، وهو مجهول عند الحافظ ابن حجر کما ذکره ، واما الذهبی فقال فیه : قال البخاری: لَم یصح حدیثه ، کتبه حقّانی عفٰی عنه

فیروزآبادی پر مذهب دمحدّثینو داصحاب الظواهر تللی وو او په اکثرو ځایو کی یې خبری دمجتهدینو دمذهب خلاف کړی وی او دعوه دفساد او دبطلان دخپل مدعی دمخالف طرف یې کړی وه اودعوه دنه صحیح کیدو دهغو احادیثو یې کړی وه چی ددوی په طرف کی وارد سوی وه اوپه خاتمه کی دکتاب یې نسبت دوضع او دبطلان وبعضو احادیثو ته کړی وو ، اودا په پیروی کولو سره دبعضو علماوو دمتاخرینو څخه چی هغوی ډیر غلو کوونکی او تلوار کوونکی دی لکه ابن الجوزیؒ او نور. نو طریقه دانصاف داده چی دهغه شرح وسی، او حقیقت حال څرګند سی اوپر ځایو دخطاوو او اشتباهاتو آګاهی ورکول سی اوپه اهتمام سره ذکر دهغو احادیثو وکړل سی چی وارد سوی دی په مذاهبو کی دائمه وو. ولی چی مطالعه ددې کتاب خاص کر دمجتهدینو دمذاهبو دپیروی کوونکو دپاره سبب دپیدا کیدو دوحشت اودزیږیدو دشبهت ګرځی. او په شك او حیرت کی یې اچوی په بد ګمان کولو سره پر ائمه مجتهدینو باندی اوپه سختی او خطآء ګڼلو باندی دعلماء راسخینو مبتلا کیږی اودا یوډیر لوی اوسخت تاوان دی ، تر آخره پوری چی ده یې بیان کړی دی، نو بنآء پرخپل دې قصد باندی په دې ځای کی په راګرځولو سره ددې قول دفیروزآبادی وایی: په جامع الاصول (١) او مشکاة (٢) کی یې حدیث دفضل ابن عباس‏ؓ راوړی دی چی په هغه کی ذکر دی: (الصلاة تخشع وتضرع وتمسكن) یعنی لمونځ اظهار دی دپوره خشوع او عاجزی او مسکینی (ثم تقنع يـديك) بیا پورته که دواړه لاسونه ستا یعنی وروسته ترسلام (مُستقبلا) په داسی حال کی چی مخامخ کی (بطونهما وجهـك) نسونه دګوتو ددواړو لاسو خپل مخ ته ، لکه څنګه چی په حالت کی ددعاء سنت هم دی (وتقول) او ته ووایی (يا ربِّ يا ربِّ) یعنی دعا وکی او حاجت وغواړی (ومَن لَمْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ) اوڅوك چی داسی ونکی (فهو كـذا وكـذا) نودی دارنګه اودارنګه دی ، کنایی ده دملحق کیدو څخه دتاوان په لمانځه کی دده او رسیږی هغه تاوان ده ته ددنیا او آخرت. كذا قال بعض الشّارحين. او په بعضی روایاتو کی راغلی دی (فهو خداج) یعنی ناقص ، او خداج په اصل کی غورځولو ته ویل کیږی دحاملی ښځی خپل اولاد لره مخکی تر خپل

---

(١). ای ذكره ابن الاثير الجزری صاحب النهاية فی غريب الحديث فی كتابه : جامع الاصول فی احاديث الرسول ﷺ وهو فی ج ٦ بحديث رقم (٣٥٩٠) (طبع : دار الكتب العلمية ، بيروت ، سنة ١٩٩٧، بتحقيق : ايمن صالح شعبان) .

(٢). فی باب صفة الصلاة فی الفصل الثانی فی ج ١ ص ٧٧ (ط: قديْمی كتب خانه ، بكراتشی). حقّانی عفی عنه

وخت چې ناقص الخلقة وی یعنی اندامونه یې کم وی. دا حدیث بیانوی استحباب اوفضیلت ددعاء وروسته ترلمانځه هم امام لره او هم مقتدی لره، اومثل ددې حدیث په نزد دمصنّف" ثبوت نلری آهـ نو باید فکر وکړل سی چې شیخ عبد الحق دهلوی" چې دحدیث پیژندنی دعلم لوی ماهر دی موافق دغرضه سره خپل لکه چې مخکې ذکر سوه اعتراض وکې پرقول دفیروزآبادی چې په دې باب کې حدیث نه دی ثابت سوی، اوپه قید لګولو سره د (په نزد دمصنف) یې دې ته اشاره وکړه چې حقیقت دا ډول نه دی.
اودوهم غواړم چې ووایم چې دا مشهوره دعا کمه چې په ۱. پورته کولو دلاسو وی ۲. او په هیئت اجتماعی سره دامام او دقوم وی ۳. او وروسته تر سنتو وی ۴. او په مخ کرځولو سره دامام وقوم ته وی ۵. او په اول او په پای کی دحمد په ویلو سره وی ۶. او په مږلو سره دلاسو وی پر مخ خپل باندی وروسته تر ختمیدو ددعا ، نوهر فعل ددې افعالو څخه مشروع دی.
اودلیل معارض اومانع ددوی داجتماع سره نه دی ثابت سوی بلکه روایتونه دکتب متعمده وو دفقه شریفی تائید ددې کوی او دمکمّلاتو دقبلیدو یې بولی (كَمَا سَتَعْلَمُ) نو باید چې په مشروعیت کی ددې دعآء نزاع واقع نسی.
هرڅه چې ثبوت دی ددې شیانو په روایاتو سره دسننو: نو دبعضو ثبوت تیر سو، او دنورو پاتو دثابتوونکو روایاتو یې باید چې په نظر سره دانصاف پلټنه وکړل سی، اوپه معارف السنن ج ۳ ص ۱۲۱ کی داسی راغلی دی:
وَردت الاحاديث القولية والفعلية فى الدُّعآء دبر الصلٰوة مطلقا اى قبل الفراغ عنها وبعد الفراغ عنها وصحّت احاديث عامة فى آداب الدُّعآء من رفع اليدين ومسحِ الوجه بهما بعد الدُّعآء وصحَّ حديث فى تكرير الدُّعآء ثلثا كل مرَّة برفعِ اليدين من حديث عآئشة عند مسلم (وسيـأتى لك فِى بَحث زيارة القبور). وهٰذا كلّه واضح معروف فى مَحلّه لا مساغ لانكاره آهـ وفى الحرز الثمين قال فضالة بن عبيد سمع رسول الله ﷺ رجلاً يدعوفى صلٰوته لَم يمجد الله ولَم يصلّ على النَّبى ﷺ فقال عجل هٰذا ثُمَّ دعاه فقال له او لغيره اذا صلّى احدكم فليبدأ بتحميد ربّه والثنآء ثمّ يصلّى على النّبيّ ﷺ ثم يدعو بما شآء آهـ وفى مراقى الفلاح ص۱۷۳: عن رسول الله ﷺ اذا دعوتَ الله فادعُ بباطن كفّيك ولا تدعُ بظهورهِما فـاذا فرغتَ فامسح بهما وجهَك آهـ .
واماّ اقوال ثقات علمآء الفقه : په دې شیانو کی نو هغه دا دی : په هدایة باب

الکسوف ج۱ ص ۱۵۲ کی لیکی: والسّنة فی الادعیة تاخیرها عن الصلوٰة . اوپه فصل فی الصّلوٰة علی المیّت ج۱ ص ۱۲۰ کی لیکی: لانّ البدایة بالثنآء ثم بالصّلوٰة ای علی النبی ﷺ من سُنّة الدّعآء ، او په باب الاحرام ج ۱ ص ۲۲۲ کی ذکر کوی: لانّ الثنآء والصّلوٰة علی رسول الله تعالی ﷺ یقدمان علی الدعآء تقریبًا الی الاجابة کما فی غیره من الدعوات والرفع سنة الدّعآء ، اقول ولحدیث عمر بن الخطاب ﷺ عند الترمذی ج ۲ ص ۱۷٤ بذلك .

اوپه همدی باب دهدایې ج ۱ ص ۲۲۴ کی لیکلی دی: والاجابة فی الجمع ارجٰی آهـ او په عین العلم ص ۷۸ کی دی: الدّعآء مخ العبادة وحقّه ان یترصد شریفَ الاوقات ، الی ان قال: والکون فی جماعة تبلغ مائة آهـ اوپه شرح دشرعة الاسلام ص ۱۱۲ کی دی: وذکر الامام ابو اللیث فی شرح المقدّمة نقلاً عن ابی حنیفة من انه اذا دعا الامام بعد الصّلوٰة حوّل وجهه الی الجماعة آهـ او همدارنګه امام ابو اللیث په خپله فتاوٰی ص ۱۳ کی لیکلی دی، اوپه نور الایضاح او مراقی الفلاح ص ۱۷۱ کی دارنګه لیکلی دی: ویستحب ان یشتغل بعده ای بعد التّطوع وعقب الفرض ان لَم یکن بعده نافلة یستقبل النّاس ان شاء ان لَم یکن فی مقابله مصلٍّ ، الی ان قال: ویستغفرون الله العظیم . نووی ؒ په شرح کی دمهذب ج ۱ ص ۴۸۸ کی وایی: الدّعآء للامام والمؤتم والمنفرد مستحب عقب کلّ الصّلوٰة بلا خلاف ، ویقول: ویستحب ان یقبل علی النّاس فیدعو آهـ قلت : کما قال فی معارف السنن وثبت الدّعآء مستقبل القبلة ایضًا کما قال فی حدیث ابی هریرة ﷺ عند ابی حاتم . نو دواړه ډوله ثابت دی او شاید چی دنور الایضاح په قول (ان شآء) همدې طرف ته اشاره وی. وفی الهدایة العلائیة التی هی خلاصة نُخبة الکتب المقدمة ص۵۹: ویستحب للامام بعد السنة ان یستقبل الناس ویستغفرون الله العظیم ثلاثًا ویقرؤن أیة الکرسی والمعوذتین ویسبّحون الله ثلثًا وّثلثین ویَحمدونه کذٰلك ویکبّرونه کذٰلك ثمّ یقولون لا اله اِلا الله وحده لا شریك له ، له الملك وله الحمد وهو علی کل شيء قدیر ثمّ یدعون لانفسهم وللمسلمین رافعی ایدیهم ثمّ یمسحون بها وجوهَهم. آهـ اوباید یادونه وکړل سی چی هغه روایتونه چی په هغو کی (دُبُر المکتوبات) ذکر دی ، هم باید چی په هغو لمونځونو کی چی وروسته ترهغو سننِ رواتب وی مراد دهغه څخه وروسته تر سنتو واخیستل سی ، ولی چی سنت په دې وجه چی دمکمّلاتو څخه دفرضو دی او په هغو پوری متصل دی، باید جلا ونه شمیرل سی ، لکه چی په ردِّ محتار او کبیری کی

ذکر دی ، ولی چی تر معین مقدار زیات فصل په مابین دسنتو او فرضو کی ، لکه چی وروسته به راسی ، مکروه دی ، اوسره ددې چی دعا وروسته تر ټولو فرضو مستحب او مندوب ده ، نو داسی معلومیږی چی هرځای چی رواتب وروسته تر فرضو وی ، نو ځای ددعاء په هغه کی وروسته تر سنتو دی . علامه شامیؒ په ردِّ محتار ج ۱ ص ۴۷۷ کی وایی: (وکــذا) یعنی مکروه دی (لو فصّل بقرآءة الاوراد لانّ السنّة الفصل بمقدار اللّٰهمّ انت السلام آهــ) حتی لو زاد تقع سنة لا فی مَحلها . اوپه مراقی الفلاح ص ۱۷۰ کی دی: کلّ صلوٰة بعدها سنة یکره القعود بعدها والدّعآء بل یشتغل بالسنة کی لا یفصل بین السنّة والمکتوبة . اوپه بحر الرآئق ج ۱ ص ۳۰۴ کی لیکلی دی: لکن السنة عندنا مقدّمة علی الدعآء الّذی هو عقب الفراغ انتهٰی . او دلفظ څخه دعندنا معلومیږی چی دا مذهب داحنافو دی ، وصاحب البحر اعرفُ بمذهب امامه . وفی شرح شرعة الاسلام : ویغتنم الدّعآء بعد الفرض وقبل السنّة عند البقالی وبعد السّنن والاوراد علی ما روی عن غیره وهو المعمول المشهور فی زماننا . او دارنګه په شرح کی دشرعة الاسلام لیکی: ویــدعو الامام للقوم بعد الصّلٰوة ای یدعو بعد قرآءة الاوراد والاذکار الماثورة علی ما هو المتعارف بین الائمة رحمهم الله تعالی، الی ان قال: وفی قنیة الفتاوی واذا کانت صلٰوة لیس بعدها سنة یستقبل القوم بوجهه هٰذا هو السّنّة اذا لَم یکن بحذآئه رجلٌ مسبوقٌ یصلّی . وامّا اذا کان فلا یستقبل آهــ او په فتح القدیر باب النوافل ج ۱ ص ۳۱۳ او ص ۳۱۴ کی بې راوړی دی چی حاصل یې دادی: ان المسنون عدم الفصل بین الفریضة والسّنن الا قدر ما یقول : اللّٰهمّ انت السّلام الخ کما فی حدیث عآئشة عند مسلم والترمذی وهو الّذی ذکره فی شرح الحاکم الشهید وما ورد من حدیث ابی رمْثة عند ابی داؤد فانّه لَم یهلك اهل الکتاب الا انه لَم یکن بین صلٰوتهم فصل فلیس فیه دلیل علی فصلٍ اکثر من هٰذا ، وما ورد من افضلیّة السّنن فی المنزل فلا یرد لان کلامنا فیما اذا ادی السنّة فی مَحل الفرض (۱) وما

---

(۱). وقال الشامی فی ج ۱ ص ۳۷۲ : نقلاً عن الحلیة افاد شیخنا (یعنی ابن الهمام) ان الکلام فیما اذا صلّی السنّة فی محل الفرض لاتفاق کلمة المشآئخ علی انّ الافضل فی السّنن حتّی سنة المغرب المنزل ای فلا یکره الفصل بمسافة الطریق انتهٰی ددې څخه معلومیږی چی سنت او نفلونه په کور کی افضله دی تر مسجد نه دا چی په مسجد کی مکروه دی . په مرقاة ج ۲ ص ۱۱۷ کی دی په ضمن کی ددې قول درسول الله ﷺ چی روایت سوی دی: قام النّاس یتنفّلون فقال النّبی ﷺ علیکم بهٰذه الصّلٰوات فی البیوت ، وایی چی: ارشاد لما هو الافضل اوپه اشعة اللمعات ج ۱ ص ۵۴۰ کی په ضمن کی ددې ذکر سوی حدیث لیکی: جمهور =

ثبت عن رسول الله ﷺ انه كان يقول لا اله الا الله وحده لا شريك له الخ وانه ارشد فقرآء المهاجرين الى التسبيحات واخواتها ثلثا وثلثين وغير ذلك دُبر الصّلوة فلا يقتضى وصـــلها بالفريضة بل يصحّ كونها دُبر الصّلوة اذا كان عقيب السنة من غير اشتغال بما ليس هو من توابع الصّلوة ولا يُرد انّه كان ﷺ يصلّى التطوّع فى بيته فكيف علمها الصّحابة ﷺ وكيف نقلوها لو لَم تكن متصلة بالمكتوبات لانّهم كثيرا مّا نقلوا مِمّا كان عَمَله فى البيت اما بواسطة نسآئه او بسماعهم صوته وكانت حجرته ﷺ صغيرةً جدًا او سمع قبلها حال قيامه الى المنزل او جالسًا بعد صَلوةٍ لا سنَّة بعدها كالفجر والعصر، وما ذكره الحلوانى من انه لا بـــأس بان يقرء الاوراد بين الفرض والسنّة فمفاده ايضًا انّ الاولى ان لا يقرئها، والحاصل انه لَم يثبت عنه ﷺ الفصل بالاذكار التى يواظب عليها فى المساجد فى عصرنا من قرآءة آية الكرســـى والتسبيحات واخواتها ثلثا وثلثين وغيرها بل ندب اليها والقدر المتحقق ان كلاً من الـــسُّنن والاوراد له نسبة الى الفرآئض بالتّبعية وحديث عآئشة ﷺ لَم يقعد الاّ مقدار الخ نص صريح فى المراد وما يَتخَايلُ انَّه يُخالفه لَم يقوّ قُوّته او لَم تلزم دلالته على ما يخالفه فوجب اتباع هٰذا النصّ . ثمّ انّ ذٰلك تقريب فقد يزيد قليلاً وقد ينقص وقد يدرج وقد يرتّل ثمّ انّه لَم يثبـــت مواظبته على ذكر خاص فكان تارةً يقول هٰذا وتارةً ذاك فلا يَجمعها كلها فى وقت واحـــد انتهٰى ملخصا مع رعاية الفاظه فى التلخيص بقدر الامكان .

وفى معارف السنن ج ٣ ص ١١٩: وتحقيق الشيخ ابن الهمام هٰذا يطمئن اليه القلب اكثر مِمّا افاده الشّاه ولىّ الله فى الحجّة البالغة ص ٢٠٩ فى اذكار الصّلوة من ذكره اذكارًا كثيرةً ثمّ قال والاولى ان يـــأتى بها قبل الرّواتب واقرّه الـــمحدّث الكشميرى رحمـــه الله تعـــالى بدون تعقيبه فيدلّ على رضآئه ايضًا انتهٰى .

او دريم وايم چې پر تقدير دمنلو دنه ثبوت ددې شيانو دنصِ ثابت څخه دحضرت رسول الله ﷺ ليكن بنآءً پردې بيا هم دبدعتِ مستحسن څخه

= علمآء پردې دی چې امر دپاره داستحباب دی او بهتره داده چې په كور كی وی. او په حاشيه كی دهدايه يې دجامع صغير څخه نقل كړی دی: چې څوك دمابنام لمونځ په مسجد كی وكړی ، كه چيری بيريدی چې كورته ترتګ وروسته يوكار شايد ورته پيښ سی چې مانع سی دسنت ادا كولو څخه نودې يې په مسجد كی وكړی اوكه دا بيره نه وه بهتره داده چې په كور كی يې وكړی آه او په حاشيه دابوداؤد ج ١ ص ١٨۴ كی يې دملا على قاری څخه نقل كړی دی: چې ښكاره كول دفرضو دشعآئرو څخه ددين او ملت محمّدی ﷺ دی او په فرضو پوری يې سننِ رواتب په دې زمانه كی ملحق كړی دی دپاره ددفع كولو دتهمت چې شايد نسبت وكی خلګ ده ته دبدعتی چې دی داهلِ بدعت او دمخالفو څخه داهلِ سنت والجماعت دی. انتهٰى، عبد الحليم دمؤلف زوی

شمیرل کیږی په نزد دفیروزآبادی چی اوس هم پرمذهب داصحاب الظواهرو تللی دی په حکم دشیخ عبد الحق" لکه چی په سفر السعادة اودهغه په شرح ص ۹۰ کی یې ویلی دی: چی دا بدعت دی مستحسن ولی چی دعاء همیشه مستحب او مستحسن ده خصوصاً وروسته تر ادا کولو دلمانځه ، اوتردې وروسته یې هغه استحسان چی رانقل سوی دی دعلماوو څخه بیان کړی دی اوددې شارح چی شیخ عبد الحق" دی پردې اعتراض کړی دی چی دمصنف" دا الفاظ چی: دا دعاء بعضی امامان کوی ، کتونکی په دې باور کوی چی ګواکی دادهغو افعالو څخه دی چی علماوو ورته ښه ویلی دی اوپه صریحو احادیثو نه دی ثابت سوی اوحال داچی په صحیحو احادیثو کی دفعل څخه دآنحضرت ﷺ راغلی دی ، دارنګه چی په احادیثو کی تهلیل، تسبیح او تمجید ذکر دی دعاوی هم په دې کی داخلی دی. آهـ نو پرهر تقدیر باندی ددې درو تقدیراتو څخه داذکر سوی دعـاء دقبیلې څخه دبدعت قبیحه شمېرل ، اوددې پر کوونکی باندی سخت انکار کول ، او هغه زواجر چی په باره کی دمبتدعینو او مضلّینو راغلی دی دا ددوی په حق کی جاری کول اوپردوی یې تطبیق کول ، دافراط اوتر حد دتجاوز کولو او نا انصافی کولو څخه نه خالی کیږی . مصراع :

ببین تفاوتِ راه از کُجا است تا کجا

وګوره فرق دلاری ، چی دکمه ځایه څخه تر کمه ځایه پوری دی.
حاشا وکلاً، علامه محمد انور شاه کشمیری" په فیض الباری کی لیکی: الدُّعآء بالــهیئة الکذائیة لیست ببدعة بمعنی انه لا اصل له فی الدِّین فمن کان محتاجًا فلیدعُ بالاجتماع ومن لا فلا آهــ . اوکه وویل سی چی دا ډول لزوم او استمرار لکه دسنتِ مؤګده نه خالی کیږی دخلل او دنوی کار پیدا کولو څخه په دین کی، سره ددې چی دلیل ددې پر سنتیت باندی وجود نلری ، که څه هم چی احیانًا (کله کله) به په وخت کی دخاص حاجت دجناب رسول الله ﷺ څخه نقل سوی وی خو همیشه توب نه دی وربانـدی نقل سوی، نو وایم چی غوره طریقه دنبی ﷺ په حدیثِ فعلی پوری تخصیص نلری بلکه حدیثِ قولی هم حجت دی او که نه وی نو ډیر احکامِ شرعیه به معطل کړل سی. په معارف السنن ج ۳ ص ۱۲۴ کی چی دافاداتو څخه دعلامه کشمیری" دی وروسته تر راوړلو ددې مضمون اعتراض ذکر کوی: الاّ ان یقال العمومات القولیة ثابتة فیــه مع الترك فعلاً کصلٰوة الضحٰی آهــ اودارنګه په همیشه توب کی پر فعلِ مندوب

او امرِ مستحب باندی هیڅ حرج نسته ، آیا نه وینی چی محقّق بغدادی پر تلاوت دسورة مُلك هره شپه مداومت کوی، اوپردې يې دالله ﷻ حمد ویلی دی دخپل تفسیر (روح المعانی) په سورةِ ملك کی ، سره ددې چی تلاوت ددې سورة دمستحباتو څخه دی او دارنګه اهتمام دحضرتِ بلالؓ پر تحیّة الوضوء باندی اوقرار ورکول درسول الله ﷺ وده ته ددې فعل پر همیشه کولو باندی لکه چی په صحیح حدیث کی ثابت دی، او دارنګه صالحان دهر عصر اوهری زمانې یوپه بل پسې په ادا کولو دتهجد اهتمام کوی، حال داچی دا دمستحباتو څخه دی، اوپه حدیث کی راغلی دی: خير العمل ما ديم عليه . اوپه فیض الباری علی البخاری ج ۴ ص ۴۱۷ کی لیکی: بقي أن المواظبةَ على أمرٍ لَم يثْبت عن النبيّ ﷺ إلاّ مرّةً ، أو مرّتين ، كيف هي ؟ فتلك هي الشاكلةُ في جميع المستحبّات ، فإنّها تَثْبُتُ طوراً فطوراً ، ثم الأمةُ تواظبُ عليها آهـ نعم فرق المراتب ضروريٌّ بان نرى الفرضَ فرضًا والواجب واجبًا والمستحبَ مستحبًا. وهٰكذا . مصراع :

گر فرق مراتب نکنی زندیقی

یعنی که دمرتبو فرق ونکړی نو زندیق یې .

نو دعملونو دپاره دوه طرفه دی یو طرف داعتقاد او بل طرف دعمل کولو دهغه دی. او انصاف داره او دینداره سړی باید چی دعملو داعتقاد په طرف کی هریو عمل په خپله درجه کی نازل کړی نه داسی چی پرثابت مستحب باندی دبدعت او ضلالت حکم کوی او عقیده ددې پر لری، یا پر مکروه عقیده دسُنّت یا استحباب لری، ولی چی دا دنوع څخه دافراط او تفریط کیږی او دسمی لاری څخه داوښتلو سبب ګرځی. اومناسبه ده چی پر داسی عقیده لرونکو باندی سخت انکار وسی ځکه چی دادقسمه څخه دبدلولو دحقآئقو شمیرل کیږی ، تردې چی بعضی علمآء وایی چی انکار کول دروا والی څخه دروا کار چی ثابت وی په نصِ قطعی سره یا دمستحب والی څخه دمستحب چی په داسی نصِ سره ثابت وی تردې زیات کفر دی او انکار کول ددې شیانو څخه هغه وخت چی په دلیلِ ظنی سره ثابت وی فسق دی. قال بعض الـمحققين والملام على من انكر الاستحباب والانكار عن استحباب الامر المستحب سبب الملام كما لا يَخفٰى على اصحاب الدّراية ، ثُم قال: وعدم النقل فعلاً انّما يدل على الكراهية اذا لَم يوجد دليل آخر على جواز الفعل والا فيعد من الوجوه الفاسدة كما يظهر بالمراجعة الى فنّ الاصول .

اوپه طرف کی دعمل هم باید چی پرهغه لاره باندی تګ وکړی کم چی دشرع په نظر کی دده پرعمل باندی وی ، یعنی فرض باید چی خامخا پـه عمل کـی راوړی ، او پر پرېښوونکی باندی ددې دعمل سخت انکار وکړی، او سنت بایـد چـی ترځپلـه قدرتـه پـوری بې لـه عـذره نـه پریـږدی او ددې دعمـل پـر پرېښوونکی بانـدی سره ددرلودلـو دعقیـدې دسنت والـی سپك انکـار او ملامتـی روا وګڼل وسی ، او دمستحب کـار وکولـو اودهغـه پـه عمـل کـی راوړلو ته باید چی ترجیح او رغبت ورکول سی او ددې دعمل وتـارك تـه بې له انکاره باید چی دعمل کولو دپاره ترغیب ورکول سی او ددې دثـواب پـر فوت کیدو باندی دده څخه باید چی دغمرازی اظهار وکړل سی، لکه چی حضرت عمر رض وحضرت عثمان رض ته په وجه دکهالی (سُستی) دده رض پـه لمانځـه کی دجمعې او دجمعی دلمانځه دپاره یوازی داودس کولو په وجه دغمرازی اظهار کړی وو ، حیث قال له والوضوء ایضًا، من غیر امره بالرجوع للاغتسال کما ذکره فی الترمــذی ج١ ص٦٦. او همدارنګـه پـه کولـو سره دحرامـو ، سره دعقیـده درلودلو دحرمت دهغـه بایـد چـی معاملـه دترك دفرضو ورسره وسـی ، اوپـه کولـو سـره دمکروهِ تنزیهـی دې طریقـه دپرېښولو دمستحب دځپـل ځـان او دنورو سره وکړل سی ، نه داسی چی په پرېښولو سره دمستحب یـا پـه کولـو سره دمکروهِ تنزیهی دومره شدید او سخت انکار پر وکړل سی لکه چی پر پرېښولو دفرضـو یـا پرکولـو دحرامـو چـی کـول کیـږی ، او حسد او بغـض ورسره کوی ، او فتنه دشر او دضرر او دمومن مسلمان دحق پایمالـه کولـو ورڅخه پیداسی . او دابیان عبارت دی دساتنی څخه دمراتبو چی په مخکی کی ذکر سو. او هغه سختی چی پر پرېښوونکی باندی دعمل مستحب یا پـر کوونکی دعمل مکروه کول کیږی کمی چی مـا لیـدلی یـا اوریـدلی دی چی دشرع شریفی تر اندازې تجاوز پکښې سوی دی بیشکه دافـراط او تفریط څخه شمیرل کیږی او ددې سخت انکار کوونکی تـه بدعتی ویـل مناسب او لایق دی اوهم پرداسی چا باندی باید چی دا قـول دمحدث کشمیری رح حمل کړل سی چی په فیض الباری ج ۴ ص ۴۱۷ کی یې ذکرکړی دی: نعم ئحکــم بکونها بدعة اذا افضی الامر الی النکیر علی من ترکها . آهــ او هغـه چـی پـه معـارف السنن ج٣ ص۴۱۷ کی لیکلی دی: ثُم انَّ ما راج فی کثیر من بلاد الهنــد الجنوبیّــة بکیفیة مخصوصة بعد الرّواتب یستقبل الامام المقتدین ویدعو رافعی ایدیهم ثُمّ ینادی الامام

بصوت عالٍ (الفاتِحة) فيقرءُ هو والمقتديون الفاتحة ثم يصلّون على النّبي ﷺ وبعضهم يتفنّن فيه فيقول الى روح النّبي الكريم ﷺ الفاتِحة ويواظبون على هٰذا طول اعمارهم فى جَميع صلواتِهم ويلتزمونه التزام واجبٍ وينكرون على امامٍ ومامومٍ لا يفعل ذٰلك وربّما يفضى بِهم الانكار الى خصامٍ شديدٍ وجدالٍ قبيحٍ بل يؤدى الى قبآئح وفظآئع من الجهالات الفاحشة ففى مثل هٰذه يقال انّه بدعةٌ تضمَّنت بدعات كثيرة لا ارٰى لمثل هٰذا وجهة من السنّة فافتتاح الدّعآء بالثنآء على الله على ما هو اهله ثُمّ الصّلٰوة عليه ﷺ وان كان له اصل فى الشّريعة ولكن الاختتام بالفاتِحة والنّدآء للاعلام بقرآئتها بصوت رفيع (الفاتحة) ثمّ هٰذا الالتزام ثم تشديد النكير على التّارك كل ذٰلك بعيد عن السنّة آهـ .

او دارنګه هغه پر حمل کړل کیږی کم چی ابو اسحٰق الشاطبی ؒ په الاعتصام ج ۲ ص ۳۰۲ کی فرمایلی دی: والسابع رایٌ نابتةٌ ایضا یرون انَّ عمل الجمهور اليوم التزام الدّعآء بِهيئة الاجتماع باثر الصّلوات صحيح باطلاقٍ من غير اعتبار بمخالفة الشريعة او موافقها آهـ . نو دي ته بدعت ویل په سبب دالتزام او سخت انکار دی، ولی چی التزام په معنی سره دافراط (زیادت) دی په عقیده کی تر رتبې دمستحب والی دده، دارنګه سخت والی په انکار کی سبب دی دعدمِ حفظ دمرتبو ، نه داسی چی مراد ددوی دالتزام څخه نفس همیشه توب دی پر عمل کولو باندی ددې مستحب فعل بې له تغیره درتبې دهغه په عقیده کی، ولی چی دا هیڅ قبیحه نه ده ، کما تقدم ، او په بریقه ج۱ ص۹۸ کی داسی تفصیل دی چی زموږ ددې مطلب کومك کوی ، بلکه دنورو امورو تفصیل او حال هم ددې عبارت څخه په ژور نظر سره واضح کیږی ، ځکه یې دلته ذکر کوم که څه هم چی دتطویل او اوږدوالی سبب ګرځی ، قال:

واماّ قرآءة الفاتحة ادبار المكتوبات فكثير فيها اقوال الفقهآء فعن معراج الدّراية انّها بدعة لكنها مستحسنة للعادة ولا يجوز المنع . وعن فتاوى برهان الدّين يكره قرآءة الفاتحة بعد المكتوبة لكفاية المهمّات جهراً او مخافتةً . وعن فتاوى السّعدى لا يكره . وفى التتارخانية والقنية والاشباه الاشتغال بقرآءة الفاتحة اولٰى من الادعيّة الماثورة فى اوقاتها ومن الاوقات الماثورة ادبار الصّلوات اذ وَرَدَ ادعية كثيرة اعقاب الصّلوات عن سيّد السّادات عليه افضل الصّلوات واكمل التحيّات وفى التتارخانية ايضاً وقرآءة الفاتحة بعد المكتوبة لاجل المهمّات مخافتةً وجهراً مع الجمع مكروهة واختيار القاضى بديع الدّين انّه لا يكره واختيار القاضى جلال الدّين انّ الصّلوة ان كان بعدها سنة فيكره والاّ فلا انتهٰى آهـ وفى فصول الاستروشنى وقرآءة الفاتحة اولى

من الادعية الماثورة في اوقاتها . وفي هامش الوسيلة وفي كتاب الثواب لابي الشيخ ابن حبّان عن عطآء قال اذا اردتَ حاجة فاقرأ الفاتحةَ حتّى تختمها تقضى انشآء الله تعالٰى انتهٰى وهٰذا اصل لما تعارف الناس عليه من قرآءة الفاتحة لقضآء الحاجات وحصول المهمّات كما في موضوعات عليّ القارى انتهٰى والّذى تحرّر من هٰذا النقول ترجيح جانب الجواز لكثرة قآئليه وانّ البدعة الممنوعة ما لا يكون لها اذن اشارةً ودلالةً وسورة الفاتحة سورة تعليم طريق الدّعآء وسورة المسئلة وسورة نزلت لبيان طريق الافضل من الدّعآء فافضل الادعيّة انّما يليق ويجرى في افضل الاوقات ومن افضل الاوقات ادبار الصّلٰوات فلا كلام في اصل قرآئتها وانّما الكلام في جهرها سيّما مع الجمع والظّاهر المنع وامّا الجمع مع المخافة الّذى يستلزمه قول الامام بعد سآئر الادعية الفاتحة يعني يقول للجماعة اقرؤا الفاتحة فيقرؤون مع الجماعة سوآء في ادبار الصّلٰوات او في اعقاب مطلق الدّعوات كما يفعله كثير في هٰذا العصر فمقتضى القياس اولوية التّرک لانّ وظيفة الامام الدّعآء ووظيفة الموتم والجماعة التامين لكن في رسالة مولوى محمد عالم ندبية ذٰلک نقلاً عن نص شرح المقاصد وغيره لعل وجه ذٰلک ان صحّ ان الفضل ورد في حق قرآءة الفاتحة فاللاّئق ان يقرء كل على انفراده لينال بذٰلک الفضل او انّ التحميد في آخر الدعآء مندوب وافضل التحميد الفاتحة فعلم من هٰذا البيان انّ البدعات كلّها ليست بممنوعة بل بعضها عون للدّين ومأذون فيه بل مأمور به كالمنارة للاذان وبنآء المدارس وتصنيف الكتب نص في البريقة ج ۱ ص ۹۷ بهٰذا وعلى هذا المنوال ينبغي ان يّميّز بعض الامور الأتية فيما بعدُ والله يقول الحق وهو يهدى السبيل .

ددعآء کولو آداب :

او باید زده کړل سی چې په وخت کی ددعآء کولو دا یو څو شیان باید چې مراعات کړل سی چی دآدابو څخه ددعآء دی ترڅو چی دعآء وقبلېدو ته نژدې سی :

۱. دمخه کول دنیك عمل پر دعآء باندی ، برابره خبره ده که لمونځ وی او که خیرات اوکه تلاوت دقرآن شریف یاحج یاطواف یاروژه یادرس ددینی کتابو یاشغل دشرعی علم یا نور دخیر اعمال، اوددې وجه مخکی تیره سوه.

۲. نوی کول دتوبې دګناه څخه تر څو چی باطن هم صفا سی، إِنَّ رَحْمَتَ اللهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِيْنَ [الاعراف : ٥٦] .

۳. پورته کول دلاسو نژدی تر ورو پوری خپل ، لکه چی مخکی ددې یو څه

بحث تير سو. په بحر الرآئق باب الوتر ج ۳ ص ۴۳ كې دي : نقلاً عن النّهاية وفی دعآء الرهبة يَجعل ظهركفيه إلى وجهه (1) كالمستغيث من الشيء في دعاء الرغبة يَجعل بطون كفيه نَحو السماء وفي دعاء التضرع يعقد الخنصر والبنصر ويَحلق بالإبْهام والوسطى ويشير بالسبابة ودعاء الخفية ما يفعله المرء في نفسه انتهٰى ملخصًا ، وكذا فى شرح المنية عن المبسوط وفى رد المحتار فى باب صفة الصلاة وقال البدر العينى فى العمدة ج٣ ص٣٢١: وقال جماعة من العلماء السنة في دعاء رفع البلاء أن يرفع يديه ويجعل ظهرهُما إلى السماء وفي دعاء سؤال شيء وتَحصيله يَجعل بطنهما إلى السماء وعن أبي يوسف رحمه الله تعالى إن شاء رفع يديه في الدعاء اى الاستسقآء وإن شاء أشار بإصبعيه وفي المحيط بإصبعه السبابة وفي التجريد من يده اليمنى آهـ .

۴. برابرول دسرو دګوتو ددې دپاره چې لاسونه ښه سره وغوړيږي لکه چې په بعضو احاديثو كې وارد دي .

۵. په مابينځ كې دخپلو دوو ورغوو يوڅه ځاى خلاص پرېښوول، نه يو دبل سره مښلول ځكه چې دا طريقه دسوال دفقير خوراك غوښتونكى ده .

۶. نظر اچول پرخپلو لاسو باندى په وخت كې ددعآء ، ولې چې دا طريقه قريبه وخضوع او ادب ته ده ، نه وطرف ته دآسمان كتل .

۷. ددعآء دقبليدو اميد درلودل، نه داسې چې دنا أميدى اونه طمع درلودلو په ډول ددعا په قبلولو كې درخواست كوى ، ځكه چې الله تعالى دبنده دګمان سره موافقه معامله ورسره كوى ، دا دحديث مضمون دى .

۸. انتظار كول په قبليدو كې ددعاء ، نه په تلوار سره غوښتل حصول دمطلب ، اونه هم پر تقدير دژر نه قبليدو ددعاء ، دناقبولى سوى دعاء حكم پر كول ځكه چې په ترمذى ج۲ ص۱۷۴ كې دابى هريرة ﷺ په حديث كې راځي: قال يستجاب لاحدكم ما لَم يعجّل يقول دعوتُ فلم يستجب لى هٰذا حديث حسن صحيحٌ.

۹. كوشش كول په پاكولو كې دخپل خوراك او جامې ، او دبېكارو او بې فآئدو خبرو څخه خپله ژبه محفوظه ساتل ځكه چې : إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ [المآئدة : ٢٧] ، ولِحديثٍ ورد فِي ذٰلك .

---

(1). وهكذا جآء ايضا فى المبسوط للسرخسى ج١ ص١٦٦ (ط : دار المعرفة بيروت) وكذا فى رد المحتار ج١ ص ٥٠٧ (ط: دار الفكر بيروت) وصرح به الامام النووى من الشافعية فى روضة الطالبين وعمدة المفتين ج ٢ ص ٩٤ (ط : المكتب الاسلامى بيروت) وكذا فى المجموع للنوى ج ٥ ص ٨٠ (ط : دار الفكر بيروت)، وذكره ايضا الحافظ ابن حجر العسقلانى فى تلخيص الحبير ج ٢ ص ١٠٠ (ط : دار الكتاب بالمدينة المنورة). حقّانى عفى عنه

۱۰. پر اندازه دقدرت خوشبویی (عطر) پر خپله جامه باندی مړل ځکه چی په دې کی ډیر تعظیم دی.
۱۱. په نرم ، عاجزه ، خاشع او دپوره مسکینی په آواز سره دکرار او په زوره په ما بینځ کی دعآء کول او دا وخت داشتراك دی .
۱۲. شروع او ختم ددعآء په حمد سره دالله ﷻ او په درود ویلو سره پر نبی ﷺ مبارك باندی کول ، ځکه چی په دې کی ډیر حدیثونه ذکر دی، ولحدیثٍ بذٰلك عند الترمذی فی ج ۱ ص ۷۴ .
۱۳. تکرار ددعآء لږ تر لږه درې واره تر اوو وارو پوری برابره خبره ده که په یوه مجلس کی وی او که په مختلفو مجلسو کی وی. اوددې دلیل هم تیر سو.
۱۴. آمین ویل په وخت کی دختمولو ددعاء، ددعاء کوونکی او اوریدونکی دواړو دپاره ، ځکه چی په حدیث کی آمین ددعاء ختموونکی نامداره سوی دی .
۱۵. مړل ددواړو لاسو پر مخ خپل ، دپاره دنیك فالۍ چی ګواکی یوه پیمانه رحمت یې پرمخ ولویدی ، نه یو لاس مړل ځکه چی دا علامه دتکبّر ده ، او حدیث دلاسو تیرولو پر مخ وروسته تر دعآء په ترمذی کی ذکر دی .
۱۶. مراعات کول دبرکت ناکه وختونو ، لکه دشپې آخره دریمه حصه ، دسپیدو راختو وخت ، دباران اوریدو وخت ، او په وخت کی دراوتو دامام وخطبې ته دجمعې، او نوری دبرکت ورځی او شپې .
۱۷. مراعات کول دبرکت ناکه ځایونو لکه مسجدونه ، کعبه شریفه ، صفا ، مروة ، عرفات مُزدلفه او نور .
۱۸. توسّل کول په انبیاوو ﷺ ، اولیاوو ؒ او اعمالِ صالحه وو لکه څنګه چی دمضمونو څخه داحادیثو معلومیږی .
۱۹. شریکول دمومنانو په خپله دعاء کی ، ځکه چی رسول الله ﷺ پر اعرابی باندی ، په وجه سره دخاصولو دده دخپل ځان په دعآء کی ، انکار وکی، وقال له لقد تحجرتَ واسعًا .
۲۰. په حضور کی دنیکانو او صالحانو دعاء کول .
دا ټوله شیان چی دعآء وقبلیدو ته نژدی کوی دعلماوو څخه دمذهب نقل دی، چی ددې شیانو استنباط یې داحادیثو او آیاتونو څخه کړی دی چی دهغه تفصیل کول دلته داوږدیدو سبب ګرځی ، نو پردې مذکور قدر باندی کفایت کوم ، او که څوك تفصیل غواړی نو دې طحطاوی ، مراقی الفلاح ،

حرز الثمين شرح حصن الحصين او شرح شرعة الاسلام ته رجوع وکړی.
پاته سو حکم دمخ گرځولو دامام وطرفته دقوم ، نو باید وپیژندل سی چی دمخکنیو معتمدو کتابو دحکایاتو څخه مشروعیت دمخ گرځولو دامام وطرفته دقوم په وخت کی ددعآء ذکر سو ، اوپه دې ځای کی په ډول دپوره کولو دتتمې هغه لیکم، علامه انور شاه کشمیری" لیکی: والظاهر عندی ما قال مُحمد" ویستقبل الناس بوجهه ما لَم یکن مصلٍّ قال فی الذخیرة وهو ظاهر المذهب وذکره مُحمد" فی الاصل حکاه ابن عابدین قبیل فصل القرآءة فِی ج ۱ ص ۳۷۳ ثُم قال لو کان المصلی خلف الصّف الاوّل حتی یکون الجالس فی الصّف الاوّل سترة بینه وبین الامام لَم یدخل تَحت قولِ محمد" وان قال به البعض کما استظهره ابن امیر الحاج فی الحلیة . او فرق په مخ کولو کی نسته برابره خبره ده که قوم لږ وی اوکه ډیر، لکه چی بعضی علمآء یې فرق کوی چی تر لسو ۱۰ کسانو دکمو دپاره دې امام مخ نه گرځوی، لیکن دا فرق اعتبار نلری لکه چی په شامی کی یې ددې تحقیق کړی دی، لیکن که چیری مقتدی یو نفر وو نودهغه دپاره دمخ گرځول نسته ځکه چی هغه شاته دامام نه وی (بلکه پر بغل یې وی) او دمخ راگرځولو په وخت کی وقوم ته مخ گرځول رسته طرف او چپه طرف هریوه ته یو ډول دی، یو خاص طرف ضروری نه دی، لکن سره دعقیده درلودلو دجواز پر دواړو ډولو ورسته طرف مخ گرځولو ته فضیلت حاصل دی. او هرڅه چی مخ گرځول دی وطرف ته دقوم په وخت کی دویلو داللهمّ انتَ السّلام ﷺ وروسته تر فرض لمانځه ، فیعلم انه لیس بثابت ، ابن حجر" په فتح الباری کی دپاره ددفع دتعارض په مابینځ کی دحدیث دعآئشې ﷺ چی وایی : نبی ﷺ وروسته تر فرضی لمونځ یوازی پر اللهم انت السلام ﷺ کوتاهی کړیده ، او په مابینځ کی داحادیثو ددعاو او دذکرونو وروسته تر لمانځه لیکی : فیحمل ما وَرَدَ من الدّعآء بعد الصّلوة علی انه کان یقول بعد ان یقبل بوجهه علی اصحابه وما رواه عآئشة ﷺ علی نفی استمراره جالسًا علی هیئته قبل السلام الاّ بقدر ان یقول ما ذکرت ، نو ددې بیان او دعبارته څخه دمراقی الفلاح په ص ۱۷۱ کی چی مخکی تیر سو : ویستحب ان یشتغل بعده ای بعد التطوّع وعقب الفرض ان لَم یکن بعده نافلة یستقبل الناس ان شآء ﷺ او دارنگه دتقریره څخه دقنیة الفتاوی چی مخکی ذکر دی: واذا کانت صلوة لیس بعدها سنّة یستقبل القوم بوجهه هذا هو السنّة ﷺ معلومیږی چی په اللهم انت السلام ﷺ کی مخ گرځول وقوم ته نسته . اوددې

تائید هغه هم کوی کم چی په معارف السنن ج ۳ ص ۱۲۸ کی لیکلی دی:
ثم انّه ینبغی ان یستثنٰی من الاستقبال متّصلاً بعد صلوة الصّبح والمغرب قدر ما یقول فیه لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِیْكَ لَهُ آهــ لس واره ، کما فی حــدیث ابی ذر رض عنـــد الترمـــذی والنّسائی وحدیث ابی امامة رض عند الطبرانی فی الاوسط وابن الـــسّنی وحـــدیث ابی ایّـــوب الانصاری رض عند احـــمد والنّسآئی وابن حبّان والطبرانی وغیرهم وفی روایة قبل ان یّنصرف ویثنی رجلیه منـــهما ، نو باید ترهغو فرضو وروسته چی دهغوی پسی سنتِ رواتب وی لکه دماپښین ، ماښام او ماسخوتن پر همدومره اندازې فصل باندی کفایت وکی بې له مخ راګرځولو وقوم ته : (اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الـــسَّلاَمُ وَمِنْـــكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ یَا ذَا الْجَلاَلِ وَالْاِکْرَامِ) چی وجه یې مخکی ذکره سوه . اوپه مرقاة شرح دمشکاة ج ۲ ص ۱۸ کی دشیخ الجزری څخه فی تصحیح المصابیح نقل کوی: واما ما یُزاد بعد وَمِنْكَ السَّلاَمُ من نحو حَیِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ وَاَدْخِلْنَا دَارَ السَّلاَمِ ، فلا اصل له بل مُختلقٌ بعض القصاص انتهٰی نو باید چی ددې زیادت څخه پرهیز وکړل سی، ځکه چی دپوهی خاوندان ددې سنت پر ادا کوونکی باندی په دې وجه دجهل اعتراض کوی چی داپه سنت نه دی خبر ، اودلمانځه په پټو رازو او احکامو کی پردې امام داعتمادنه کولو سبب ګرځی، اوددې زیادت دشهرت سبب په ماښنځ کی داکثرو امامانو ، محضی ددوی نظر لویدل دی پرهغه څه باندی چی لیکل سوی دی په بعضو صحیفو کی ، لکن بې دلیله خبره باید چی وانه وریدل سی، اوپه عام ډول په هرځای کی پرلیکل سوو الفاظو او حرکاتو او اعرابو ددعآء بې له فکر کولو په هغه کی باید اکتفاء ونکړل سی، ځکه چی سبب دغلطی کیږی او په ځای کی دطعن کولو واقع کیږی . اوپورته کول دلاسو هم په اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلاَمُ رح کی نقل نلری. هرڅه چی دا خبره ده چی دا دکم قسم بدعت څخه ګرځی دسیئه څخه او که دحسنه څخه نوباید چی ددې استنباط دمخکنیو قواعدو څخه وسی خصوصا دعبارت څخه دبریقی کم چی مخکی ذکر سو .

اوس دمقصود دشروع کیدو ځای راورسیدی، نَسْاَلُ اللّٰهَ الْعَافِیَةَ وَالْیُسْرَ وَالرُّشْـــدَ وَالتَّقْوٰی فِیْ کُلِّ حِیْنٍ وَحَالٍ .

اَلدُّعَآءُ بَعْدَ الصَّلٰوةِ

- اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدَ الشَّاکِرِیْنَ ، وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلاَمُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ ، وَعَلٰی آلِهِ

وَاَصْحَابِهِ الطَّيِّبِيْنَ الطَّاهِرِيْنَ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْئَلُكَ الْفَوْزَ عِنْدَ الْقَضَآءِ ، وَمَنَازِلَ الشُّهَدَآءِ ، وَعَيْشَ السُّعَدَآءِ ، وَالنَّصْرَ عَلَى الْاَعْدَآءِ ، وَمُرَافَقَةَ الصُّلَحَآءِ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا هَادِيْنَ مُهْتَدِيْنَ غَيْرَ ضَآلِّيْنَ مُضِلِّيْنَ حَرْبًا لِّاَعْدَآئِكَ وَسَلَمًا لِّاَوْلِيَآئِكَ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْئَلُكَ الْاَمْنَ يَوْمَ الْوَعِيْدِ وَالْجَنَّةَ يَوْمَ الْخُلُوْدِ مَعَ الْمُقَرَّبِيْنَ الشُّهُوْدِ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ اَلْمُوْفِيْنَ بِالْعُهُوْدِ اِنَّكَ رَحِيْمٌ وَّدُوْدٌ وَّاَنْتَ تَفْعَلُ مَا تُرِيْدُ ، اَللّٰهُمَّ يَا كَافِيَ الْاُمُوْرِ وَيَا شَافِيَ الصُّدُوْرِ كَمَا تُجِيْرُ بَيْنَ الْبُحُوْرِ اَجِرْنَا مِنْ عَذَابِ السَّعِيْرِ وَمِنْ دَعْوَةِ الثُّبُوْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْقُبُوْرِ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْئَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِيْنِ ، وَاَنْ تَغْفِرَ لَنَا وَتَرْحَمَنَا وَاِذَا اَرَدْتَّ بِقَوْمٍ فِتْنَةً فَتَوَفَّنَا غَيْرَ مَفْتُوْنِيْنَ ، وَنَسْئَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُّحِبُّكَ وَحُبَّ حَبِيْبِكَ وَحُبَّ عَمَلٍ يُقَرِّبُنَا اِلٰى حُبِّكَ . اَللّٰهُمَّ يَا رَبِّ مَوْلَانَا طَهِّرْ قُلُوْبَنَا عَنْ كُلِّ وَصْفٍ يُّبَاعِدُنَا عَنْ مُّشَاهَدَتِكَ وَمَحَبَّتِكَ ، وَاَمِتْنَا عَلَى السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ وَالشَّوْقِ اِلٰى لِقَآئِكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ، اَللّٰهُمَّ مِنَّا الدُّعَآءُ وَعَلَيْكَ الْاِجَابَةُ وَمِنَّا الْجُهْدُ وَعَلَيْكَ التُّكْلَانُ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى فَخْرِ الْاَنْبِيَآءِ وَعَلٰى آلِهٖ وَصَحْبِهِ الْاَتْقِيَآءِ اٰمِيْنَ اٰمِيْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ . بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

فائدة : بايد وپيژندل سی چی امام دې په وخت کی ددعا کولو شريك دقوم سره ، خپل ځان ددعآء په صيغو کی نه خاص کوی، بلکه صيغې دمتکلم مع الغير دی استعمالوی، ابوداؤد دابی هريرة ؓ او ترمذی دثوبان ؓ څخه روايت کوی ، اودارنګه دابی امامه ؓ څخه روايت دی: قال قال رسول الله ﷺ لا يؤمُّ عبدٌ قومًا فيخص نفسه بدعوةٍ فان فَعَلَ فقد خانَهم وحسَّنَ الترمذی ، حديث ثوبان که څه هم چی ابوبکر بن خزيمة په خپل صحيح کی دې ته مردود او موضوعی ويلی دی، او بعضو علماوو ددې تاويل کړی دی په خاصولو سره دهغو دعاوو چی په صيغې سره دجمعی نقل سوی وی فقط . شيخ عبد الحق دهلوی ؒ په شرح کی دسفر السعادة ص ۹۴ په تشريح کی ددې حديث ويلی دی: که چيری هغه دعآء چی امام يې تر سلام وروسته کوی او مقتديان آمين پر وايی ثابته سی لکه چی ذکر می کړه هغه هم کيدلای سی چی ددې حديث محمل دی وی يعنی په دې ځای کی هم په لفظ دمفرد سره دعآء مناسبه نه

ده اوددينداري دشان سره نه ښايي. والله اعلم انتهٰى نواحتياط په دعآء كى په وخت كى دجمع دخلكوپه طريقه سره دجمع كولو دضمير دى او هرڅه چى په وخت كى ديوازى والى دى نوهلته بيا اختيار ده ته دى په تعبير كى.

ايضًا الدُّعآء بعد الصّلٰوة

اَلْحَمْدُ لله الَّذِىْ هَدَانَا لِلْاِيْمَانِ وَالْاِسْلَامِ ، وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ نَّبِيِّهِ الَّذِىْ اسْتَنْقَذَنَا بِهِ عَنْ عِبَادَةِ الْاَوْثَانِ وَالْاَصْنَامِ ، وَعَلٰى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ النُّجَبَآءِ الْبَرَرَةِ الْكِرَامِ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ ، وَلاَ تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلاًّ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَا اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْئَلُكَ مُوْجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَآئِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْغَنِيْمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ اِثْمٍ ، لاَ تَدَعْ لَنَا ذَنْبًا اِلاَّ غَفَرْتَهُ وَلاَ هَمًّا اِلاَّ فَرَّجْتَهُ وَلاَ دَيْنًا اِلاَّ قَضَيْتَهُ ، وَلاَ مَرِيْضًا اِلاَّ شَفَيْتَهُ وَلاَ عَدُوًّا اِلاَّ كَفَيْتَهُ وَلاَ غَآئِبًا اِلاَّ رَدَدْتَهُ ، وَلاَ عَاصِيًا اِلاَّ عَصَمْتَهُ وَلاَ فَاسِدًا اِلاَّ اَصْلَحْتَهُ وَلاَ مَيِّتًا اِلاَّ رَحِمْتَهُ ، وَلاَ عَيْبًا اِلاَّ اَسْتَرْتَهُ وَلاَ عَسِيْرًا اِلاَّ اَيْسَرْتَهُ ، وَلاَ حَاجَةً عَنْ حَوَآئِجِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَكَ فِيْهَا رِضَآءٌ وَّلَنَا فِيْهَا صَلاَحًا اِلاَّ اَعَنْتَنَا عَلٰى قَضَآئِهَا فِيْ يُسْرٍ وَّعَافِيَةٍ مِّنْكَ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ . اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَّارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَّارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ ، اَللّٰهُمَّ تَقَبَّلْ مِنَّا هٰذِهِ صَلٰوتَنَا وَسَآئِرَ صَلَوَاتِنَا وَعِبَادَاتِنَا وَتَجَاوَزْ عَنْ تَقْصِيْرَاتِنَا يَارَبِّ مَوْلاَنَا اِنَّكَ عَفُوٌّ كَرِيْمٌ وَاٰخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِيْنَ ، وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى قَآئِدِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِيْنَ ، وَعَلٰى اَتْقِيَآءِ اُمَّتِهِ اَجْمَعِيْنَ اٰمِيْنَ اٰمِيْنَ وَارْحَمْنَا بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

ايضًا الدُّعآء بعد الصّلٰوة

اَلْحَمْدُ لله حَمْدًا كَثِيْرًا طَيِّبًا مُّبَارَكًا فِيْهِ وَمُبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضٰى ، وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهِ خَيْرِ الْوَرٰى ، وَعَلٰى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ نُجُوْمِ الْاِهْتِدَآءِ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِوَالِدَيْنَا وَلِمَشَآئِخِنَا وَلِاَسَاتِذِنَا وَلِتَلَامِيْذِنَا وَلِعَشَآئِرِنَا وَلِقَبَآئِلِنَا وَلِمَنْ لَّهُ حَقٌّ عَلَيْنَا وَلِمَنْ كَانَ لَنَا حَقٌّ عَلَيْهِ وَلِمَنْ وَّاعَدْنَا مَعَهُ دُعَآءً وَّلِمَنِ احْتَاجَ اِلٰى دُعَآئِنَا وَلِمَنْ اَحْسَنَ اِلَيْنَا وَلِكَآفَّةِ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ . اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنَ النِّفَاقِ

وَالشِّقَاقِ وَسُوْءِ الْاَخْلَاقِ ، اَللّٰهُمَّ ثَبِّتْ اَقْدَامَنَا عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ الْاَقْدَامُ ، اَللّٰهُمَّ لاَ تَكِلْنَا اِلٰى اَنْفُسِنَا طَرْفَةَ عَيْنٍ وَّ لاَ تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لاَّ يَرْحَمُنَا وَلاَ تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلاَ تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذٰلِكَ ، اَللّٰهُمَّ اَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا فِي الْاُمُوْرِ كُلِّهَا وَاَجِرْنَا مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْاٰخِرَةِ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ مَوْتَانَا وَمَوْتَى الْمُسْلِمِيْنَ ، وَسَلِّمْ مُسَافِرِيْنَا وَمُسَافِرِي الْمُسْلِمِيْنَ ، وَانْجِحْ حَاجَاتِنَا وَحَاجَاتِ الْمُسْلِمِيْنَ ، وَاقْضِ دُيُوْنَنَا وَدُيُوْنَ الْمُسْلِمِيْنَ ، اَللّٰهُمَّ تَقَبَّلْ هٰذِهِ صَلٰوتَنَا وَسَآئِرَ عِبَادَاتِنَا وَلاَ تَضْرِبْ بِهَا وُجُوْهَنَا ، يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالْاِكْرَامِ . وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ ، اٰمِيْنَ يَا رَبَّ الْعَالَمِيْنَ ، وَارْحَمْنَا بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

ايضًا الدُّعآء بعد الصَّلٰوة

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا مُّوَافِيًا لِّنِعَمِهٖ مُكَافِيًا لِّمَزِيْدِهٖ ، وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلاَمُ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَجُنُوْدِهٖ ، اَللّٰهُمَّ نَوِّرْ قُلُوْبَنَا وَقَرِّ عُيُوْنَنَا ، وَاسْتُرْ عَوْرَاتِنَا ، وَاشْفِ مَرْضَانَا وَاقْضِ دُيُوْنَنَا ، وَبَيِّضْ وُجُوْهَنَا ، وَارْفَعْ دَرَجَاتِنَا ، وَارْحَمْ اٰبَآئَنَا ، وَاغْفِرْ اُمَّهَاتِنَا ، وَامْحُ سَيِّاٰتِنَا ، وَاَصْلِحْ دِيْنَنَا وَدُنْيَانَا بِحُرْمَةِ كَلاَمِكَ الْقَدِيْمِ ، اَللّٰهُمَّ يَسِّرْ لَنَآ اُمُوْرَنَا مَعَ الرَّاحَةِ لِقُلُوْبِنَا وَاَبْدَانِنَا وَالسَّلاَمَةِ وَالْعَافِيَةِ فِيْ دِيْنِنَا وَدُنْيَانَا وَكُنْ اَنِيْسًا وَّصَاحِبًا فِيْ سَفَرِنَا وَمُعِيْنًا وَّحَامِيًا فِيْ حَضَرِنَا وَخَلِيْفَةً فِيْ اَهْلِنَا وَاطْمِسْ عَلٰى وُجُوْهِ اَعْدَآئِنَا وَاَهْدِنَا وَنَجِّنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِيْنَ . اَللّٰهُمَّ اَلِّفْ بَيْنَ قُلُوْبِنَا ، وَاَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا ، وَاهْدِنَا سُبُلَ السَّلاَمِ ، وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّوْرِ ، وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ، وَبَارِكْ لَنَا فِيْ اَسْمَاعِنَا وَاَبْصَارِنَا ، وَقُلُوْبِنَا وَاَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا ، وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ، وَاجْعَلْنَا شَاكِرِيْنَ لِنِعَمِكَ وَاَتِمَّهَا عَلَيْنَا ، اَللّٰهُمَّ اَعِذْنَا مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ ، وَاَعِذْنَا مِنْ عَذَابِ النَّارِ ، وَاَعِذْنَا مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيْحِ الدَّجَّالِ ، وَاَعِذْنَا مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ، اَللّٰهُمَّ تَقَبَّلْ دُعَآئَنَا وَطَاعَاتِنَا وَانْجِحْ حَاجَاتِنَا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَتْبَاعِهٖ اَجْمَعِيْنَ ، وَنُفَوِّضُ اُمُوْرَنَآ اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصِيْرٌ بِالْعِبَادِ ، بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

ایضًا الدّعآء بعدَ الصّلوٰة

اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِيْنَ ، وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ، وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ وَنُوْرِ عَرْشِهٖ سَيِّدِنَا وَمَوْلاَنَا وَشَفِيْعِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ . اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِاٰبَآئِنَا وَلِاُمَّهَاتِنَا وَلِاَقْرِبَآئِنَا وَلِاَصْدِقَآئِنَا وَلِاَسَاتِذِنَا وَلِتَلاَمِيْذِنَا وَلِمَشَآئِخِنَا وَلِعَشَآئِرِنَا وَلِقَبَآئِلِنَا وَلِمَنْ لَّهُ حَقٌّ عَلَيْنَا وَّلِمَنِ احْتَاجَ اِلٰى دُعَآئِنَا وَلِجَمِيْعِ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ . اَللّٰهُمَّ اهْدِنَا فِيْمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنَا فِيْمَنْ عَافَيْتَ ، وَتَوَلَّنَا فِيْمَنْ تَوَلَّيْتَ ، وَبَارِكْ لَنَا فِيْ مَآ اَعْطَيْتَ ، وَقِنَا شَرَّ مَا قَضَيْتَ ، فَاِنَّكَ تَقْضِيْ وَلاَ يُقْضٰى عَلَيْكَ ، وَاِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَّالَيْتَ ، وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ ، فَلَكَ الْحَمْدُ عَلٰى مَا قَضَيْتَ ، وَاَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوْبُ اِلَيْكَ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْاَلُكَ الْهُدٰى وَالتُّقٰى وَالْعَفَافَ وَالْغِنٰى ، وَنَعُوْذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لاَّ يَنْفَعُ ، وَمِنْ نَفْسٍ لاَّ تَشْبَعُ ، وَمِنْ قَلْبٍ لاَّ يَخْشَعُ ، وَمِنْ دُعَآءٍ لاَّ يُسْمَعُ ، اَللّٰهُمَّ عَلِّمْنَا مَا يَنْفَعُنَا وَانْفَعْنَا بِمَا عَلَّمْتَنَآ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ، اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا اِذَا عَرِقَ الْجَبِيْنُ ، وَكَثُرَ الْاَنِيْنُ ، وَيَئِسَ مِنَّا الطَّبِيْبُ ، وَبَكٰى عَلَيْنَا الْحَبِيْبُ ، اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا اِذَا وَارَانَا التُّرَابُ ، وَوَدَّعَنَّا الْاَحْبَابُ ، وَفَارَقَنَا النَّعِيْمُ وَانْقَطَعَ عَنَّا النَّسِيْمُ ، اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا اِذَا نُسِيَ اَسْمَآئُنَا ، وَبَلِيَ اَجْسَامُنَا وَانْدَرَسَ خَبَرُنَا ، وَانْطَمَسَ اَثَرُنَا ، اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ ، وَتُبْدَى الضَّمَآئِرُ ، وَتُنْشَرُ الدَّوَاوِيْنُ ، وَتُحْشَرُ الْمَوَازِيْنُ ، اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ، وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْاَبْرَارِ يَا عَزِيْزُ يَا غَفَّارُ ، سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ، وَسَلٰمٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ ، وَالْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِيْنَ . اٰمِيْنَ اٰمِيْنَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

فائدة : باید وپیژندل سی چی نظر دامام واحوالو ته دقوم په ضعف او قوة ، شغل او خلاصیت ، سستی او شوق کی ددوی په باره کی دمقدار دقرآئت دلمانځه دپاره ضروری دی ، تائید یې دشارع دخوا ښخه سوی دی، په داسی اندازه سره چی دقوم دخافتیه کیدو اودجماعت دلږیدو سبب نسی، لکه چی په کتابو کی دفقه په باب کی دامامت ذکر دی ، او همدارنګه حضرت رسول اکرم ﷺ په حق کی دهغه امام چی په قرآئت کی مراعات

دقوم دحال نکوی ، سخت غضب ښکاره کی اووې ویل: انّ منکم منفّرین فایّکم ما صلّیٰ بالنّاس فلیتجوّز فان فیهم الضّعیف والکبیر وذا الحاجة ، متفق علیه حدیث دی، اوپه مشکوٰة ص ۱۰۱ کی ذکر دی، نوباید چی په دعآء کی په طریقِ اولی سره دا لحاظ مراعات کړل سی ددې دپاره چی نفرت او خافتیه کیدل دقوم رانسی بلکه باید چی په اندازه دشوق او فراغت ددوی ددعآء اوږدوالی او لنډوالی ددعاء وکی نه په مثال دبعضو بې عقلو امامانو چی دعآء دومره اوږده کړی چی قوم بیزاره کړی اونه پوهیږی چی دفآئدې پرځای درسول اکرم ﷺ تر ملامتیا لاندی راځی .

پوه سه : چی کله کله بعضی کسان طلب ددعاء کوی دیوه خاص کار دپاره ، نو پردې بنآء باندی که یې چیری ددعآء حاجت دکولو طلب وکی نو باید چی امام وروسته تر حمد او صلوٰة راتلونکی دعآء وکړی اوددعآء په پای کی دې درود هم ووایی ، او دا طریقه باید چی په ټولو دعاووکی جاری وساتی

دعآء دپاره حاجات :

اَللّٰهُمَّ اَوْصِلْنَآ اِلٰی مَقَاصِدِنَا اَلْمَقَاصِدَ الْجَآئِزَةِ مَقَاصِدِ دِيْنِنَا وَدُنْيَانَا وَالْاٰخِرَةِ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ تَعْلَمُ اَسْرَارَنَا وَعَلاَنِيَتِنَا فَاقْبلْ مَعْذرَتَنَا ، وَتَعْلَمُ حَاجَاتِنَا فَاعْطِنَا سُؤَالَنَا ، وَتَعْلَمُ مَافِيْ اَنْفُسِنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا، وَاقْضِ حَاجَاتِنَا، وَاعْفُ اِسْرَافَنَا ، اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ.

دعآء دپاره ددفع دمرضو

اَللّٰهُمَّ لاَ تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ ، وَلاَ تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ ، وَعَافِنَا قَبْلَ ذٰلِكَ ، اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا يَا فَيَّاضُ ، مِنْ جَمِيْعِ الْبَلاَيَآءِ وَالْاٰفَاتِ وَالْاَمْرَاضِ ، اَللّٰهُمَّ اشْفِ اَسْقَامَنَا وَاَعْلاَلَنَا ، وَامْحُ اَمْرَاضَنَا وَاَحْزَانَنَا ، وَنَعُوْذُ بِعِزَّتِكَ وَقُدْرَتِكَ وَمِنْ شَرِّ مَا نَجِدُ وَنُحَاذِرُ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْغَمِّ وَالْهَدْمِ وَالْغَرْقِ ، وَنَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا عَلِمْنَاهُ وَمِنْ شَرِّ مَا لَمْ نَعْلَمْ ، وَنَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِيْ شَرِّ اَنْتَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ ، اَللّٰهُمَّ رَحْمَتَكَ نَرْجُوْ ، وَعَفْوَكَ نَدْعُوْ ، فَلاَ تَكِلْنَا اِلٰی اَنْفُسِنَا طَرْفَةَ عَيْنٍ ، وَّاَصْلِحْ لَنَا شَاْنَنَا كُلَّهُ ، وَاَجِرْنَا مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْاٰخِرَةِ .

دعا دپاره دلیری کېدو دقحطی، درزق دتنګی او دنورو تکلیفونو دلیری کیدو دپاره

اَللّٰهُمَّ اَسْقِنَا غَيْثًا مُّغِيْثًا مَّرِيْئًا مَّرِيْعًا نَافِعًا غَيْرَ ضَارٍ عَاجِلاً غَيْرَ اٰجِلٍ، اَللّٰهُمَّ اَحْيِ بَلَدَكَ

الْمَيِّتَ ، وَاسْقِ عِبَادَكَ وَاَنْعَامَكَ وَانْشُرْ عَلَيْهِمْ خَزَآئِنَ رِزْقِكَ وَرَحْمَتِكَ ، اَللّٰهُمَّ اَنْتَ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ ، اَنْتَ الْغَنِيُّ ، وَنَحْنُ الْفُقَرَآءُ ، اَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ ، وَاجْعَلْ مَآ اَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَّبَلاَغًا اِلٰى حِيْنٍ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَعُوْذُ بِكَ مِنْ جُهْدِ الْبَلآَءِ ، وَدَرْكِ الشِّقَآءِ ، وَسُوْءِ الْقَضَآءِ ، وَشَمَاتَةِ الْاَعْدَآءِ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْقَسْوَةِ وَالْغَفْلَةِ وَالْعَيْلَةِ وَالذِّلَّةِ وَالْمَسْكَنَةِ ، وَنَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَالْفُسُوْقِ وَضَيْقِ الْاَرْزَاقِ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْئَلُكَ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِكَ ، تُغْنِنَا بِهَا عَمَّنْ سِوَاكَ ، وَتَهْدِيْ بِهَا قُلُوْبَنَا ، وَتَجْمَعُ بِهَا شَتَاتَ اُمُوْرِنَا ، وَتَرُدُّ بِهَا الْفِتَنَ عَنَّا ، وَتَصْلَحُ دِيْنَنَا وَدُنْيَانَا وَتَعْصِمُنَا بِهَا مِنْ كُلِّ سُوْءٍ ، اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا عَبِيْدُكَ وَابْنَآءُ عَبِيْدِكَ وَابْنَآءُ اَمَآئِكَ ، وَفِيْ قَبْضَتِكَ ، نَوَاصِيْنَا بِيَدِكَ ، مَاضٍ فِيْنَا حُكْمُكَ ، عَدْلٌ فِيْنَا قَضَآئُكَ ، نَسْئَلُكَ بِكُلِّ اِسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ ، اَوْ اَنْزَلْتَهُ فِيْ كِتَابِكَ ، اَوْ عَلَّمْتَهُ اَحَدًا مِّنْ خَلْقِكَ ، اَوْ اَلْهَمْتَهُ عِبَادَكَ ، اَو اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِيْ مَكْنُوْنِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ ، اَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيْعَ قُلُوْبِنَا ، وَجَلآَءَ هُمُوْمِنَا وَغُمُوْمِنَا وَاَنْ تَصْلَحَ دِيْنَنَا وَدُنْيَانَا ، اَللّٰهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تُحَوِّلُ بِهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعَاصِيْكَ وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتَكَ ، وَمِنَ الْيَقِيْنِ مَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَيْنَا مُصِيْبَاتِ الدُّنْيَا وَمَتِّعْنَا بِاَسْمَاعِنَا وَاَبْصَارِنَا وَقُوَّتِنَا مَآ اَحْيَيْتَنَا ، وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا ، وَاجْعَلْ ثَارَنَا عَلٰى مَنْ ظَلَمَنَا ، وَانْصُرْنَا عَلٰى مَنْ عَادَانَا ، وَلاَ تَجْعَلْ مُصِيْبَتَنَا فِيْ دِيْنِنَا ، وَلاَ تَجْعَلِ الدُّنْيَا اَكْبَرَ هَمِّنَا ، وَلاَ مَبْلَغَ عِلْمِنَا ، وَلاَ تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لاَّ يَرْحَمُنَا ، اَللّٰهُمَّ بِعِلْمِكَ الْغَيْبَ وَقُدْرَتِكَ عَلَى الْخَلْقِ ، اَحْيِنَا مَا عَلِمْتَ الْحَيٰوةَ خَيْرًا لَّنَا ، وَتَوَفَّنَا اِذَا عَلِمْتَ الْوَفَاةَ خَيْرًا لَّنَا ، اَللّٰهُمَّ وَنَسْئَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَنَسْئَلُكَ كَلِمَةَ الْحَقِّ فِي الرِّضَآءِ وَالْغَضَبِ ، وَنَسْئَلُكَ الْقَصْدَ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنٰى ، وَنَسْئَلُكَ نَعِيْمًا لاَّ يَنْفَدُ ، وَنَسْئَلُكَ قُرَّةَ عَيْنٍ لاَّ تَنْقَطِعُ ، وَنَسْئَلُكَ الرِّضَآءَ بَعْدَ الْقَضَآءِ ، وَنَسْئَلُكَ بَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ ، وَنَسْئَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ اِلٰى وَجْهِكَ وَالشَّوْقَ اِلٰى لِقَآءِكَ فِيْ غَيْرِ ضَرَّآءَ مُضِرَّةٍ وَّلاَ فِتْنَةٍ مُّضِلَّةٍ ، اَللّٰهُمَّ زَيِّنَّا بِزِيْنَةِ الْاِيْمَانِ ، وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مَّهْدِيِّيْنَ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا نُعَظِّمُ شُكْرَكَ ، وَنَتَّبِعُ نَصْحَكَ ، وَنَحْفِظُ وَصِيَّتَكَ ، اَللّٰهُمَّ طَهِّرْ قُلُوْبَنَا

مِنَ النِّفَاقِ ، وَاَعْمَالَنَا مِنَ الرِّيَآءِ ، وَاَلْسِنَتِنَا مِنَ الْكِذْبِ وَاَعْيُنِنَا مِنَ الْخِيَانَةِ ، فَاِنَّكَ تَعْلَمُ خَآئِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى الصُّدُوْرِ .

باید ددې دعاوو څخه هره یوه پر خپل خپل ځای وګرځوی یعنی دمطلبه سره یې مناسبه وکړی، او همدارنګه ذکر کړل سوی دعاګانی په وخت کی ددعا کولو وروسته تر لمانځه هم مناسبی دی، که دمړی دپاره دبخښنی دعا وغوښتل سوه نو باید چی بعضی راتلونکی دعاګانی ، چی په احوالو کی دمړی راځی ، ووایی . داذان تر خلاصیدو وروسته دې دا یوڅو کلمې ووایی ولی چی په صحیح بخاری شریف کی ددې ترغیب ورکول سوی دی:

اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّآمَّةِ وَالصَّلٰوةِ الْقَآئِمَةِ اٰتِ مُحَمَّدَ نِ الْوَسِيْلَةَ وَالْفَضِيْلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيْعَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَّحْمُوْدَ نِ الَّذِىْ وَعَدْتَّهُ وَارْزُقْنِىْ شَفَاعَتَهُ اِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيْعَادِ . وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ .

هغه دعا چی وروسته تر خوړلو دډوډۍ ویل کیږی :

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىْ اَطْعَمْنَا ، وَسَقَانَا ، وَجَعَلَنَا مُسْلِمِيْنَ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِصَاحِبِ الطَّعَامِ ، وَلِاٰكِلِهِ ، وَلِمَنْ سَعٰى فِيْهِ ، اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِىْ اِيْمَانِنَا وَاِيْمَانِهِمْ ، وَبَارِكْ فِىْ طَاعَاتِنَا وَطَاعَاتِهِمْ ، وَبَارِكْ فِىْ اَوْلَادِنَا وَاَوْلَادِهِمْ ، وَبَارِكْ فِىْ اَرْزَاقِنَا وَاَرْزَاقِهِمْ ، اَللّٰهُمَّ اَكْفِنَا بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ ، وَاَغْنِنَا بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ .

هغه دعا چی دخیرات او صدقې دقبلیدو دپاره ویل کیږی :

اَللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمٰوٰتِ ، وَرَبَّ الْاَرْضِ ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ، تَقَبَّلْ حَسَنَاتِنَا وَصَدَقَاتِنَا ، وَاجْعَلْهَا لِوَجْهِكَ الْكَرِيْمِ ، وَاقْضِ حَاجَاتِنَا ، وَخَلِّصْ نِيَاتِنَا ، وَلَا تَضْرِبْ بِهَا وُجُوْهَنَا ، وَاجْعَلْهَا لَنَا فِى الْقَبْرِ نُوْرًا ، وَّفِى الْحَشْرِ سُرُوْرًا ، وَّعَلَى الصِّرَاطِ عُبُوْرًا ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا اتِّقَآءَ سَخَطِكَ ، وَابْتِغَآءَ مَرْضَاتِكَ ، وَاِطْفَآءَ غَضَبِكَ ، وَدِفَاعَ مَيْتَةِ السُّوْءِ ، وَخَالِصًا لَّكَ ، وَلَا تَجْعَلْهَا رِيَآءً وَّلَا سَمْعَةً ، وَّصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى الخ

☆ ☆ ☆

هغه دعا چې دزوی دمبارکی ورکولو په وخت کی ویل کیږی :

اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَعُوْذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ وَمِنْ تَحَوُّلِ عَافِيَتِكَ وَمِنْ فَجْـأَةِ نَقْمَتِـكَ ، وَمِنْ جَمِيْعِ سَخَطِكَ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ هٰذَا الْمَوْلُوْدَ وَلَدًا صَالِحًا مُّبَارَكًا فِيْـهِ هَادِيًـا مَّهْدِيًّا ، رَشِيْدًا نَّافِعًا غَيْرَ ضَارٍ ، عَوْنًا وَّظَهِيْرًا لِّاَوْلِيَآئِكَ ، غَيْظًا وَّنَقْمَةً لِّاَعْـدَآئِكَ ، وَاجْعَلْهُ لَنَا لاَ عَلَيْنَا ، وَخَيْرَ خَلَفٍ ، وَّوَارِثًا خَيْرًا ، وَعَمَلاً صَالِحًا ، وَقُرَّةَ عَـيْنٍ ، وَّرَاحَةَ قَلْبٍ ، وَّسُرُوْرَ طَبْعٍ ، لِّاَقْرِبَآئِهٖ ، فِي الدِّيْنِ وَالدُّنْيَا وَالْاٰخِـرَةِ يَـا مُجِيْـبَ الدَّعْوَاتِ اَجِبْ دُعَآئِنَا وَابْتِهَالَنَا وَتَضَرُّعَنَا يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

دبعضو علمی ضروری شیانو یادونه مخکی تر تړلو دعقد دنکاح :

باید وپیژندل سی چی په وخت کی دکوچنیوالی دغوښتل سوی ښځی (ناوی) برابره خبره ده که باکره وی او که ثیّبه وی (١)، ددې نژدې ولی پر ترتیب دعصباتو مستقل او مختاره دی، ددې په نکاح ورکولو کی ، تعلق ددې په رِضآء پوری نلری په نزد دامامِ اعظم رحمه الله علیه ، برابره خبره ده که دا په راضی وی او که ناراضه ، فعلاً بې له توقفه ذکر کړل سوی نکاح نافذه او جاری ده او احکام دنکاح لکه میراث او حرُمت دمصاهرت او خپلښ توب او نور په دې نکاح پوری تعلق نیسی ، دومره فرق یې دی چی په نکاح ورکول دپلار او نیکه کوچنۍ انجلۍ لره وروسته تر بلوغ ددې هم ثابت او لازم وی او دا اختیار نلری چی هغه نکاح فسخ کړی، اوپه نکاح ورکولو کی غیر ددوی (پلار او نیکه) څخه لکه نور ولیان ددې کوچنۍ انجلۍ ، نو دې کوچنۍ انجلۍ لره وروسته تر بلوغ ، خیارِ بلوغ سته په ختمولو کی ددې نکاح او په ثابتولو کی ددې نکاح ، نو رضآء او انکار او نه خبریدل ددې کوچنۍ انجلۍ په وخت کی دنکاح ورکولو ددې یو ډول دی.

او پر هغه تقدیر چی غوښتل سوی ښځه بالغه وی، باکره وی اوکه ثیّبه وی، نوددې رضآء او اجازه دپاره دجاری کولو ددې دنکاح ضروری ده ، چی پر تقدیر دانکار اونا رضایی ددې هغه عقد دنکاح نه صحیح کیږی اونه هم نافذ کیږی ، او پر تقدیر دنه خبرولو دولی دې لره په دغه عقد سره ، نکاح موقوفه ده ، که چیری وروسته تر خبریدو په دې نکاح سره ښځه په دې ذکر

(١). اودنکاح کوونکی دواړه اړخونه کوچنیوالۍ اولوی والۍ دده پرمنکوحې باندی قیاس دی. منه

سوی عقد سره راضي سوه ، یا صراحةً په ویلو سره ، اویا دلالةً په پټه خوله کیدو سره ، خودا په باکره کي یوازی، او یا په قبلولو سره دمبارکۍ او یا دبل شي په مثل ددې ، او یا په قبلولو سره ددعوت دواده او دنورو علامو چي دلالت کوي پر رضا باندی دباکرې او ثیبې عمومًا ، نو پر دې تقدیر چي ددوی څخه رضآء یا صراحةً یا دلالةً ښکاره سي نونکاح نافذه سوه ، او که یې په دې حالت (دخبریدو) کی وژړل نو نکاح باطله سوه ، او همدا وجه ده چي هغه علمآء چي حاضر وي په عقد نکاح کی ، دپیړۍ پیړۍ راهیسی زموږ په ښارو کی دپاره دعقد دنکاح تړلو دغتې ښځی دوه نفره شاهدان ، چي وکیلان وي دطرفه څخه دهغه ښځی چي نکاح یې تړل کیږي ، غواړي ، ددې دپاره چي دذکر کړل سوی نکاح حال معلوم سی او نکاح کوونکۍ په تعزیر اوفریب کی واقع نسی، یعني دامعامله واحتیاط ته نژدی ، او دتعزیر څخه لیری کیږي ، که نه وي نوپه حقیقت کی دمخصوص اندام روا والی او دعقد دنکاح دصحیح کېدو مدار پر اجازې دمنکوحې باندی دی، او پر تقدیر دانکار کولو دمنکوحې ښځی وروسته تر عقد ، داجازه کولو څخه ، هم په بیان سره ددغه دوو کسانو په حضور کی دامام ، چي خطبه وایی ، په وکالت سره دښځی ، دولی دپاره کفایت نه کوي، بلکه قاضي به غوښتنه کوي ددې چي ولی دی خپل وکالت په مستقل ډول په حاضرولو سره ددوو شاهدانو ثابت کړي، لکن په رواج کی غوښتنه ، ددوو نفرو اخبار کوونکو ، دوکیل څخه پر وکالت او رضآء باندی په ده سره ، دطرفه دمنکوحې ، غالبًا ولی دنکاح څخه دمولیې خپلی بې له رضآء ، اعراض کوي ، دوجی څخه دبیری دشرمنده کیدو دده په حضور کی ددې جماعت چي ټول راغونډ سوی دی دپاره دعقد دنکاح . علامه شامیؒ په ردّ المحتار ج ۲ ص ۳۳۳ کی دفتح (القدیر) څخه نقل کوي: واعلم ان لا تشترط الشهادة على الوكالة بالنكاح بل على عقد الوكيل، وانّما ينبغي ان يشهد على الوكالة اذا خيف جهد الموكل ايّاها . انتهٰى

اوباید مخکی تر تړلو دعقد په ایجاب او قبول سره ، خطبه ووایي چي سُنّت دآنحضرت ﷺ دی ، او حکمت په مشروع والی کی دخطبې او په شرط والی کی ددوو شاهدینو په عقد کی دنکاح ښکاره کول دشرافت او د کرامت دانسانیت دی، اودپاره دامتیاز او جلا کولو دی دعقد دبشر پر نورو عقودو باندی ، او هرڅه چي دپاره دنفسِ صحت دعقد دنکاح دی ، که څه هم چي دسنت طریقې څخه مخالف دی، نو مطلق ایجاب او قبول بې له

مخکې والې دخطبې هم کافي دي، لکن سره دحضوره دشاهدانو په وخت کې دايجاب او قبول ، او دپاره دخطبې دنکاح يو خاص ترکيب او عبارت ضروري نه دي بلکه هر ترکيب چې مشتمل وي پر حمد او صلاة او وعظ او دعا باندې دپاره دمومنانو ، او دقرآن شريف پر قدر ددرو آياتو لنډو کافي دي.

دنکاح تړلو خطبه :

اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِيْ جَعَلَ النِّكَاحَ سُنَّةً مِّنْ سُنَنِ سَيِّدِ الْاَنَامِ ، فَاصِلاً وَّقَاطِعًا بَيْنَ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ ، كَمَا قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى ذُوْ الْجَلاَلِ وَالْاِكْرَامِ ، فَانْكِحُوْا مَاطَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ ط فَاِنْ خِفْتُمْ اَلاَّ تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ، ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلاَّ تَعُوْلُوْا ، وَنَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ الْوَاحِدُ الْاَحَدُ الْعَزِيْزُ الْعَلاَّمُ ، وَنَشْهَدُ اَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ وَصَفْوَةُ الْاَنَامِ ، صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الْبَرَرَةِ الْكِرَامِ . اَمَّا بَعْدُ : عِبَادَ اللهِ رَحِمَكُمُ اللهُ ، قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى ، يٰاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيْرًا وَّنِسَآءً ط وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِيْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ ، اِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا . يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا اتَّقُوا اللهَ وَقُوْلُوْا قَوْلاً سَدِيْدًا ۝ يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ وَمَنْ يُّطِعِ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيْمًا ۝ يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا اتَّقُوا اللهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوْا اللهَ اِنَّ اللهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝ وَلاَ تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ نَسُوا اللهَ فَاَنْسٰهُمْ اَنْفُسَهُمْ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُوْنَ ۝ وَاَقُوْلُ اسْتَغْفِرُ اللهَ لِيْ وَلَنَا وَلِجَمِيْعِ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ، وَصَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ وَنُوْرِ عَرْشِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ ط .

بيا به مخ وطرفته دولي دمنکوحې ورګرځوي اونوم دمنکوحې، اونوم دپلار يې او دنيکه يې ، که چيرې پلار ددې په مجلس کې حاضر نه وو، معلوم کړي، اوکه يې پلار حاضر وو نوبيا نوم دپلار سره داشارې بې له ذکره دنيکه هم کافي دي، ولې چې اشاره ابلغه (زياته) ده په معرفت کې لکه چې په کتابو دفقهې شريفې ذکر دي، او دارنګه نوم اخيستل دنکاح کوونکي سره داشارې بې له ذکره دپلار او دنيکه دده هم کافي دي په وخت کې

دحضور دده په مجلس دعقد کې، برابره خبره ده که تصرّف دعقد دی په خپله کوی اوکه یې په واسطه دبل شخص کوی ، اوکه چیرې حاضر نه وو نو نوم دزوج او نوم دپلار دده فقط پرتقدیر دحضور دپلار دده او یا سره دنامه اخیستلو دنیکه دنکاح کوونکي پر تقدیر دغآئب والي دپلار دده ، دا نومونه به معلوم کړي ، او مقدار دمهر به هم معلوم کړي ، نوکه چیرې ولي دمنکوحې، پلار وي ددې، اول وار به خطاب وده ته کوی اوداسې الفاظ به ورته ووایي: (**بې بې راحمه چې ستا لور ده په دغه نامه بله لور نلري په مقابله کې دپنځوسو زرو افغانیو مهر په نکاح صحیح شرعي سره تا وکالةً** (که منکوحه غټه وي) **یا ولایةً** (که منکوحه کوچنۍ وي) **وکّل محمد ته چې دعبد الکریم زوی دسلطان محمد لمسی دی ورکړي وه ورکړي دې ده**) نوولي دمنکوحې باید چې ووایي: (**هوما ورکړي وه ورکړي مې ده**). بیا به مخ وطرفته دولي دزوج راوګرځوي او ورته وبه وایي: (**دغه بې بې راحمه چې ددغه حاضر نور محمد لورده په مقابله کې دپنځوسو زرو افغانیو مهر په نکاحِ صحیح شرعي سره وکالةً ، یا ولایةً وکّل محمد ته چې دعبد الکریم زوی دسلطان محمد لمسي دی تا قبوله کړي وه قبوله کړي دې ده**) نوولي دزوج باید ورته ووایي: (**هو ما وکالةً یا ولایةً وکّل محمد مذکور ته په دغو صیغو قبوله کړي وه قبوله کړي مې ده**). او دمخکې بیان څخه کیفیت دضرورت دنوم اخیستلو دنکاح کوونکي او منکوحې یوازې اویا سره دنومو دپلار ددوی او یا سره دنومو دنیکونو ددوی دهوښیار سړي څخه نه پټیږي، نو باید چې خاصیتونه دحالِ ددې حاضر مجلس په تعبیرکې دالفاظو دعقد پر لوړو ذکر سوو قاعدو موافق وساتل سي، او باید وپیژندل سي چې عاقد دعقد دنکاح دپاره دبل چا برابره خبره ده که ولایةً وي اوکه وکالةً وي، دې یوازې سفیر او معبّر دی په حقوقو کې دعقد ، نو ضرور ضرور ده چې نسبت دعقد به موکل (۱) ته کوي، ولې چې پر تقدیر دقبولولو بې له نسبته وموکل ته ، نکاح دپاره دموکل نسوه ، بلکه نکاح دپاره دوکیل په خپله سوه ، که څه هم چې مقدمات دعقد دپاره دموکل وي، مطلق نیت (چې په نیت کې یې موکل وي) کفایت نه کوي، لکن که چیرې یوه دعاقدینو څخه یعنې ایجاب کوونکي نسبت وموکل ته دبل عاقد وکي یعنې ویې ویل چې لور خپله مې په نکاح وعبد الله ته، چې عبدالله موکل دزید وو، ورکړه ، اوزید چې وکیل

(۱). موکل یعني هغه څوک چې دې یې وکیل ګرځولی دی، چې منکوحه یانکاح کوونکی شخص دی.

وو نسبت يې وخپل ځان ته وکی او ویې ویل: قَبِلْتُ ، بې له نسبت کولو وخپل موکل ته ، نودا ذکر سوی عقد دموکل دپاره ګرځی، ولی چی قول ددې موکل جواب داوّل قول څخه دی، نو ددې موکل قول مقید کړل کیږی په قولِ اوّل سره. او په رد المحتار ج ۲ ص ۲۸۲ کی لیکلی دی: فِي الْبَحْرِ عَنْ الظَّهِيْرِيَّةِ : لَوْ قَالَ أَبُو الصَّغِيْرَةِ لِأَبِي الصَّغِيْرِ زَوَّجْتَ ابْنَتِيْ وَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهِ شَيْئًا فَقَالَ أَبُو الصَّغِيْرِ قَبِلْتُ يَقَعُ النِّكَاحُ لِلْأَبِ وَهُوَ الصَّحِيْحُ ، وَيَجِبُ أَنْ يَحْتَاطَ فِيْهِ فَيَقُولَ قَبِلْت لِابْنِي . اهــــ وَقَالَ فِي الْفَتْحِ بَعْدَ ذِكْرِ هٰذِهِ الْمَسْئَلَةَ : يَجُوزُ النِّكَاحُ عَلَى الْأَبِ، وَإِنْ جَرَى بَيْنَهُمَا مُقَدِّمَاتُ النِّكَاحِ لِلابْنِ وَهُوَ الْمُخْتَارُ لِأَنَّ الْأَبَ أَضَافَهُ إِلَى نَفْسِهِ بِخِلَافِ مَالَوْ قَالَ أَبُو الصَّغِيْرَةِ زَوَّجْتُ بِنْتِي مِنْ ابْنِك فَقَالَ أَبُو الْاِبْنِ قَبِلْتُ وَلَمْ يَقُلْ لِابْنِي يَجُوزُ النِّكَاحُ لِلِابْنِ لِإِضَافَةِ الْمُزَوِّجِ النِّكَاحَ إِلَى الْاِبْنِ بِيَقِيْنٍ وَقَوْلِ الْقَابِلِ قَبِلْتُ جواب لَهُ وَالْجَوَابُ يَتَقَيَّدُ بِالْأَوَّلِ فَصَارَ كَمَا لَوْ قَالَ قَبِلْتُ لِابْنِي اهــ وَبِهِ يُعْلَمُ حُكْمُ مَا يَقُولُ زَوِّجْ بِنْتَك لِابْنِي ، فَيَقُولُ لَهُ زَوَّجْتُك، فَيَقُولُ الْأَوَّلُ قَبِلْتُ فَيَقَعُ الْعَقْدُ لِلْأَبِ وَالنَّاسُ عَنْهُ غَافِلُونَ ، وَقَدْ سُئِلْتُ عَنْهُ فَأَجَبْتُ بِذٰلِكَ وَبِأَنَّهُ لاَ يُمْكِنُ لِــلأَبِ تَطْلِيقُهَا وَعَقْدُهُ لِلِابْنِ ثَانِيًا لِحُرْمَتِهَا عَلَى الْاِبْنِ مُؤَبَّدًا ، وَمِثْلُهُ مَا يَقَعُ كَثِيْرًا أَيْضًا حَيْثُ يَقُولُ زَوِّجْنِي بِنْتَك لِابْنِي ، فَيَقُولُ زَوَّجْتُك فَإِنْ قَالَ الْأَوَّلُ قَبِلْتُ انْعَقَدَ النِّكَاحُ لِنَفْسِهِ وَإِلاَّ لَمْ يَنْعَقِدْ أَصْلاً لاَ لَهُ وَلاَ لِابْنِهِ كَمَا أَفْتٰى بِهِ فِي الْخَيْرِيَّةِ آهــ الی هنا عبارة الشامی ملخصا وقــد زاد علیها جزئیات اخر فلیراجعها ، ددې وجی باید چی ډیر احتیاط په الفاظو کی دایجاب او قبول مراعات کړل سی ترڅو چی په لوی تاوان کی واقع نسی، او همدارنګه احتیاط په نوم اخیستلو کی دزوجینو او په نومونو کی دپلرو ددوی ضروری دی، ولی چی په درِّ مختار کی په هغه ځای کی لیکلی دی: غَلِطَ وَكِيلُهَا بِالنِّكَاحِ فِي اسْمِ أَبِيهَا بِغَيْرِ حُضُورِهَا لَمْ يَصِحَّ لِلْجَهَالَةِ ، وَكَذَا لَوْ غَلِطَ فِي اسْمِ بِنْتِهِ إِلاَّ إِذَا كَانَتْ حَاضِرَةً وَأَشَارَ إِلَيْهَا فَيَصِحُّ ، وَلَوْ لَهُ بِنْتَانِ أَرَادَ تَــزْوِيجَ الْكُبْــرٰى فَغَلِــطَ فَسَمَّاهَا بِاسْمِ الصُّغْرٰى صَحَّ لِلصُّغْرٰى ، خَانِيَة آهــ وقال الشامی فی تتمة هٰذا : ولا تنفع النّیّة هنا ولا معرفة الشّهود بعد صرف اللّفظ عن المراد .

دعا وروسته تر تړلو دعقد دنکاح :

اَلْحَمْدُ لله الَّذِیْ عَلَّمَنَا الْحَلَالَ وَالْحَرَامَ ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ ذِی الْمَجْدِ وَالْكَمَالِ ، وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ خَيْرِ صَحْبٍ وَّ اٰلٍ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ هٰذَا الْعَقْــدَ مُبَارَكًا وَّمُثْمِرًا لِّثَمَرَاتِ شَرْعِيَّةِ النِّكَاحِ ، وَاجْعَلْهُ وِفَاقًا وَّ اُلْفَةً وَّ اُنْسًا بَيْنَ الزَّوْجَيْنِ

، وَقِوَامًا وَّ مُعِيْنًا لِّمَصَالِحِ الدِّيْنِ وَالدُّنْيَا ، وَذَرِيْعَةً لِّلسُّرُوْرِ وَالْحُبِّ الدَّآئِمِ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ اَقْرِبَآءِ الطَّرَفَيْنِ عَلٰى مَا تُحِبُّ وَتَرْضٰى ، وَانْشُرْ عَلَيْهِمَا وَعَلَيْنَا مِنْ خَزَآئِنِ رَحْمَتِكَ وَبَرَكَاتِكَ وَفُيُوْضَاتِكَ يَا ذَا الْجُوْدِ وَالْكَرَمِ وَالْاِحْسَانِ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَهُمَا مُعِيْنًا عَلَى الدِّيْنِ وَمُهِيْنًا لِّلشَّيَاطِيْنِ ، وَحِصْنًا دُوْنَ عَدُوِّ اللهِ حَصِيْنًا ، وَسَبَبًا لِلتَّكْثِيْرِ الَّذِيْ بِهٖ مُبَاهَاتُ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ ، عَلٰى سَآئِرِ النَّبِيِّيْنَ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ الْغَمِّ وَمِنْ فِتْنَةِ الصَّدْرِ وَغَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ، وَسُوْءِ الْمُنْقَلَبِ وَشَمَاتَةِ الْاَعْدَآءِ ، وَاغْفِرْ لَنَا وَلِجَمِيْعِ الْمُؤْمِنِيْنَ ، وَصَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّ عَلٰى كُلِّ عَبْدٍ مُّصْطَفٰى مِنْ كُلِّ الْعٰلَمِيْنَ ، اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ ، بِرَحْمَتِكَ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

په وخت کی دیو ځای کیدو دزوجې سره (په اوله شپه) **دې دا دعا ووايي :**

وروسته ترحمد اوصلاة: اَللّٰهُمَّ هٰذَا قَضَآئُكَ ، وَسُنَّةُ نَبِيِّكَ ، وَفَرْحَةُ عِبَادِكَ ، فَاَفِضْ بِهٖ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلِكَ وَبَرَكَاتِكَ ، وَوَفِّقْ لَنَا وَلِلزَّوْجَيْنِ الصَّلَاحَ وَالْفَلَاحَ وَالسَّعَادَةَ وَالْفَوْزَ وَالنَّجَاةَ فِي الدِّيْنِ وَالدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ، وَارْزُقْهُمَا الْوِدَادَ بَيْنَهُمَا وَالْوِفَاقَ وَالْاِيْلَافَ وَحُسْنَ الْاَخْلَاقِ ، وَاَعِذْهُمَا مِنَ الْبَغَاوَةِ وَالْاِيْذَآءِ وَسَيِّءِ الْمُعَاشَرَةِ وَالشِّقَاقِ ، وَاجْعَلْ لَّهُمَا بِهٖ زِوَاجًا وَّنِظَامًا وَّمُسَاعَدَةً فِيْ اُمُوْرِ الْخَيْرِ يَا مُجِيْبَ الدَّعْوَاتِ ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْاَلُكَ مُوْجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَآئِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْغَنِيْمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ اِثْمٍ ، وَالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ مِنَ النَّارِ ، وَصَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى نَبِيِّنَا وَشَفِيْعِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ . وَارْحَمْنَا بِرَحْمَتِكَ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

بيان دحال ددوهمی نکاح په وخت کی دیوځای کیدو دزوجې او حکم دمهر ددې

باید وپیژندل سی چی ډېره وخته څخه زموږ په کورنیو کی دا رواج جاری دی چی بعضی اشخاص په وخت کی دزفاف مخکی تر وړلو دناوې وکورته دزوج ، اوبعضی اشخاص وروسته ترنقل کولو ددې وخپل کور ته په دوهمه یا دریمه شپه دوهم وار تړل دعقد دنکاح کوی ، نو پته دې نه وی چی دپاره دصحیح کیدو دنکاح اودپاره دروا والی دمخصوص اندام وزوج ته اودپاره دجاری کولو داحکامو دنکاح یو وار عقد کافی دی ، تکرار ته په دې باره

کی ضرورت نسته ، ددې وجه څخه په الرحمة الباقية ص ۹ کی یې دې ته محضی رواج بې له سُنتیته ویلی دی، ولی چی درسول الله ﷺ او داصحابو ﷺ څخه دنبی ﷺ دا نه دی نقل سوی، لکن مع هٰذا نظر وحال ته داهلِ دزمانې زمورِ دفائدې او احتیاطِ دینی څخه خالی هم نه دی، ولی چی مخکنیو علماوو زمورِ دزمانې کلِه چی حالات داهل دزمانې خپل ولیدل چی اکثره ددوی پاملرنه په امورِ دینیه وو کی نه کوی او په معاملو او عقودوکی مراعات دصحیح شرعی طریقې نه کوی بلکه دنفس او هوا پرستی کوی، اوصرف پرمحضی شرعی صورت باندی کفایت کوی بې له رسیدو وحقیقت ته ددې، لکه چی زمورِ دزمانې په اهل کی دا ډول حرکتونه په اکثرو خلګو کی وینم بلکه بې باکې او بې پروایی په مراعات کولو کی دصحیح کیدو دعقودو او معاملو ورځ په ورځ مخ پر ترقی ځی، زیات تر هغه حالت کم چی پخوانیو علماوو لیدلی وو، نو ډیر داسی کیږی چی مراعات درضا دزوجینو نه وی سوی ، بلکه ډیری نکاحی می اوریدلی دی چی سره دانکاره او سره دردولو دمنکوحې منعقدی سوی دی ، او سره ددې بیا هم دوی پر هغه حال باندی په سبب درضاء وروسته تر نکاح کولو او وروسته تر عقد تړلو چی فآئده نلری شرعًا کفایت کوی او پرهمدې نکاح باندی همیشه توب کوی او پاتیږی، او خپله دعوه وقاضیانو ته هم نه رفع کوی، او سره دموجود والی ددې آفتونو ، نکاح یو ډیر ضروری المراعات شی دی ، ولی چی پرتقدیر دپاته کیدو دنر او ښځی پر دې عقدِ غیر صحیح باندی په طریقه دهمیشه توب سره ، ترټولو دلویی ګناه چی ناروا فعل دزنا دی مرتکب ګرځی، اوپردې سربیره چی دواړه طرفونه دزوج اوزوجې پر کبیره ګناه باندی دهمیشه پاته کیدو په دریاب کی غرق سوه او پر آخره خاتمه یې سخته خطره هم ده ، ډیر تاوان او بد اخلاقی او بی دینی په اولاد کی ددوی ښکاره کیږی ، لکه چی داشارې څخه ددې قول درسول الله ﷺ چی فرمایی: پیدا ایښت زما دنکاح څخه سوی دی نه دسفاح (زنا) څخه ، دا اسرار فهمیږی. او سبب دتنګۍ درزقو او دپورته کیدو دآبادۍ او بارانو ګرځی، لکه په حدیث کی چی راغلی دی چی ډیریدل دزنا سبب دتنګۍ درزقو ګرځی، او واقع کیدل دراتداد (مرتد کیدو ، العیاذ بالله) دیوه څخه دزوجینو وروسته تر اولی نکاح پر تقدیر دصحیح کیدو دهغه یو بل احتمال دی، ددې وجی څخه دډیر وخت راهیسی ددوهمی نکاح غم خوړل سوی دی،

تدارکًا بقدر الوسع ، وبناءً علیه احوط واحسن ددې نوی کول دی مخکی تر دخول اوخلوت، په خپل کورکی یې تړی اوکه یې په کورکی دقریبانو دښځی مخکی تر نقل کولو دناوی تړی فرق نلری، او هرڅه چی زمانه دخیر القرون وه چی ددې آفتو څخه خالی وه ، ځکه یې نو حاجت وتجدید او نوی کولو ته دنکاح نه درلودی. فی شرح المجلة للاتاسی ج ۱ ص ۸۱: نقلاً من ابن عابدین فکثیر من الاحکام یَختلف باختلاف الزّمان لتغیر عرف اهله ، او لِحدوث ضرورة او لفساد اهل الزّمان ، بحیث لو بنی الحکم علی ما کان علیه اوّلاً لزم منه المشقة والضّرر بالنّاس ، وخالف قواعد الشّریعة المبنیة علی التّخفیف والتّیسیر ودفع الضّرر والفساد ، ولِهٰذا ترٰی مشآئخ المذهب خالفوا ما نصّ علیه المجتهد فی مواضع کثیرة بنآء علی ما کان فی زمنه ، لعلمهم بانه لو کان فی زمنهم لقال بِما قالوا به اخذا من قواعد مذهبه – ثم ذکر لَها نظائر کثیرة من جواز الاستیجار علی تعلیم القرآن والامامة ومن الافتآء بتحقّق الاکراه من غیر السُّلطان ومن تضمین السّاعی ومنع النسآء عمّا کنّ علیه فی زمن رسول الله ﷺ من حضور المساجد لصلٰوة الجماعة وافتاؤهم ببیع الوفآء والاستصناع الی غیر ذٰلك فلیرجع الیه.

اوهمدارنګه په ردّ محتار ج ۵ ص۴۲۰ اوپه مقدمه کی ددرِ مختار پر هامش دردّ محتار ج ۱ ص ۵۵ او په عقود رسم المفتی دعلامة الشامی ، او علامة تفتازانی رحمه الله تعالی په سر کی دشرح عقآئد حکم دتغیر داحکامو په تغیر سره داحوالو دخلګو بیان کړیدی ، فلینظر الیها .

پاته سو حکم ددوهم مهر چی لازمیږی پر زوج اوکه نه ؟ او بې له تسلیمولو ددې مهر وزوجې ته ، سره دنه عفوه کیدو دطرفه دزوجې، آیا ذمه دزوج خلاصیږی که نه ؟ په فتاوٰی کامله ص ۲۲ کی دی په باره کی دهغه شخص چی پر خپلی زوجی باندی ، چی دده په طلاقِ رجعی سره عده تیروی ، نکاح کوی او مهر مقرر کړی : فالْجواب انه یکون مراجعًا لَها بذٰلك ولا یَجب علیه المهر کما افتی بذٰلك فی نتیجة الفتاوٰی وفی نقولِها للسیّد حافظ معزیًا لِجواهر الفتاوٰی ما نصّه ولو تزوَّج المطلقة الرّجعیة فانّه یصیر مراجعًا ولا یَجب المال لانّ نکاحها مَجاز عن الرجعة فی القول الصّحیح آهـ نو بعضی علمآء ددوهمی نکاح حکم ، بې له واقع کیدو دطلاق په مابینځ کی ، هم په دې ډول سره کوی چی دوهمه نکاح همیشه توب کول دی پر اولی نکاح باندی (یعنی مستقله نکاح نه ده) نو ځکه مهر نه لازمیږی ، او دارنګه په مرآة شروح المجلة کی په ضمن کی ددې کلیې چی: ما بطل یبطل ما فِی ضمنه ، ابطال ددې دوهم مهر راوړی، اودا رنګه په ردِّ

محتار ج ۲ ص ۳۴۲ کی په وجه کی دقول دابی یوسف" چی مهر په تجدید کی داولی نکاح دی نه ددوهمی نوشته کوی : لانّ العقد الثانی یلغو فیلغو ما فیه ، او ددې په رد کی دطرفه څخه دامام محمد" لیکی: وعند الامام انّ الثّانی وان لغا لا یلغو ما فیه من الزّیادة کمن قال لعبده الاکبر سنًا منه : هٰذا ابنی ، فعنده وان لغا فی حکم النّسب یعتبر فی حقّ العتق کذا فی المبسوط ، او په فتاوٰی خیریه کی چی پر هامش د (تنقیح) الحامدیه ده په ج۱ ص۴۷ کی راوړی: فالنّکاح هو الاوّل وتثبت التسمیتان فی الاصحّ لانّها مسئلة تجدید النکاح وفیها اقوال ، قال الفقیه ابو اللّیث یَجب کلا المهرین وذکر فی المنیة انّه الاصحّ آهـ وفی البزازیة علی هامش الـهندیة ج۴ ص۱۵۲ وفی ردّ الـمحتار نقلاً عن الفتح ج۲ ص۳٤٦ وفی الفتح ج۲ ص٤٤٤ ذکروا فی حکم تجدید النّکاح ان عند الامام" الثانی زیادة علی الاوّل وکان القاضی الامام قاضیخان انّما افتی بانه لا یَجب بالعقد الثّانی شيء الاّ اذا عنی به الزیادة فی المهر لکن الاوجه الاطلاق فان ذٰلك یقتضی ان یسئل الزّوجان عن مرادهما قبل الحکم وقد ینکر الزّوج القصد وینفتح باب الخصومة من غیر حاجة الی ذٰلك لانّه اذا کان الثّابت شرعًا جواز الزّیادة فی المهر والکلام الثّانی یعطیه صادرا من ممیز عاقل وجب المهر بمقتضاه بل یَجب انّه لو ادعی الهزل به لا یقبل ما لَم تقم بینة علی اتِّفَاقِهِمَا عَلی ذٰلِكَ. نَعَمْ وَیَخَالُ أَیْضًا أَنَّهُ یَجبُ ٱلْأَلْفَانِ کانا للثانی مَعَ ٱلْأَلْفِ کان للاول، لِأَنَّ ٱلْأَوَّلَ قَدْ ثَبَتَ وُجُوبُهُ ثُبُوتًا لاَ مَرَدَّ لَهُ ، وَالْمَفْرُوضُ لَهُ کَوْنُ الثَّانِي زِیَادَةً فَیَجبُ بِکُلِّ مَالهِ مَعَ ٱلْأَوَّلِ ، وَمِنْ ثَمَّ ذَکَرَ فِي الدِّرَایَةِ عَنْ شَرْحِ ٱلإِسْبِیجَابِيِّ : جَدَّدَ عَلی أَلْفٍ اٰخَرَ تَثْبُتُ الالفان عِنْدَ أَبِي حَنِیفَةَ "، وَعِنْدَهُمَا لاَ تَثْبُتُ الثَّانِیَةُ ، وَکَذَا لَوْ رَاجَعَ الْمُطَلَّقَةَ بِأَلْفٍ . وَفِي النَّوَازِلِ عَنِ الْفَقِیهِ أَبِي اللَّیْثِ : إِذَا جَدَّدَ یَجبُ کِلاَ الْمَهْرَیْنِ . وَوَجْهُ مَنْ نَقَلَ لُزُومَ الثَّانِي فَقَطْ اعْتِبَارُ إِرَادَةِ ٱلْأَوَّلِ فِي ضِمْنِ الْکَلاَمِ الثَّانِي ؛ لأَنَّ الظَّاهِرَ کَوْنُ الْمَقْصُودِ تَغیُّـرَ ٱلْأُولی إِلَی الثَّانِي. وَالَّذِي یَظْهَرُ مِنَ الْجَمْعِ بَیْنَ کَلاَمِ الْقَاضِي وَٱلإِطْلاَقِ الْمُتَظافِرِ عَلَیْهِ کَوْنُ الْمُرَادِ بِکَلاَمِ الْجمْهُورِ لُزُومُهُ إِذَا لَمْ یُشْهِدَا عَلَی الْهَزْلِ فِی الثَّانی مِنْ حَیْثُ الْحُکْمُ ، وَمُرَادُ الْقَاضِي لُزُومُهُ عِنْدَ اللهِ فِي نَفْسِ ٱلْأَمْرِ ، وَلاَ شَكَّ إِنَّمَا یَلْزَمُ عِنْدَ اللهِ تَعَالی إِذَا قَصَدَا الزِّیَادَةَ ، فَأَمَّا إِذَا لَمْ یَقْصِدَا حَتّی کَانَا هَازِلَیْنِ فِي نَفْسِ ٱلْأَمْرِ فَلاَ یَلْزَمُ عِنْدَ اللهِ شَيْءٌ حَتّی لاَ یُطَالَب بِهِ فِي الْقِیَامَةِ ، وَیَلْزَمُ ذٰلِكَ فِي حُکْمِ الْقَاضِي ؛ لِأَنَّهُ یُؤَاخِذُهُ بِظَاهِرِ لَفْظِهِ إِلاَّ أَنْ یُشْهِدَا عَلی خِلاَفِهِ آهـ هذه عبارة الفتح الی موضع الحاجة .

نو باید چی په دقیق فکر کولو سره په دې عبارتونو کی، زموږ داهل او وطن دمروجه نکاح حکم بې له وسوسې ښکاره سی ولی چی ښکاره ده چی معلومی او مقرری

پيسې په دوهمه نکاح کې غير دمخکنی مهر څخه په طريقه دکوشش هر سړی ورکوی، نو داوضع بې له شکه علی قصد الزّيادة سوه، په دې ډول سره چې په زړه کې ديوه دحاضرينو دا ورتيره نسی چې ددوهم مهر څخه يوه حصه داخله ده په اول مهر کې، بلکه هر يو ددې مهر څخه جلا مال دمخکنی مهر څخه ګرځی، نومعروف عرفًا داسی دی لکه مشروط شرطًا، اوکه چيری په وخت کی دبيانولو ددوهم مهر يې د (علاوه) توری پر مخکنی مهر ذکرکی، دهری وسوسې څخه خالی ګرځی . تعرّف وتشکر . او کله چې اراده دتړلو دعقد دنکاح وکی اول وار بايد خطبه ووايی چې دا دمستحباتو څخه دی، برابره خبره ده که داخطبه دمخکنی خطبې په شان ووايی اوکه په بل ډول يې ووايی، لکه چې مخکې مو ذکر کړل چې خاص ترکيب ضروری نه دی ، او وروسته تردې به ايجاب او قبول په مخکې ذکر کړل سوی شکل سره وکړی، او بايد چې په وخت کی دذکر کولو دمهر دا کلمې (علاوه پر مخکنی مهر باندی) هم ورسره يوځای کړی ، ددې دپاره دخلاف دخدشه او شك څخه ووزی، وروسته تر پوره کيدو دعقد دې يا مخکنی دعا ووايی ، او يادې دا دعا ووايی وروسته تر حمد او صلاة :

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لِلزَّوْجَيْنِ فِيْمَا رَزَقْتَهُمَا ، وَبَاعِدْهُمَا عَنِ الْحِقَدِ وَالْحَزَنِ وَالْوَحْشَةِ وَالنُّشُوْزِ ، اَللّٰهُمَّ اَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا وَعَاقِبَتَهُمَا فِي الْاُمُوْرِ كُلِّهَا ، اَللّٰهُمَّ سَهِّلْ عَلَيْنَا وَعَلَيْهِمَا كُلَّ صَعْبٍ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْاَبْرَارِ ، اَللّٰهُمَّ اَلِفْ بَيْنَهُمَا كَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَحَوَّآءَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا ، اَللّٰهُمَّ اَلِفْ بَيْنَهُمَا كَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ اِبْرَاهِيْمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَسَارَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا ، اَللّٰهُمَّ اَلِفْ بَيْنَهُمَا كَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ يُوْسُفَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَزَلَيْخَا رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا ، اَللّٰهُمَّ اَلِفْ بَيْنَهُمَا كَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَآئِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا ، اَللّٰهُمَّ اَلِفْ بَيْنَهُمَا كَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَجْهَهُ وَفَاطِمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا ، اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْاَلُكَ خَيْرَ مَا سَاَلَكَ مِنْهُ نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ ﷺ وَنَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ ﷺ وَاشْرَحْ صُدُوْرَنَا وَيَسِّرْ لَنَآ اُمُوْرَنَا مَعَ الرَّاحَةِ لِقُلُوْبِنَا وَالسَّلَامَةِ فِيْ دِيْنِنَا وَدُنْيَانَا وَاَنْتَ الْمُسْتَعَانُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ . ☆

بيان دهغو شيانو چي تعلق لري تر يو شخصه پوري دوخته څخه دمرض تر وخته پوري ددفن كولو دده :

بايد زده كړل سي چي پوښتنه دمريض دسُننِ مؤكداتو څخه ده، او دمجموعي څخه دحقوقو دمسلمان پر مسلمان باندي شمېرل سوي دي، ما سوا دمريض څخه ددرد دستركو او ددرد دغاښو ، او صاحب الدمل يعني خاوند دپټ زخم چي په دې درو كي جآئز دي اوپه دې ډول سره تطبيق دهغو احاديثو كيږي چي په دې باب كي وارد سويدي. په شرح شرعة الاسلام په ص ۵۵۵ كي ذكر دي: اوكله چي دمريض سره يوځاى سي پر برابري دزنګنو دمريض دې كښېني كه يې چيري پردې قدرت وو نه پر برابري دسر دده ولي چي دا پرمريض تكليف كيږي، اوپه خوشحالي او سرور سره دې ومريض ته كتل كوي نه په غم اوزړه تنګي سره چي په دې سره دمريض دزړه شكستګي راځي ، او دده سره دي په هغه څه خبري كوي چي ده ته خوشحالي راوړي لكه دمرض دجوړوالي او دمريضي دسپك والي او أميد دجوړيدو دمريض اوداسي نور، اودده څخه دي دعآء غواړي، ولي چي دعاء دمريض وقبليدو ته ښه نژدي وي، اوژر دې دده څخه را وزي ترڅو چي زحمت او تكليف نسي پرمريض، اوخپل لاس دې پر تندي دمريض يا دده پر لاس كښېږدي او دحال پوښتنه دي ورڅخه وكړي ، او دعاء دصحت او عافيت دې ورته وكړي، او دا دعا چي رانقل سويده درسول الله ﷺ څخه دا دي ووايي: اِذْهَبِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ وَاشْفِ اَنْتَ الشَّافِيْ لاَ شِفَآءَ اِلاَّ شِفَآئَكَ شِفَآءً لاَّ يُغَادِرُ سَقْمًا. اويا دي دادعا اووه واره ووايي: اَسْـأَلُ اللهَ الْعَظِيْمِ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمَ اَنْ يَّشْفِيْكَ. او يا دي دادعا پنځه واره ووايي: اَعُوْذُ بِاللهِ وَبِقُدْرَةِ اللهِ وَعِزَّتِهِ مِنْ شَرِّ مَـآ اَجِـدُ وَمِنْ شَرِّ مَآ اُحَاذِرُ . او په ويلو كي دسورةِ فاتحې درې واره يا اووه واره چي بيا يې دم كي پر خپل ځان او مريض او ياپر لاس خپل بيا خپل لاس ومږي پر بدن دمريض ، په دې كي هم لوى تاثير دي، او دارنګه ويل دمعوذتين يعني قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ او قُلْ اَعُوْذُ بِـرَبِّ النَّـاسِ تر آخره پوري او ويل دآخر دسورةِ حشر يعني : هُوَ اللهُ الَّذِيْ لاَ اِلَهَ اِلاَّ هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ، هُوَ اللهُ الَّذِي لاَ اِلَهَ اِلاَّ هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوْسُ السَّلاَمُ الْمُـؤْمِنُ الْمُهَـيْمِنُ

الْعَزِيْزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحٰنَ اللهِ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ، هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَآءُ الْحُسْنٰى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ، او وروسته تردي دي يې په مخکنۍ ترتيب سره پرمريض دم کړی، دمرض دسپك والی دپاره دا بې مثاله دم دی، اودپاره دچيښلودی اوّل سورة فاتحه تر آخره پوری او وروسته ترهغه دی بيا دا آيتونه دشفآء : وَيَشْفِ صُدُوْرَ قَوْمٍ مُؤْمِنِيْنَ ، وَشِفَآءٌ لِّمَا فِي الصُّدُوْرِ ، يَخْرُجُ مِنْ بُطُوْنِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيْهِ شِفَآءٌ لِلنَّاسِ ، وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ، وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِيْنِ ، قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ آمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ ، نوشته کړی بيادې يې پريولی اوپه مريض دې يې وچښی ، ژر نفع رسوی. او کله چی علامې دنژدې کېدو دقبض دروح پر مريض ښکاره سی لکه کوږوالی دپزی، او سُستی دپښو دده ، او چابکيدل په ساه اخيستلو کی او نوری داسی نښانې ، نوبايد چی پر رسته طرف يې مخ وقبلې ته کړی او يا يې ستونی ستخ کړی لکه داچی دمتاخرينو علماوو په نزد باندی ښه ده دوچی څخه دآسانی په وتلو کی دروح دده ، اوکه چيری دده سمول وقبلې ته تکليف وو نو پرخپل حال دی پرېږدی هر ډول چی وی، او تلقين دی په کلمۀ شهادت يعنی : اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ ، ورته کوی ، په دې ډول دی وايی چی ده ته نژدی يې واوری ، اومريض ته دی يې امر دويلونه کوی، ولی چی داوخت وخت دتکليف او مشقت وی ، اوکله چی دا ذکر سوی دشهادت کلمه پرژبه ددې شخص چی مرګ ته نژدی دی جاری سوه يا صراحةً يا اشارةً ، نوبيا دی دا نور خلګ کلمه دشهادت ودروی نور حاجت وتکرار ته نسته ، مګر کله چی دې شخص حاضر ومرګ ته په بل کلام سره شروع وکړه نو بيادی دنوی سره مخکنۍ عمل تکرار کړی ، مقصد داچی آخر کلام دده دشهادت کلمه سی، اوبعضو علماوو په تلقين کی يوازی په کلمه طيبۀ يعنی: لاَ اِلٰـهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللهِ (ﷺ) باندی کفايت کړی دی او دا آسانه دی نسبت وعوامو ته اودوی ددې په ويلو ډير عادتی دی دوجه دمحبت ددوی ددې کلمې سره، او سورة يٰس دی هم ورته وايی، لکه په شرح شرعة الاسلام ص **۵۲۵** کی دی: چی ويل دسورة يٰس په نزد دهغه چاچی مرګ ته حاضر وی سنت شمېرل کيږی اوپه دې کی يې حديث را نقل کړيدی، بايد وهغه ته مراجعه وسی، او

که چیری په دې حالت کی کلماتی دکفر دده څخه صادری سوې دا اعتبار نلری ولی چی دلته احتمال دتلو دعقل سته ، باید چی پرده باندی دمسلمان مړی معامله جاری سی ، لکن پیدا کیدل دعلامو دسعادت او درحمت پر ده باندی سبب دخوشحالۍ او اطمینان دپاره دباقیماندګانو ګرځی ، او لیدل دعلامو دبدبختۍ او دعذاب پرده باندی ددوی دزړه دتنګی او دوحشت سبب کیږی ، خو ددې سره سره بالکل نا أمیدی نه دی کول پکار ، او دروح وتل په تکلیف سره باید چی دعلاماتو څخه دبدبختۍ نه وشمېرل سی، ځکه چی الله ﷻ لره قسم قسم حکمتونه دی، بلکه مدار پر نیك عمل او بد عمل باندی دی . او وروسته تر وفات کیدو دده دې غُسل اوکفن پدستی بې له ځنډه په اندازه دخپل وس او طاقت په هغه ډول ورکړی چی په کتابو دفقه شریفې کی مفصّل ذکر دی، بیا دې وطرف ته دقبر یوسی. او په وخت کی دوړلو یې بعضی کسان خاص رواج لری چی امام به دریې ۳ واره جنازه پر لس ۱۰ لس ۱۰ قدمه ایږدی پرمځکه باندی بیا به یې پورته کوی او پر وړو یې ایږدی، دا امر اصل نلری که څه هم چی شهرت یې پیدا کړیدی، ددې اصلی سبب اتباع دلاحق (وروستنی) ده په سابق (مخکنی) پسی بې له باریك نظر څخه او بې له تحقیقه دسند څخه دهغه ، رجوع ورواج ته کوی، او هغه چی په کتابو کی دفقه شریفی ذکر دی چی: ضَعْ یَمین المیّت علی یَمینك آهـ او مشهوره په طریقه مسنونه سره حمل دی، مُراد ددې څخه تکمیل دسنت دحمل دی خاص حامل لره ، او تخصیص په امام یا په وضع پوری دجنازې پر مځکه نلری ، په فتاوٰی عالمګیری ج۱ ص ۲۷۲ کی ذکر دی:

ثُمّ فی حَمل الجنازة شیئین نفس السّنة وکمالُها امّا نفس السّنّة فهی ان تأخذ بقوآئمها الاربعة علی طریق التّعاقب بان تَحمل من کل جانب عشر خطوات وهٰذا یتحقّق فی حقّ الجمیع وامّا کمال السّنّة فلا یتحقق الاّ لواحد وهو ان یبدأ الحامل بِحمل یَمین مقدّم الجنازة کذا فی التّتارخانیة فیحمله علی عاتقة الایْمن ثمّ المؤخّر الایْمن علی عاتقة الایْمن ثم المقدَّم الایسَر علی عاتقة الایسر ثمّ المؤخّر الایْمن علی عاتقة الایسر هٰکذا فی التّبیین آهـ

نو ددې څخه واضحه ښکاره سوه چی اول دحمل نسبت وحمل (وړلو) ته دحامل (وړونکی) دی نه ووړلو ته دجنازې بلکه که چیری په مابینځ دلار کی نیت دوړلو دجنازې وکی بیاهم دده دپاره پردې ډول وړل سنت دی، او دارنګه یې وړل پر غاړه سنت شمېرل کیږی ، او نوی پیدا سوی رواج منع

کوی داخیستلو څخه دجنازې پر غاړه مګرنه په څلورم وار، او هغه حدیث چې دڅلویښتو ګناهونو دکفارې وعده پکښې راغلې ده په وړلو سره دجنازې څلویښت قدمه ، هغه په مطلق وړلو کې دجنازې دی په اندازه دڅلویښت قدمه ، او غوښتنه ددې ایښولو او پورته کولو نه کوی نو هغه چې په وجیز الصّراط کې راغلې دی چې بیان دی دایښوولو څخه دجنازې پر لس ۱۰ قدمه ، ښکاره غلط دی، لکه چې دې ته ورته نور منکرات هم په دې کتاب کې ذکر دی، چې لآئق داعتبار نه دی، او همدارنګه هغه چې په مجموعۀ ملاً خوخی کی ذکر دی چی عبارت دی دایښوولو څخه دجنازې پر لس ۱۰ لس ۱۰ قدمه ، اعتبار نلری، اومحضی اتباع ده درواج .

پوه سه : چې ویل دقرآن پر مړی باندی ، وروسته تر قبض کیدو دروح او مخکی تر غسل ورکولو ، مختلف فیه دی، په فتاوٰی عالمګیری ج ۱ ص ۱۲۷ کی لیکی: ویکره قرآءة القرآن عند المیّت حتّی یغسل کذا فی التّبیین آهـ او همدارنګه په بحر الرّآئق ج ۲ ص ۱۷۱ کی ذکردی، او مولانا اشرف علی تهانویؒ په بهشتی زیور کی هم لا ینبغی (نا مناسب) ورته ویلی دی اوپه دُرِّ مختار او زیلعی کی یې هم مکروه ورته ویلی دی، اوقهستانی دالنتف (فی الفتاوٰی) څخه نقل کړیدی چې: ویقرء القرآن عنده الی ان یرفع الی الغسل آهـ . او بعضو علماوو ددې دواړو قولو په مابینځ کی موافقت کړی دی په سبب دنژدی والی دقاری ومړی ته او په سبب دلیری والی دده ، او یا په پټوالی دمړی او لڅ والی دمړی، اویا په ناپاکوالی دمړی او په پاکوالی دده ، نو ساتنه دقرآئت څخه په نزد دمړی مخکی تر غسل ورکولو ده ته اولی او احوطه ده ، اوهرڅه چې وروسته تر غُسل دی نو بیا پروا نسته ، په زوره یې وایی او که کرار ، لکه چې دتبیین دعبارة دنقل څخه معلومیږی چې مقید دی په غایه حتّٰی یغسل سره ، نوشك نسته په دې کی چې تلاوت دقرآن عبادت دی او مذهب داهلِ سنت دادی چې صحیح دی هدیه کول دثواب دعبادت ، او خاص کر بل چا لره ، ژوندی وی دا بل څوك اوکه مړ وی، په بحر الرّآئق کی لیکی: من صام او صلّی او تصدّق وجعل ثوابه للغیر من الاموات والاحیآء جاز ، ویصل ثوابُها الیهم عند اهل السّنة والجماعة ، کذا فی البدآئع آهـ . او ددې تفصیل په ردِ محتار ج ۱ ص ۲۳۱ کی ذکر دی، او مخالف ددې قول دمعتزله وو دی لکه ژردی چې په راتلونکو بحثونو کی دتتمّة به واضح

بیان سی، اوپه ردّ محتار ج ۵ ص ۸۲ کی په ضمن کی ددې قول ددرّ المختار: اعتق عبده عن ابیه المیت فالولاء له واجره للاب انشآء الله تعالی من غیر ان ینقص من اجر الابن شيء وکذا الصّدقات والدعوات لابویه وکل مؤمن یکون الاجرلهم من غیر ان ینقص من اجر الابن شيء ، مضمرات آهـ لیکی: قَالَ الْعَلاَّمَةُ ابن عَبْدُ الْبَرّ: وَالْمَسْأَلَةُ مَبْنِيَّةٌ عَلى وُصُولِ ثَوَابِ أَعْمَالِ الْأَحْيَاءِ لِلأَمْوَاتِ ، وَقَدْ أَلَّفَ فِيهَا قَاضِي الْقُضَاةِ السُّرُوجِيُّ وَغَيْرُهُ ، وَآخِرُ مَنْ صَنَّفَ فِيهَا شَيْخُنَا قَاضِي الْقُضَاةِ سَعْدُ الدّينِ الدّيرِيُّ كِتَابًا سَمَّاهُ [الْكَوَاكِبَ النَّيِّرَاتِ] مَحَطُّ هَذِهِ التَّأْلِيفَاتِ أَنَّ الصَّحِيحَ مِنْ مَذْهَبِ جُمْهُورِ الْعُلَمَاءِ الْوُصُولُ طحطاوی آهـ او محدث دهلوی په اشعة اللمعات ج ۱ ص ۱۳۰ کی په ضمن کی ددې قول درسول الله ﷺ چی دحضرت عثمان ؓ څخه روایت دی: قال کان النبی ﷺ اذا فرغ من دفن المیّت وقفَ علیه فقال استغفروا لاخیکم ثم سلوا بالتّثبت فانه الاٰن یُسْئل رواه ابوداؤد آهـ لیکی: اوپه دې حدیث کی دلیل دی چی دعا دژوندو ګټه رسوونکی ده ومړو ته ، او طلب دبخښنی او درحمت دوی لره سبب درحمت دی اوهمدغه مذهب دمشآئخو داهلِ سنّت والجماعة ؒ دی، وروسته تردې لیکی: او وروسته تردې ویل داول دسورةِ بقرة تر المفلحون پوری ، او آخر دسورةِ بقرة داٰمَنَ الرَّسُول څخه هم راغلی دی ، او که چیری ختم دقرآن وکی ډیره اولی او افضله ده ، او دبعضو علماوو څخه اوریدل سوی دی چی که چیری یوه مسئله دمسآئلو څخه دفقه شریفی ذکر کړی هم فضیلت لری او باعث دنزول درحمت دی، او مناسب ددې حال سره ذکر کول دی دمسئلې دعلمِ میراث ، او مختاره داده چی ویل دقرآن پر هر قبر باندی مکروه نه دی، خلافًا لبعضهم کذا قال الشیخ ابن الهمّام آهـ اوپه مرقات ج۱ ص ۱۷۳کی په ذیل کی ددې ذکرسوی حدیث لیکی: وفیه دلیل علی ان دعآء الاحیآء ینفع الاموات خلافًا للمعتزلة ، او تردې وروسته لیکی: وذکر فی الاذکار عن الشّافعی واصحابه انّه یستحب ان یقرأ عنده شيء من القراٰن ، قالوا وان ختموا القراٰن کلّه کان حسنًا وفی سنن البیهقی ان ابن عمر استحب ان یقرأ علی القبر بعد الدّفن اوّل سورة البقرة وخاتِمتها قاله الطّیبی ، وفی روایة یقرء اوّل البقرة عند رأس المیّت وخاتِمتها عند رجلیه آهـ اومحدث دهلوی په اشعة اللمعات ج۱ ص۷۴۳ په ضمن کی دحدیث دعبد الله بن عمر ؓ: قال سمعتُ رسول الله ﷺ یقول اذا مات احدکم فلا تحسبوه واسرعوا به الی قبره ولیقرأ عند راسه فاتِحة البقرة وعند رجلیه بِخاتمة البقرة ، لیکی: اوپه احادیثو

کې ویل دفاتحة الکتاب اودمعوذتین اودقل هو الله احد اوګرځول دثواب
یې دپاره داهل دمقبرو راغلي دي. ددې تصریحاتو څخه معلومه سوه چې
ویل دقرآن دپاره درسیدو دثواب وروح ته دمړي پر قبر باندي یاپه بل ځای
کې جآئز دی، او هرڅه چې دعوه داخلاص نه لرلو ده په دې قرآئت کې او
ریآء کول دقاري او داسې نور فاسد غرضونه چې ثواب ته دعبادت فآئده
رسوي نو هغه تخصیص په دې قرآئت پورې نلري بلکه په ټولو عباداتوکې
تاوان پېښوونکی دی، په دلیل ددې آیت: إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ، اوحدیث:
اِنَّما ٱلاَعْمَالُ بِالنِّيَاتِ ، وَلِكُلِّ امرئ ما نوٰی ﴿ . نو باید چې علماء سعی او کوشش
په وصیت کولو سره داصلاح او په صفا کولو سره دنیّاتو او په اخلاص
کولو سره په طاعاتو کې ، وکړي، نه داچې انکار دمشروع والی داصل څخه
ددې اعمالو وکي. او که چیرې خصوصیت داحکامو دتلاوت په دې رواج
کړل سوي مشهور ډول سره غواړي ، باید چې دهغه تفصیل څخه چې په
مقدمه کې ذکر سو په غور سره دتامّل او تدبّر هدایت وغواړي چې انشآء
الله تعالی ویبې او هوښیار سړی ته به دهغه تقسیم هم ومندوب او بدعت او
نورو ته ښکاره سي. تفکّر

دعا وروسته تر قرآئت دقرآن دپاره دثواب دمړي

اَللّٰهُمَّ يَا بَدِيْعَ السَّمٰوٰتِ وَٱلاَرْضِ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَٱلاِكْرَامِ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ يَا رَبَّ
الْعٰلَمِيْنَ يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ يَآ اَرْحَمَ
الرَّاحِمِيْنَ يَا مَنْ لآَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّیْ كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِيْنَ هَذِّبْنَا مِنْ سُوْءِ
ٱلاَخْلاَقِ ، وَخَلِّصْنَا مِنَ الْخَطَايَا وَٱلاٰثَامِ ، وَطَهِّرْنَا مِنَ الذُّنُوْبِ وَالْمَعَاصِيْ ، وَاجْعَلْ
لَّنَا حَظًّا وَّافِرًا مِّنْ رَّحْمَتِكَ الَّتِيْ اَخَّرْتَهَا لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ كَمَا جَعَلْتَ لَنَا نَصِيْبًا كَثِيْرًا مِّنْ
رَّحْمَتِكَ الَّتِيْ نَزَّلْتَهَا فِي ٱلاَرْضِ وَاعْفُ عَنَّا وَعَافِنَا وَارْضَ عَنَّا وَتَقَبَّلْ دُعَآئَنَا وَمَا
تَلَوْنَاهُ وَسَمِعْنَاهُ وَاجْعَلْهُ مَقْبُوْلاً وَّخَالِصًا لِّوَجْهِكَ ، وَاَوْصِلْ ثَوَابَهُ اِلٰى رُوْحِ سَيِّدِنَا
فَخْرِ الْعَالَمِيْنَ ، وَاِلٰى اَرْوَاحِ ٱلاَنْبِيَآءِ وَالْمُرْسَلِيْنَ ، وَاِلٰى اَرْوَاحِ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِيْنَ ،
وَاِلٰى اَرْوَاحِ الْمُجْتَهِدِيْنَ وَالْمُفَسِّرِيْنَ وَالْمُحَدِّثِيْنَ ، وَاِلٰى اَرْوَاحِ الزُّهَّادِ وَالصُّلَحَآءِ
وَالْعُلَمَآءِ الْعَامِلِيْنَ ، وَاِلٰى اَرْوَاحِ كَافَّةِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنَ خُصُوْصًا اِلٰى رُوْحِ
هٰذَا الْمَيِّتِ ، وَنَوِّرْ قَبْرَهُ وَزَيِّنْ بِهِ قَلْبَهُ ، وَبَعِّدْ بِهِ وَحْشَتَهُ وَحُزْنَهُ وَاغْفِرْهُ وَارْحَمْهُ

وَاعْفُ عَنْهُ وَثَبِّتْهُ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ ، وَسَهِّلْ عَلَيْهِ سُوَالَ الْمَلَكَيْنِ وَكُلَّ صَعْبٍ وَّاغْفِرْ لِاٰبَآئِنَا وَاُمَّهَاتِنَا وَمُعَلِّمِيْنَا ، وَلِمَنْ اَحْسَنَ اِلَيْنَا وَلِمَنْ ظَلَمْنَاهُمْ بِاَيْدِيْنَا وَاَلْسِنَتِنَا ، وَلِجَمِيْعِ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُسْلِمِيْنَ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى نَبِيِّنَا وَشَفِيْعِنَا وَاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ ، اٰمِيْنَ بِرَحْمَتِكَ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

پوه سه : چی پر مړی باندی په لمانځه کی درې صفه کیدل دمقتدیانو مستحب دی لکه چی په ترمذی ص ۱۲۲ کی راوړی: قال مالك بن هُبيرة اذا صلّى على جنازة فقال النّاس عليها جزّأهم ثلثة اجزآء ثمّ قال رسول الله ﷺ من صلّى عليه ثلثة صفوف فقد اوجب. او په لمانځه کی دجنازې فضیلت په آخری صف کی دی پر عکس دصفونو دپنځو لمونځو ، او تفصیل ددې په ردّ محتار ج ۱ ص ۷۱۱ کی ذکردی، اوڅلویښتو کسانو ته رسیدل دلمونځ کوونکو دجنازې په جنازه کی ، سبب ګرځی دډیر اُمید دبخښنی دمیت. دوجی دحدیث دکریب دابن عباسؓ څخه: قال فانّی سَمعتُ رسول الله ﷺ يقول مامن رجل مسلم يَموت فيقوم على جنازته اربعون رجلاً لا يشركون بالله شيئًا الاّ شفّعهم الله فيه رواه مسلم، اوهم په مشکوٰة ص۱۴۵ کی ذکردی. اوسلو کسانوته رسیدل دلمونځ کوونکو ډیر دطمع سبب ګرځی وبخښنی ته دمیت. لکه مسلم چی دحضرتِ عآئشة ؓ څخه روایت کوی دنبی ﷺ څخه : قال ما من ميّت تصلّى عليه اُمّة من المسلمين يبلغون مائة كلّهم يشفعون له الاّ شفعوا فيه ، او دارنګه ترمذی هم په ج ۱ ص ۱۲۲ کی روایت کړیدی، لکن ځنډول ددفن دپاره دډیر والی دلمونځ کوونکو او معطله کول ددفن تر وخته پوری دلمانځه دجمعې یا تر بلی اجتماع پوری مکروه دی، مطلوب تلوار کول دی پر دفن باندی تر اندازې پوری دامکان ، اودا یو لوی آفت دی زموږ په وطنو کی چی خواص او عوام په مبتلا دی، دپاره دحاضرولو دخلګو اویا دپاره دراتلو ددوستانو اویا دپاره دترتیب داسقاط تاخیر ددفن کولو کوی، سره ددې چی په دې کی تلوار په احادیثو سره مطلوب او مرغوب ګرځیدلی دی. نو باید چی امامان همیشه وصیت په تلوار کولو سره په دفن کی وکړی او اجازه دتاخیر دې دپاره دتلاوت دقرآن او دپاره دادا کولو داسقاط او دنورو نورو شیانو هیڅکله نه ورکوی ، او امام په لمانځه کی دمړی پر نر او ښځی باندی باید چی پر برابری دسینې دمړی ، په فاصله دمقدار دسجدې کولو ودریږی. او

دپاره دروا والی دلمانځه دجنازې مطلق مخامخ کیدل دامام ویوه جُزء ته داجزاوو دمړی کافی دی، په ستونی ستخ والی پوری دمړی او یاپه مخامخ کولو پوری دمړی وطرف ته دقبلې دلمانځه صحت توقف او اړه نلری، پاته سوه خبره په مسنون ډول کی چی کم دی؟ مولانا عبد الحیؒ په مجموع الفتاوٰی کی چی پرهامش دخلاصة الفتاوٰی لګیدلی ده په ج۱ ص ۲۰۰ کی دنهاية څخه نقل کړیدی: وفی حالة الصّلٰوة عليه معترضا علی قفاه آهــــ او په بحر الرآئق ج ۲ ص ۱۷۰ کی دمحیط (البرهانی) څخه نقل کوی: الاضــــطجاع للمريض انواعٌ احدها فی حال الصّلٰوة وهو ان يستلقی علی قفاه والثانی اذا قرب من الموت يضجع علی الايمن واختير الاستلقآء والثالث فی حالة الصّلٰوة علی الميّت يضجع علی قفــاه معترضًا للقبلة والرابع فی اللّحد يضجع علی شقه الايمن ووجهه الی القبلة هٰکذا توارثــت السّنّة آهــ اودلیل نیول ددعوه کوونکو دمخامخ کیدودمړی وطرف ته دقبلې په لفظ دیضجع سره ، چی پربغل پربوتل ددې څخه مرادوی، او په لام د للقبلة سره چی په متضمن کیدوسره دلفظ داعتراض ومعنی ته دمیل آګاهی ورکوی، توجیه بما لا یرضٰی (به قآئله) ده، ولی چی په سرکی ددې مبحث يې اضطجاع دپاره دڅو حالتو تقسیم کړیده، او پردې سربیره مولانا عبد الحیؒ وروسته تر عبارت خپل چی (معترضًا علی قفاه) دی ویلی دی: په همدې ډول صاحب دمحیط راوړی دی اوپه لفظ د هٰکذا توارثت السّنّة سره يې مؤکدکړیدی، ددې څخه ښکاره کیږی چی فهم ددې دلیل نیونکی مقابل کیږی دفهم سره دمولانا عبدالحیؒ، اوپه طحطاوی علی مراقی الفلاح ص ۳۰۵ کی لاندی تردې قول دماتن: وجاز الاستلقآء علی ظهره (يعنی فی الـــمحتضر) لیکی: ويوضع هٰکذا فی الغسل والصّلٰوة قال فی شرح الطحاوی وهو العرف بين النـــاس آهــ نوثابته طریقه ستونی ستخ کیدل دی دمړی نه مخامخ کیدل وقبلې ته ، که څه هم چی زموږ په وطنوکی عرف ګرځیدلی دی، تقلیداً لللاحق بالسّابق من غير تحقيق، لکه چی دا ډول تقلیدونه په ډیرو نورو امورو کی هم واقع سوی دی، فالحقّ احقّ بالاتباع ، او بعضی اشخاص چی صاحبان داستعداد هم دی، دپاره دفهمولو دعبارتو دمؤلّفینو، په دې سبب چی یوه څه مُده يې هغه بې بنیاده امرصرف دتقلیدپه وجه بې له پلټنی په کتابوکی، خپل عادت ګرځولی وو، وروسته تر خبریدو په هغه چاچی مخالف به وو دده دعادت ، سره ددې چی په خپله خطآء به خبر کړل سو، سره ددې يې دخپلو کړو څخه

شرم کوی او اقرار په حق سره او رجوع وحق ته یې ترخه ګڼلی ده ، نو دپاره دغلطولو دعوامو ، دذوق مخالفې شبهاتی اونه تعلق درلودونکی رایی یې، دعبارتونوپه ذکرکولو سره راوړی دی، اوخپل ځان یې په محل کی دمکابر، چی قانونی جواب دده (دعلم مناظرې دلحاظه) سکوت دی، اچولی دی، فاخذته العزّة بالاثم ، سبحان الله آیا نه ګوری چی مجتهدین امامان کله چی قصد کوونکی دحق وه په ډیرو ځایونو کی یې په وخت کی دظهور دقوی دلیل پر خلاف درایی ددوی ، دخپلو اقوالو څخه رجوع کړیده ، نو اقرار په حق سره دلوړو کمالو څخه دی ، بې له نقصانه ، او خدای ﷻ دی خاصر کر ومولانا رحمت الله صاحب ته زیات ثواب ورکړی چی څه ډول یې حق فهمی په دې واقعه کی وکړه .

او لمونځ پرداسی مړی چی پر چارپایی باندی پروت وی جآئز او ثابت دی داحادیثو اوکتابو څخه دمذهب. اولمونځ پر آنحضرت ﷺ مبارك باندی هم په داسی ډول سره چی دی مبارك ﷺ پر چارپایی پروت وو صحابه کرامو ﷺ ادا کی، نوپه دې کی هیڅ وسوسه نه دی کول پکار ، لکن پر هغه تقدیر چی پښې دچارپایی په اندازه دذراع یا تردې هم زیات اوږدوالی لری ، لمونځ ورکول مړی ته پرداسی چارپایی باندی بعض علمآوو مکروه ګڼلی دی، په تجهیز کی دعلامه حامد بوبکانیؒ (الحنفی المتوفی سنة ۱۱۲۲ ه) ذکر سویدی: الاّ انه لَمّا کان للمیت حکم الامام ینبغی ان یکون الصّلوة علیه علی الجنازة مکروهة اذا کان ارتفاعها عن الارض مقدار ذراع والاّ لا ، لانه کالامام وانفراد الامام علی مکان مرتفع قدر الزّراع مکروه آهــ لکن ده په خپله ددې په تعقیب کی لیکلی دی: لکن لَم یتعرّض لهذا التفصیل صاحب المضمرات وقاضیخان وصاحب البحر وحکموا بالجواز مطلقا کما رأیتُ فی جامع الرّموز آهــ نو دلیل ویل دده په قولِ اول سره ډیر عجب دی . اوپه الاشباه والنظآئر کی ذکر دی: لا یکره الصَّلوة علی میّت موضوع علی دکان ولا ینافیه قولهم ان له حکم الامام وهو یکره انفراده علی الدّکان لانّــه معلّــل بالتّشبیه باهل الکتاب وهو مفقود هٰهنا والاصل عدم الکراهیة وبه افتیتُ آهــ اودا بیان ډیر ښه حل دی خصوصا مخکنی کلام لره، اوهغه چی استدلال نیسی په دې قول دشامی ج۱ ص ۲۰۸: وشرطه وضعه علی الارض او علی الایدی قریبًا منها آهــ اودوجی دقیاس پرمحمول علی الدّابة او الاکتاف ، چی فقهآء په عدمِ جواز په دې حال کی حکم کوی، په دې صورت کی هم حکم په عدمِ جواز دلمانځه

کوی، نو باید وپیژندل سی چی په مابینځ کی دمحمول او دموضوع فرق دی چی فقهآء یې راوړی، اوپر جنازه دقسم څخه دموضوع دی فقط ، نو لمونځ پر چارپایی مطلقًا جآئز دی ، مګر ځان ساتل دځای څخه دخلاف دوجی داحتیاط ، دحُسن او ښه والی څخه خالی نه دی.

او هرڅه چی بحث دی په حکم کی دپاکوالي دځای دمړی، نو په دُرّ مختار اوردِّ مُحتار ج۱ ص ۲۰۷ کی او په بحر الرّآئق ج۲ کی په طور داختلاف ، ددې په شرطولو او نه شرطولو کی ذکر دی، او همدارنګه په طحطاوی علی مراقی الفلاح ص ۳۱۹ کی په طور داختلاف ذکر دی، دقنیة او مفتاح او مجتبٰی او تجریدِ اسمٰعیل څخه شرط کیدل دپاکوالی دځای دمړی ذکر دی، نو بنآء پردې روایت لمونځ دجنازی په داسی وخت کی چی مړی پر مردار ځای پروت وی صحیح نه دی، او دکفن حآئل کیدل ، دمړی دبدن او مردار ځای په مینځ کی اعتبار نلری ، ولی چی کفن هم تابع دمړی دی ، لکه کالی دژوندی دپاره ، او دتتارخانیه څخه نقل کوی: سئل قاضیخان عن طهارة مکـــان هل تشترط لِجواز الصّلٰوة علیه قال ان کان المیّت علی الجنازة لا شك انه یَجوز والاّ فــلا روایة لِهٰذا وینبغی الجواز وهٰکذا اجاب القاضی بــدر الــدّین آهـــــ او همدارنګه په طحطاوی کی یې دفوآئد څخه حکم دروا والی نقل کړیدی، که څه هم چی ددې عبارت دراوړلو څخه ، ددې دوو امامانو په نزد باندی ترجیح دروا والی ته ځینی فهمیږی ، اوبعضی نور تائید کوونکی ددې حکم په فقه کی موجود دی، لکن احتیاط ډیر ښه دی، او غوړول دیوې پاکې جامې لاندی ترمړی او لوړ پرمردار ځای باندی کافی دی دپاره دروا والی دلمانځه اتفاقًا اونیت دلمانځې دجنازې دا قدر کفایت کوی : اَللّٰهُمَّ نَوَیْتُ اَنْ اُصَلِّیَ لَكَ وَاَدْعُوْا لِهٰذَا الْمَیِّتِ (که چیری مړی نارینه وو) اویا: لِهٰذِهِ الْمَیِّتِ (که چیری مړی زنانه وو)، اومقتدی به پردې اندازې باندی لفظ د: اِقْتَدَیْتُ بِهٰذَا اْلاِمَـــامِ ، ورزیات کی، وروسته تردې به لفظ د: اَللّٰهُ اَکْبَر، ووایی په پورته کولو سره ددواړو لاسو تر غوږو خپلو پوری، او لاسونه پورته کول یوازی په دې اول تکبیر کی دی نه په پاته تکبیراتوکی، که چیری مقتدی دومره قدر نیت هم نسوای ویلای ، نو دا هم کفایت کوی چی ووایی: نَوَیْتُ صَلٰوةَ اْلاِمَامِ ، سبحانك اللهم او درود او دُعآء ویل ددوی (مقتدیانو) پر راجح قول سنّت دی، نو که چیری مقتدی عامی وو چی هیڅ یې نه وه اِزده چی وې وایی، نو محضی په څلور

تکبیره ویلو سره دده لمونځ صحیح دی، په فتاوٰی ظهیریة کی دی (نقلاً عن منیة المصلی وفتاوی الحسامی والذّخیرة): لا عقد بعد التکبیر الرابع لانّه لا یبقی ذکر مسنون حتّی یعتمد فالصّحیح ان یَحلّ الیدین ثم یسلّم آهـ وروسته تر سلام دی دعا نه کوی ، لکه چی په خلاصه کی یې ویلی دی: ولا یدعو بعد السّلام ، او همدا ډول په نور الایضاح کی ذکر دی سره دزیادته د: فی ظاهر الرّوایة ، اوپه قنیة کی دابی حامد څخه نقل کوی: الدُّعآء بعد صلٰوة الجنازة مکروه ، اومحمد ابن الفضل ویلی دی: لا بـأس ، او داهم پر خلافِ اَولی دلالت کوی ، کما لا یَخفٰی، ملاّ علی قاریؒ په باب دفن المیّت والصّلٰوة علیه کی وایی: ولا یدعو للمیّت بعد صلٰوة الجنازة لانّه یشبه الزّیادة فی صلٰوة الجنازة یعنی قیامًا علی هیئة الصّلٰوة کما یقتضی تعلیله .

او وخت دلمانځه دجنازې وخت دحاضریدلو دجنازې دی، که چیری جنازه په وختِ ناقص کی لکه وخت دراختو او لویدو دلمر، حاضره سوه ، نوپه تحفه کی یې ذکر کړیدی: الافضل ان لا تؤخّر الجنازة ، شامی په ج۱ ص ۲۲۱ کی وایی: هٰذا تعقیب علی القول بالکراهة التّنزیهیة (لکه چی صاحب ددرِّ مختار لږ مخکی داقول ذکر کړیدی) فانّه اذا کان الافضل عدم التاخیر فی الجنازة فلا کراهیة اصلا وما فی التّحفة اقره فی البحر والنّهر والفتح والمعراج آهـ اوکه چیری په وختِ کامله کی حاضره سوی وه ، نو بیا یې ادا کول په دې درو وختو کی په نزد دصاحب دتنویر الابصار نه دی روا، او پر قول دصاحب دبحر: نقلاً عن الاسبیجابی تصحّ مع الکراهة (ای التحریْمة) ، اوپه دې سره صاحب دنهر هم اقرار کړیدی، او علامه شامیؒ ویلی دی: لکن ما مشی علیه المصنّف (چی اول قول دی) هو الموافق لِما قدمناه عن الحلبی فی الضّابط وللتّعلیل الأتی وهو ظاهر الکنز والملتقی والزّیلعی وبه صرح فی الوافی وشرح المجمع والنقایة وغیرها آهـ . او په فتاوٰی عالمګیری ج ۱ ص ۵۴ کی دی: اذا وجبت صلٰوة الجنازة وسجدة التلاوة فی وقت مباح واخرتا الی هٰذا الوقت فانّه لا یَجوز قطعًا آهـ او په ډیرو کتابو کی دفقه شریفی راوړی چی که چیری لمونځ دجنازې او دوخت لمونځ سره یوځای سوه نو دوخت لمانځه ته تقدیم ورکول کیږی . حلبی په شرح کی دمنیة المصلّی او ابنِ همّام په فتح القدیر کی وایی: چی په وخت کی دماښام دی لمونځ دماښام اول او لمونځ دجنازې دوهم او سنت دماښام دی دریم ادا کړی، اوپه بحر ج۱ ص

۲۵۳ کې راوړي: وفي شرح المنية معزيا الى حجّة الدّين البلخي انّ الفتوٰى على تـــاخير صلٰوة الجنازة عن سنّة الجمعة وهى سنّة فعلى هٰذا تؤخر عن سنّة المغرب لانّها اكد آهـــ .
پاتـه سـو بحـث پـه حكـم كـې ددې ترتيـب چـې دا ترتيـب واجـب دى او كـه مستحب، بحر الرآئق راوړى په ذيـل كـې دشرح ددې قـول دمصنّف ؒ : وقبـــل الغروب اى ومنع عن التنفّل بعد غروب الشمس قبل صلٰوة المغرب آهــــ تـردې پـه لـړ فاصله وروستـه ليكـې: قيدنا بالتّنفل لانّه يَجوز قضآء الفآئتة وصلٰوة الجنازة وســـجدة التلاوة فى هٰذا الوقت كما صرح به غير واحد كقاضى خان وصاحب الخلاصة يعنى من غير كراهية وقد قدمنا انّه يبدأ بصلٰوة المغرب ثم يصلون صلٰوة الجنازة ثم يـــأتون بالسّنة ولعلـــه بيان الافـــضل ، اوهمدارنګـه پـه الاشباه والنظآئر فـن ۳ ص ۵۴۲ كـې پـر يـوه نسخه باندې دا مضمون دى: ينبغى تقديم الجنازة والكسوف حتّٰى على الفرض ما لَـــم يضق وقته، په تحفة الاخياركې يې دې ته تطبيق وركړيدى: مراده غير الجمعة كما هو ظاهر وغير المغرب كما يشير اليه قوله ما لَم يضق وقته اى المستحب وحينئذٍ لا تنافى بين النّقول ، اوبنا پردې ښكاره كيږي چې ذكر سوى ترتيب واجب نـه دى، كـه څـه هم چې دماښام او جمعې پـه لمانځـه كـې پـه سـبب دعـارض دوروسـته كيـدو دماښام دلمانځهٔ ياپه سبب دتشويش پيدا كيدو په جماعت كې دجمعې، په نـزد دبعـضو خـلاف ددې ترتيـب مكـروه دى. او هغـه چـې علامـه شـامى ؒ پـه منحة الخالق كې پر حاشيه دبحر الرآئق په ذيل كې دقول دصاحب دبحر ، پر فضيلت دتقديم دجنازې دلمانځه پرفرضو دماښام په قول سره درملي تنقيد نيسي، حيث قال: الظّاهر ان تقديم صلٰوة المغرب على الجنازة علٰى سبيل الوجوب لتعليلهم بانّ المغرب فرض عين والجنازة فرض كفاية لانّ الغالب فى كلامهم فى مثله ارادة الوجـــوب تامل آهــ نو دا تقاضـا كـوى دتـرجيح دمكـروه والـى دمخكـى كيـدو دلمانځـه دجنازې پر لمانځه دماښام فقط (١)، نه په نورو وختوكې په نزد دده ، اوهغـه يې هم په ذريعه سره دحال او سوق تعليـل وايـي، او سره ددې يې بيـا هم پـه خـتم كـې ددې كـلام وصـيت دتامـل كړيـدى، او پـه فتـاوٰى عـالمګيرى ج ۱ ص۵۴ كـې دى: وتسعة اوقات يكره فيها النوافل وما فى معناها لا الفـــرآئض هٰكـــذا فى النهاية والكفاية فيجوز فيها قضآء الفائتة وصلٰوة الجنازة وسجدة التلاوة كذا فى فتاوٰى قاضى

---

(١). ولې چې اهميت دتنګى دوخت مراعـات كيـږي ، او هرڅه چې پـه پراخـه وخت كـې وى نـو دمخه والي دنفلو پر فرضو باك نه كوى . منه ؒ

خان ، او وروسته تردې يې شمېرددې نه ۹ ځايونو کړيدی، اودهغه په ضمن کې يودا دی: منها ما بعد طلوع الصّبح قبل صلٰوة الفجر كذا فى النّهاية والكفاية ، ومنها ما بعد غروب الشمس قبل صلٰوة المغرب آهـ ددې بيان څخه هوښيار سړی ته په لږ نظر کولو سره زموږ پرمقصود باندی دلالت ښکاره کيږی. او هرڅه چې حکم دمکروه والی دتقديم دلمانځه دجنازې دی پر وختی لمانځه باندی ، نودا په وخت کی دتنگی، دوخت مکروه دی، او دا خاص نه دی په لمانځه سره دجنازې بلکه عام دی، حتّی چی ترتيب دفوآئتو هم ساقطيږی، په فتاوٰی عالمگيری ج۱ ص۵۴ کی دی: ويكره جَميع الصلوات سوى الوقتية اذا ضاق الوقت المكتوبة هٰكذا فى شرح المنية لابن امير الحاج ناقلاً عن الحاوى آهـــ دا حکم می ددې وجی څخه واضح کی چی بعضی امامان دعوامو په مجمعو کی ، سره ددې چی دمخکی ذکر سوی ترتيب مخالفت ترك دافضل دی، ددې خلافِ اولی پر کوونکی سخت انکار کوی ، چی اظهار دنه صحيح کېدو دلمانځه کوی، اودعالِم اومؤمن دحال بې ځايه سپکاوی کوی، اوخوار والی دده په نظر کی دعوامو ښکاره کوی، لکه چی اوريدلی می دی، اوددې ټولو سره دی، دبل مؤمن مسلمان دساتل سوی عزت سپکاوی کول دخپل ځان دپاره کامله دينداری او بُغض فی الله او اظهار دحق گنی، دقبيلی څخه دهغه متل: چی برعکس ايږدی نوم دکافور پر زنجی ، او فرق دمرتبو اودهغو ساتنه کم چی په مقدمه کی ذکر سوه بايد چی مراعات کړی .

طريقه داسقاط

ددې کار په مشروع والی کی هم دبې مذهبه خلگو نزاع وډير شدّت ته رسيدلی ده ، اوډيری رسالې يې په دې کی راوړی دی، لکه : رسالة النّشاط لحيلة الاسقاط ، اونوری ددې په ډول، لکن بايد وپيژندل سی چی دمشروع والی څخه دنفسِ حيلې هوښيار سړی بايد منکر نسی، چی قصّه دحيله کولو ديوسف ﷺ دپاره دنيولو دخپل ورور په حيلې سره دکاسې په قرآن کريم بې له انکاره ذکر ده ، بلکه په ځای کی داحسان راغلی ده: قال الله تعالى : كَــذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوْسُفَ ، او همدارنگه په باره کی دحضرت ايوب ﷺ چی قسم يې کړی وو په وهلو سره دمنکوحې خپلی سل ۱۰۰ تازيانی ، حيله دطرفه څخه دالله ﷻ ورده ته وښوول سوه ، اوپه قرآن کريم بې له انکاره ذکر ده : قـال الله تعالى: وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِّهٖ وَلاَ تَحْنَــثْ ، او دارنگه امام بخاری ؒ په خپل

صحيح ج۲ ص۱۰۲۸ کی کتاب الحیله راوړی دی، اوپه معتمدو کتابو کی دفقهِ حنفی ډیری حیلې دپاره داسقاط دشفعې او دحلالولو دقسمو او نوری ، بې له انکاره ذکر دی، نو انکار دمطلق حیلې څخه خلاف دکتاب الله او سُنّت رسول الله اوداقوالو دفقهاوو دی، او ددې ټولو سره باید وپیژندل سی چی په حیلو کی تفصیل دی، بعضی ددوی څخه چی ابطال دحکمتِ شرعی راولی لکه حیله داصحاب السّبت او حیله دیهودو په خوړلو کی دقیمت دوازګو اوداسی نوری حیلې حرامی دی، اوبعضی نوری چی دا ډول نه وی لکه سُرکه کول دشرابو او رنګ کول دپوست دمرداری او داسی نور ډولونه دا جائز دی، اودرسول الله ﷺ څخه مروی دی، اوهرڅه چی فدیه ورکول دی دمړی څخه دپاره دخلاصولو دغاړی دده ، نو داپه احادیثو کی وارد دی، لکه چی رسول الله ﷺ ([1]) هغه وخت چی جنازه دداسی شخص حاضره سوه چی پوروړی وو اوڅه مال یې ترشا هم نه وو پرې ایښی ، او بل صحابی (قتادة ﷺ) وعده دپوره کولو دده دپور وکړه ، تردې وروسته بیا رسول الله ﷺ دجنازې لمونځ پر هغه مړی وکی ، سره ددې چی مخکی تردې یې منع کړی وه دلمونځ ګذارلو څخه ، لکه چی په کتابو کی دحدیثو ذکر دی، اولکه اجازه ورکول درسول الله ﷺ هغه ښځی سوال کوونکی لره په حج کولو سره دځپل مور دطرفه څخه ، چی وې ویل: الله احقّ بقبوله ، او داسی نور مثالونه . او دارنګه په کتابو کی دفقه شریفې ذکر دی ، لکه په جامع الرموز ج ۱ ص ۱۷۱ او ردِّ محتار ج۲ ص ۱۲۳ او نور الایضاح او مراقی الفلاح او طحطاوی ص ۱۰۱ او بحر الرآئق ج۲ ص ۲۸۴ او فتاوٰی هندیه (عالمګیری) ج۱ ص ۲۲۰، او دامام محمدؒ څخه زیادات کی نقل سوی دی، او په منّة الجلیل ص ۲۲۰ کی (چی تالیف دعلآء الدّین ابن ابن العابدین دی) هم ذکر دی، نو په روا والی کی دنفسِ فدیه ورکولو دپاره دفارغه کیدو دذمې دمړی شبه کول نه دی پکار ، اوپه همدې حیله کی داسقاط نفع ده دمړی، ولی چی په دې کی خلاصول دی دغاړی دمړی په لږ مال اندازه سوی سره، ولی چی اداکول دټولو فدیو ډیرمال غواړی، چی دهر سړی سره دومره مال نه وی، اوحاجت وخلاصولو ته دذمې دمړی هم ستنه. او

([1]). کما فی ابو داؤد ج ۲ کتاب البیوع باب فی التشدید فی الدَّین حدیث رقم (۳۳۴۳) والحدیث رواه ایضا النسآئی فی کتاب الجنآئز رقم (۱۹۳۶) . حقّانی عفی عنه

په دې حيلوکی مخالفت داصولوڅخه ددين هم نسته ، ولی چی ددې ډير مؤيّدات دشرع شريفی څخه موجود دی، نو کم شی به يې دجواز څخه مانع سی. او پردې سربيره دتصدّق او خيرات څخه پر هيڅ تقدير باندی نه وزی ، او خيرات دپاره دمړی يومُستحسن کار دی، او هغه څوك چی طريقه ددې اسقاط دقبيلې څخه دعَوْد فی الهبة [۱] بولی ، اوهغه بد اومستکره دی، نو ښکاره خبره ده چی دوی ته فرق په مابينځ کی دعود فی الهبّة او دنيکی کولو نه ښکاره کيږی، ولی چی عود تعلق په اختيار پوری دموهوب لَهُ نلری اوپه دې ځای کی متصدّق عليه په خپل اختيارسره رحمةً علی الميّت بخښنه ددې صدقې و مصدّق ته کوی ، لکه چی دالفاظو څخه دفقير معلوميږی ، او ددې ټوله بيان سره دا مسئله شخصی په کتابو کی دفقه شريفی ، چی وضع سوی دی دپاره دنقل کولو دمذهب ، موجوده او ثابته ده . دهغو څخه يو په منتقی کی، لکه طحطاوی پر مراقی الفلاح په ص ۲۳۹ کی راوړی: فی الدّر المنتقی انّهم اذا ارادوا الاخراج عنه يُحسب عمره بِحسب غلبة الظّنّ ويُخرج منه مدّة الصِّبا وهی اثنا عشر فی الغلام وتسعة فی الجارية ويُخرج عنه بقدرها ان کان عندهم ما يکفی والا تدفع مرارًا آهــ او په نور الايضاح صـ ۱۰۱ کی وايی: وان لَم يف ما اوصی بـــه عما عليه يدفع ذٰلك للفقير فيسقط عن الميّت بقدره ثم يهبه الفقير للولی ويقبضه ثم يدفعـــه للفقير فيسقط بقدره ثم يهبه الفقير للولی ويقبضه ثم يدفعه الولی للفقير وهٰکذا حتّٰی يسقط ما کان علی الميّت من صلواتٍ وصيام ويَجوز اعطآء فدية صلواتٍ لواحد جملة بخلاف کفارة اليمين آهــ په مراقی الفلاح کی په ضمن کی ددې قول دماتن: ان لَم يـــف مـــا

---

[۱]. عَوْدُ فی الهبة : (يعنی رجوع په هبه او بخښنه کی) دې ته وايی چی يو څوك يوچاته يو شی وروبخښی اوبيا بيرته پر خپله بخښنه پښېمانه سی ، په دې باره کی رسول الله ﷺ فرمايلی : العائد في هبته کالعائد في قيئه يعنی هغه څوك چی يو شی يوچاته وروبخښی او بيا بيرته په خپله بخښنه کی رجوع وکړی (يعنی پر پښېمانه سی) داسی مثال لری لکه يو څوك چی خپل قی دوباره خوری. رواه ابوداؤد فی سننه فی کتاب البيوع فی باب الرجوع فی الهبة ، حديث رقم = ۳۵۳۸ ، همدا ډول دا حديث شريف په صحيح البخاری کتاب الهبة حديث رقم = ۲۴۰۰ او رقم = ۲۴۲۸ او رقم = ۲۴۲۹ ، او همدارنگه په صحيح مسلم کتاب الهبات حديث رقم = ۳۰۴۸ ، او رقم = ۳۰۴۹ او رقم = ۳۰۵۰ او رقم = ۳۰۵۱ ، او همدارنگه په سنن الترمذی کتاب البيوع کی حديث رقم = ۱۲۱۹ ، او همدارنگه په سننِ نسآئی کتاب الهبة کی حديث رقم = ۳۲۳۰ ، او ۳۲۳۱، او ۳۲۳۳، تر ۳۲۴۳ پوری او هم په کتاب الرقبی کی حديث رقم = ۳۲۵۰ ، او همدارنگه ابنِ ماجة په کتاب الاحکام کی حديث رقم = ۲۳۷۲ ، او همدارنگه امام احمد بن حنبل دخپل مسند په مسند بنی هاشم کی ، حديث رقم = ۱۷۷۲ ، او په همدې مسند حديث رقم = ۲۰۱۴ ، او رقم = ۲۱۳۸ او رقم = ۲۳۹۸ او ۲۴۹۱ ، او ۲۵۱۴ ، او ۲۸۵۸ ، او ۲۹۷۹ ، او ۳۰۱۱ او همدارنگه حديث رقم = ۳۰۵۳ کی راوړيدی . تخريج : محمّد احمد الحقّانی الافغانی

اوصى به الميّت عمّا وجب عليه من الفدية ، وايي: او لَم يكف ثُلُث ماله او لَم يوص بشيءٍ واراد احد التّبرع بقليلٍ لا يكفى فحيلته لابرآء ذمّة الميّت عن جميع ما عليه ان يدفع ذٰلــك المقدار اليسير بعد تقريره بشيءٍ من صيام او صلوات او نحوهما ويعطيه للفقير بقصد اسقاط ما يريد من الميت بقدره ثمّ بعد قبضه يهبه الفقير للولى او للاجنبى ويقبضه لتتمّ الهبّة وتملك ثم دفعه الموهوب له للفقير بجهة الاسقاط متبرعًا به عن الميت آهــ او همدارنګه په جامع الرموز ج١ ص ١٢١ کی او فتاوىٰ زاهدى نقلاً عن التحقيق ، دا ذکر سوى حيله بيان کړيده او تقرير يې پکښې کړيدى. دا دى بيان دمشروع والى دحيلې داسقاط په لنډ ډول سره ، چې تفصيل يې داوږدوالى سبب ګرځى ، او بايد چې تفصيل يې په نورو ځايوکى وکتل سى که چيرى په دغه قناعت ونسى او مختلفى زړه ربړدوونکى وسوسې په زړه کى دسامع دلامذهبه کسانو دطرفه څخه ولويږى .

آداب داسقاط :

بايد وپيژندل سى چې مخکى تر شروع ددورې داسقاط اولاً مراعات ددې يو څو شيانو ضرورى دى : ۱. عمر دمړى بايد چې معلوم کړى ، او که په تحقيقى ډول دهغه عمر نسى معلومولاى ، نودې بيا په اټکل او غالب ګمان سره مقدار دعمر دده مقرر کړى ، او مده دکوچنيوالى دده دې ورڅخه وباسى، که دده دبلوغ وخت په يقين سره معلوم وو ، ددې څخه باقى عمر دې بيا حساب کړى ، اوکه نه وو معلوم ، نو دوولس ۱۲ کاله دى احتياطًا دعمره څخه دنارينه کم کړى ، او دعمره څخه دښځى دى نه ۹ کاله موده دکوچنيوالى کمه کړى ، او دپاته عمره څخه ددې دى دپاره دلمونځو يوازى په برابرى دغالب ګمان اندازه دحيض او نفاس کمه کړى، او پاته عمر دې سره يو ځاى کړى په هرو دواړو صورتو کى ، او حساب دلمانځه دى داسى وکړى چې په هر شبا روز کى دى شپږ لمونځونه شمار کړى پر مذهب دامامِ اعظمؒ ، اودا په يو ځاى کولو سره دوتر چې واجب يې بولى ، او روژى ديوه کال به ديرش ۳۰ وشميرل سى، او ټوله به سره جمع کړى. ۲. فديه دهر لمانځه په مثال سره دفديې ديوې روژې ده پر قولِ مختار او راجح او مفتىٰ به باندى ، يعنى مقدار دنيمى کاسې دغنمو يا داسى بل شى څخه، اويا يوه کاسه داوربشو يا ددې دمثل دنورو شيانو څخه ، اوددې قيمت دې معلوم کړى ددې دپاره چې په موجوده پيسو باندى څو فديې ورکول کيږى ، نودې

پرسر دهر يوه مسكين په هر وار قبض كولو كې دغومره قدر ددغه مجموعه فديو څخه نفي كوي، تر څوچې فديې خلاصې سي. اوبايد وپيژندل سي چې دشرعي كاسې اندازه هغه ده چې وزن ديوه زر او څلوېښت ۱۰۴۰ درهمو تلل سوو په هغه كې ځايږي، اويو پخواني قِران چې لس ۱۰ شاهي وو ، اوس هم زموږ دانداز و مقدار ددغه څخه مقرر دى ، په مقدار ديوه مثقال شرعي دى په وطنونو كې زموږ، اوهر لس ۱۰ درهمه شرعي برابرېږي دووزنه سره داوو مثقالو شرعيه وو ، لكه چې په كتابو كې دفقه شريفې ثابت دي، نو بنآء پردې شرعي كاسه زموږ په وزن سره ، په اندازه داوه سوه اواته ويشت ۷۲۸ قِرانه اندازه سوى شي ځايوي ، چې اوه نيم پاوه او دريمه دخورد كېږي ، او نيمه كاسه پنځلس ۱۵ خورده او شپږمه دخُورد كېږي، لكه چې ددې تفصيل يې په منّة الجليل ص ۲۱۰ او څو نورو كتابو كې كړيدى. لكن ددې په اندازه كولوكې په ماش ياپه عدس (دال) او ياپه غنمو سره ، په دې كې اختلاف دى، په منّة الجليل كې يې ترجيح وغنموته وركړيده ، حيث قال: واعتبار البُرِّ هو الاصل ، او دارنګه يې ويلي دي چې داسې غنم چې پاك وي دهرشي څخه او يا دهغه قيمت معتبر دى ، او ددې وجه څخه بايد چې ترذكر سوي مقدار احتياطًا يوڅه زيات وركړي ترڅو ادا يې په يقين سره حاصله سي . ۳. بايد چې يوڅه مسكينان صالحان را ټول كړي اودوى ته عرض وكړي چې دپاره درحم او شفقة پر دغه اسلامي ورور باندې زموږ چې فعلاً عاجزه دى دخلاصولو څخه دذمې خپلې ددغه حقوقو څخه ، ستاسې څخه كومك غواړم چې دغه مال ، چې دده ترفديوكم دى، هروار چې تاسې ته وبخښل سي اوستاسې په قبضه كې داخل سي او ستاسې دهر يوه دپاره خاص ملك وګرځي ، نو دپاره دمعاونت ددغه مړي سره ، بيرته دوباره يې وروبخښې. ۴. دغني اوكافر او دهغه شخص چې وركول دزكوٰة دمړي وهغه ته منع وي ، په دوره او مجلس كې داسقاط بايد دداخلولو څخه دده پرهيز وكړل سي، او كه اتفاقا يو دداسې كسانو څخه دورې ته داخل سو بايد چې په حساب كې دكمولو دحقوقو يې شمار نكړې ، او دارنګه دداخلولو څخه دنابالغه او دمعتوه او ليوني كه څه هم چې مسكينان وي بايد چې پرهيز وكړي، ولې چې وروسته تر قبض كولو ددوى ، ددوى ملك ګرځي ، او هبه او تبرع ددوى صحت نلري ، نو ددې ډول كسانو (كوچنى او ليوني) داخليدل ډير تاواني دي ومقصد ته تر داخليدو دمخكنى ډول (غني

يا كافر). او حكم دمريي او دمدبّر مريي او دداسي نورو مريانو هم داسي دي ، كه موجود وه نو دورې داسقاط ته دې نه ورځي .
مال ددورې بايد چي يا داسي پيسې وي چي مړی دهغه وصيت كړی وي، او يا دوارث خپل ملك وي كه څه هم چي په قرض يې اخيستی وي ، او په خواست غوښتل سوی مال به نه وي ، لكه چي په ډيرو ځايو كي ليدل كيږي چي امام يا يو بل بيگانه نفر په ډول دخواست مال جمع كړي او بيا يې په دوره كي داسقاط گرځوي، او دا هيڅ اعتبار نلري پر اكثرو رواياتو باندي ، چي يوڅه بيان به يې مخ ته ذكر سي. ۶. بايد چي دتلوار څخه په قبلولو كي مخكي تر پوره كيدو دايجاب احتراز وكړي ، يعني چي فقير قبلتُ لا نه وي ويلي، مگر وروسته تر پوره كيدو دخبري ، دوركوونكي شخص يا ولي كم چي دوره كوونكي دي ، دي بيا قبلتُ ووايي ، مگر صحيح كيږي وروسته تر پوره كيدو دكلام دفقير ، او ددې مسئلې وجه او سر په علمِ أصول كي ذكر دي. ۷. بايد چي دباقي پربښوولو څخه دهميانۍ يا ددې په مثل دبل شي په لاس كي دفقير په وخت كي دقبض كولو دولي اويا په لاس كي دولي په وخت كي دقبض كولو دفقير، پرهيز وكړي، بلكه هر وار به يې ولي وفقير ته او فقير وولي ته پوره تسليمول كوي چي هيڅ تعلق دذكر سوي مال په هغه بل پوري پاته نسي ، ترڅو چي وركړه او هبه پر ډول دحقيقت واقع سي. ۸. په وخت كي دوركولو او اخيستلو به هر يو دولي او فقير څخه په كوشش او اخلاص سره دا عمل كوي، نه په ډول دمسخرو او دځان ښكاره كولو ، كه نه وي نو دفائدې او ثمرې سبب به نسي. ۹. بايد چي متصرّف دكارو او مالونو دمړي په خپله دوره ددې فديې وكي، ولي چي په منّة الجليل كي دعلآء الدّين او په شفآء العليل كي دابنِ عابدين يې ويلي دي: چي په كتابو كي دمذهب ، په هر ځای كي دتبرع ولي دمړي داعتبار او اعتماد وړ شمېرل كيږي ، او دا قيد دولي او وارث تقاضا دتخصيص دولي كوي په دې كار كي، مگر امامِ شرنبلاليؒ په مراقي الفلاح كي او علامه شيخ اسماعيل په باب الجنآئز من شرحه علي الدّرر كي ، تبرع دبيگانه هم روا بللي ده ، لكن نسبت يې وهيچاته نه دي كړي، او داقول مخالف دي دنص سره دنورو كتابونو لكه متنونه او شروحي اوحواشي ، چي هغو ټولو تخصيص دولي كړيدی ، او امامِ محمدؒ هم په زيادات كي تخصيص دتبرع دولي كړيدی ، نودغه دوه مؤلّفين (يعني شامي او زوي يې) دوره كول دولي

په خپله ډیر احتیاط او بهتره ګڼی ، ترڅو چی دظاهر سره دکتابو دمذهب موافق سی ، او که دولی طریقه ددورې او دورکولو نه وه ازده ، او مشغول اویا مریض وو، نوبیابايد چی وکیل دخپل طرفه څخه ودروی ، په هبه کولو کی دفدیې په وکالت کی ددورې ، په دې عبارت سره چی: ته زما وکیل یې په بخښلو کی ددې فدیې ومسکینانوته زما دطرفه څخه، په دې ډول چی هر وار چی بر طرفه سوې (۱) بیا زما دخوا څخه وکیل یې په دې بخښلو کی دفدیې، ولی چی پر تقدیر دمطلق وکالت په بخښلو کی دفدیې ، په اول وار پوره کیدو سره وکالت ختمیږی چی کار خلاص سی ، او په طلب کولو دهبه کی یې (دفقیره څخه) بیابایدچی خپل قاصد وګرځوی په دې الفاظو سره: او قاصدیې زماپه قبض کولوکی دبخښل سوی مال دمسکینانوڅخه زما دپاره ، ولی چی په طلبولو کی دهبه وکالت نه کول کیږی ، لکه چی په طلبولو کی دقرض نه کول کیږی ، کما هو مقرّر فی موضعه ، لکن استول یې دپاره دقبض کولو دهبې، دپاره ددې ولی صحت لری ، لهٰذا باید چی په بخښلو کی یې دټولی دورې وکیل کړی ، او په قبض کولو کی دهبې یې دفقیر څخه بیا قاصد کړی. **۱۰**. که چیری پر ذمه دمړی حج پاته وو ، نودپاره دخلاصولو دذمې دمړی ددغه حج څخه به ، نیابةً حج کول دیوه سړی معلوموی ، او فدیه ورکول دحج څخه په شرع کی نسته. **۱۱**. دپاره دکفارې دقسم لس ۱۰ واره قبض کیدل ضروری دی ، ولی چی تصریح په شمار سره دلسو ۱۰ مسکینانو په قرآن شریف کی واقع سویده ، اودپاره دکفارې دروژې او دظهار شپیته ۲۰ واره قبض کیدل ضروری دی ددوی وجی چی عدد د سِتِّيْنَ مِسْكِيْنًا ذکر دی، او که چیری شمار دمسکینانو ددورې شپیته نه وو ، نوبه په تکرارولو سره پر دوی باندی شپیته پوره کړی، په فتاوٰی هندیه ج ۱ ص **۵۳۸** کی وایی: لو أعطى من كفارة ظهار مسكينا واحدا كلّه في يوم واحدٍ لا يَجزيه إلاّ عن يومه ذٰلك هٰذا في الإعطاء بدفعةٍ واحدةٍ او إباحةٍ واحدة من غير خلاف أمَّا إذا ملَّكــه بدفعاتٍ فقد قيل يَجزيه ، وقيل: لا يَجزيه إلاّ عن يومه ذٰلك وهو الصحيح كذا في التبيــين آهــ او همدارنګه په ردّ محتار ج۲ ص **۵۹۹** کی ذکر دی، او په دُرّ المنتقی ج۱ ص **۴۲۲** کی دی: وان اعطاه طعام الشّهرين بدفعة لا يَجزيه الا عن يومٍ واحدٍ ولو

(۱). یعنی چی هر وار وکالت خلاص سو په یوه وار ورکولو سره وفقیر ته او بیرته دهغه څخه په قبض کولو سره نوبیا بل وکالت شروع سو ، وهٰکذا الی الانتهآء . حقّانی عفٰی عنه

بتمليكات قيل يَجزيه والاصحّ لا الاّ عن يوم فقط كذا فى النّهر كما فى التّنوير آهــ او په هدايه کی په بحث کی دکفارې دظهار په دې صورت کی ليکی: وامّا التّمليك من مسكين واحد فى يوم واحد بدفعاتٍ فقد قيل لا يَجزيه وقد قيل يَجزئه لانّ الحاجـــة الى التّمليك تتجدّد فى يوم واحد بخلاف ما اذا دفع بدفعةٍ واحدةٍ لانّ التّفريق واجب بـــالنصّ آهــ او په مجمع الانهر ج۱ ص ۴۲۲ کی په همدې عبارت سره ذکر دی ، او په فتح القدير ج ۳ ص ۲۴۴ کی په ذيل کی ددې قول دهدايې يې ذکر کړيدی: وربّما يشعر اقتصار المصنّف بعد حكاية القولين على توجيه هٰذا القول باختياره الاّ انَّ الاوّل احوط ونكتة جوابه منع كون التّمليك لَمّا اقيم مقام الاطعام اعتبر ذاته من حيث هو تَمليك بل يَجب اعتباره من حيث هو اطعام لانه لَمّا اقيم مقام الشَّيء اعتبرت فيه احكام ذٰلك الشَّيء ، او په ابتدآء کی ددې قول يې ذکر کړيدی: وقيل لا يَجوز ايـــضًا الاَّ عن يومه ذٰلك وصحَّحه فى الـــمحيط ، ثُم علَّله مفصَّلاً فليرجع اليه وهٰذا يقتضى ترجيحـــه لعدم الجواز . نوبايد چی شمېر دمجلس وشپيتوته ورسوی، اوکه پيدانسوه نو بايد چی په هره ورځ کی يو وار فديه دکفارې ورکړی ترڅو چی په مختلفو ورځو سره عدد دشپيتو پوره سی ، اودځای ښخه دخلاف ، بلکه دعمل کولو ښخه په ضعيف قول سره ، ووزی . او فديه ورکول په کفاره کی دقتل (¹) مختلف فيه ده. قال فى الشرنبلالية اقول لا يصحّ تبرع الوارث فى كَفارة القتل بشيء

(¹). کله چی دلته بحث دکفارې دقتل ذکر سو ، اوزموږ په وطنو کی بعضی اشخاص بې اعتداله په باب کی دلزوم دکفارې پر مور دکوچنی چی په خوب کی يې هلاك کړی ، وعوامو تـه وسوسه وراچوی ، او بې له تحقيقه په سطحی (ښکاره) نظر سره حکم په نه لازميدو سره دکفارې پر مـور باندی کوی ، ځکه نو جواب ددې کتـاب دمؤلّف پـه هغـه وخت کی چی دده ښخه ددې مسئلې استفتآء (پوښتنه) وسوه ، دده ښخه ذکر کوم ، او هغه دادی :

(**استفتآء**) : محترمه ! په حکم کی دهغه ښځی چی خپل زوی يې په حالت کی دخوب هلاك کړی وی دا پوښتنه کول کيږی ، چی آيا ددې اولاد په قتل سره پر مـور بانـدی يې چی قاتلـه ده کفـاره دقتل لازميږی او که نه ؟ ؟ ؟

(**الجواب**) : مهربانی ، دعبارتو ښخه دکتـابو دفقه حنفی ظاهره او معلومـه ده چی پـه دې ذکر سوی واقعه کی، دکوچنی پرمور باندی کفاره لازمه ده ، او پر دې سربيره ددې ذکر سوی کوچنی ديّت ، پـر کـورنی ددې ښـځی چی قاتله ده ، او محرومـه کيـدل ددې ښـځی دميراثـه ښخـه ددې کوچنی که يې چيری مال درلودی، هم لازميږی. فی الهدايـة : وما اجرى مَجرى الـــخطآء مثل النّآئم ينقلب على رجل فيقتله فحكمه حكم الخطآء آهــ او تردې دمخه يې حکم دخطآء بيان کړيدی پـه دې عبـارت سره: وموجب ذٰلك (اى الخطآء) الكفارة والدّية على العاقلة ويَحرم عن المِيْراث ، هدايـــة ج۴ ص٥٤٥، وفى خلاصة الفتاوٰى ج۴ ص٢٤٦: حكم الخطآء الدّية والكفارة وحرمان المِيْراث، ثم قال بعد =

....

= بعد اسطر ، ومنها (ای ومن الخطآء) ان یکون نائما فینقلب علی انسان فیقتله آهـ وفی در المختار : الرابع ما اجری مَجراه (مَجری الخطآء) کنآئم انقلب علی رجل فقتله وموجبه الکفارة والدّیة علی العاقلة ، وضمَّ الیه الشامی فی ردّ المحتار ج ٥ ص ٣٥٢ الحرمان من المیراث ، او همدارنګه په مجمع الانهر او په درّ المنتقی ج ۲ ص ۲۱۷ کی ذکردی، وهٰذه عبارات عدة کتب نقلتها للتبصر، ولکن جَمیع الکتب المعتمدة فی نقل المذهب مصرّحون بهٰذا الحکم ، فانظروا ایُّهَا الاخوان الی اطلاقات العبارات حیث لَم یستثنوا من ذٰلك الحکم فردا من النآئم ولَم یفرقوا بین الامّ النآئمة وغیرها ولَم یفرقوا فی جانب المقتول بین ان یکون قریبًا للقاتل او لا بل صرّحوا بحرمان المیراث فیعلم منه ان فی القریب المقتول ایضًا هٰذه الاحکام ابنًا کان او غیره ، واطلاقات العبارات معتبرة وحجّة ما لَم یوجد لَها تقیید معتبرفی الکتب المعتبرة، وما استدل بعضهم بقول الکافی فی بَحث الصّیام فیما اذا وطی النّآئمة او المجنونة الصّآئمتین لا کفارة علیهما هٰکذا : الا ترٰی انّهما (ای النآئمة والمجنونة) لو قتلا رجلاً خطاء لَم یکن علیهما فی ذٰلك کفارة ولا تَحرمان المیراث آهـ فمردود بما قال فی ردّه السرخسی فی المبسوط ج ۳ ص ۱۳۷ وهٰذا صحیح فی حقّ المجنونة غلط فی حقّ النآئمة فالرّوایة مَحفوظة انّ النّآئم اذا انقلب علی مورثه فقتله تلزمه الکفارة وتَحرم المیراث آهـ وایضًا ما تَمسکوا بما ذکر فی الدّر المختار ج ٥ ص ٥٠٦ فی موانع الارث ، والقتل الموجب للقود او الکفارة وان سقطا بحرمة الابوة علی ما مرّ آهـ غیر صحیح لِما ذکر فی التحریر ج ۲ ص ۳٥۸ . قوله : سقطا لعل حقّه الافراد فانّ الّذی یسقط بحرمة الابوة القصاص لا الکفارة آهـ فهٰذا صریح فی مطلوبنا وحَمل الطحطاوی ج ٤ ص ۳۷۷ قوله : وان سقطا علی الصّورة المخصوصة وهو قتل الوالد ولده عمدا فلا قصاص علیه لِحرمة الابوة ولا کفارة فیه علیه لانّه قتل عمد مع انّه مانع من الارث لانّ اصل موجبه القصاص ولامادة افتراق لسقوط الکفارة بالابوة وغایة متمّنی القآئلین ما ذکر فی جواهر النفیس علی هامش تَجهیز الجنازة ص ۱۲۰ وفی القاضی خان ان انقلب الامّ علی الولد فی النوم فمات الولد قیل لا کفارة علیها بل فیها یذهب عنها سیّآت ستّین سنة (لایصال المصیبة الیها) الا ان یسقط من ید الاب او الام فحینئذٍ یَجب الکفارة کذا فی مُختار الفتاوٰی وقیل یَجب الکفارة علی الام فی قتل الولد فی نومها کذا فی مسآئل النّسآء وفی الواقعات اذا مات الولد بین الابوین فی حالة النوم قیل لا کفارة علیهما لاجل المصیبة علی موته وقیل وجب الکفارة نصرانیه آهـ لکن ینبغی ان ینظروا الی رتبة هٰذا الکتاب اهُوَ من الکتب المعتمدة ویعلموا حال مؤلّفه اهو من المعتمدین ام لا ؟ قال الشامی فی ردّ المحتار ج ۱ ص ٥۰ نقلاً من فتح القدیر : فلا یَجوز الافتآء من الکتب الغریبة ، ثم قال بُعَیْد هٰذا : او لعدم الاطلاع علی حال مؤلّفیها او لنقل الاقوال الضّعیفة فیها آهـ فاقول اوّلاً یعلم من هذا البیان عدم اعتداده واعتباره بثلٰثة وجوه عدم ثبوت توثیق مؤلّفه وغرابته وعدم تلقی الامة به وکثرة الضعاف بل الاغلاط فیه کما یظهر بالمراجعة الیه فلا یصلح ان یکون معارضا للکتب المعتمدة المقبولة بین العلمآء المعتمدین وثانیا ان نقله الاوّل الّذی عزاه الی قاضی خان لَم یوجد فیه بل یوجد فیه ما یقتضی انّه یَجب علیها الکفارة کما ذکر فیه علی هامش الهندیة ج ۳ ص ٤۸٥ فی مسئلة سقوط الولد من یدها وموت الولد بعدم رضاعها =

لانّ الواجب فیها ابتدآءً عتق رقبة مؤمنة ولا یصحّ اعتاق الوارث عنه کما ذکره (یعنی لانّ الاعتاق بلا ایصآء الزام الولآء علی المیّت) والصَّومُ فیها بدل عن الاعتاق لا تصحّ فیه الفدیة کما سیاتی (ای لکون البدل لا بدل له) ولیس فی کفارة القتل اطعام ولا کسوة فجعلها مشارکة لکفارة الیمین فیهما سهوٌ آهـ اوددې په مثل سره دی په عزمیة کی هم ، او په دې سره ابو السعود هم اقرار کړیدی ، لکن په منة الجلیل ص ۲۱۲ کی یې ، نقلاً عن الکافی النسفی ، فرق په مابینځ کی دژوندی او دمړی کړیدی ، چی په ژوند کی روژه دژوندی په کفاره کی دقتل په بدل کی دعتق صحیح ده ، او په مړی کی مرییې آزادول دده څخه منع دی، لِما سبق من الـزام الولآء علی المیّت ، نو روژه دده په حق کی اصل کیږی ، او خوراك ورکول دده څخه هم جآئز کیږی ، اودا حاصل دی دبیان دشیخ اسمٰعیل په شرح درر کی، او په قرار سره دقواعدو داصولو او داقوالو دفقهاوو یې اول قول راجح کړیدی . **۱۲**. کله چی په دوره کی داسقاط فدیه دمختلفو الجنس شیانو موجوده ده نوباید چی ورکوونکی دفدیې عالِم وی چی پوه سی چی فدیه دچشی ورکوم ، دلمانځه ده یا دروژې یا دبل شی، ترڅو چی تمییز وکړای سی ، اوعلم اوپوهه دفقیر پرراجح اومختاره مذهب نه ده ضروری، ولی چی دی محضی بخښونکی دی دخپل ملك وولی ته ، چی دوره کوونکی دی، نه

= وقت التعین علیها وامثال هٰذه المسآئل حکم فیها بلزوم الکفارة علی الام ومع هٰذا لَم یذکر بوجه القطع بل ذکره بقیل وقیل فلا یَحکم به بِهٰذا القدر وثالثًا ان فیه تَهافت بین صدره وعجزه ، اذ صدره یقول : ان الام لا کفارة علیها فی قتلها لمصیبتها وعجزها یقول لو سقط الولد من ید الام ومات یَجب مع ان الخطـآء والاُمومیة والمصیبة مشترکة فی الصّورتین وکذا نقله الثانی مع قطع النظر عن غرابة ماخذه وضعفه غیر مَجزوم بِها فی نقله فلا یصحّ الاعتماد علیه ولا ینبغی ان یَجعله احد سندًا لفتواه ویعدل عن کتب المذهب بسببه فتدبّر حق التّدبیر ، واللّٰه الموفق للصّواب ، والحمد للّٰه فی کلّ باب ، والصّلٰوة علی رسوله واحبابه الی یوم یقوم الحساب . تَمَّت .

او وروسته تر استولو ددې جواب ، په تالیفاتو کی دمولوی رحمت اللّٰه مندوخیلی می ددې مضمون پیدا کی چی نظریۀ ددې عالِم وقت موافقه واقع سوی وه دنظریه سره ددې راقم الحروف (مؤلِف) ، فنذکره هٰهنا ، په رحمت بیان ج۲ ص ۴۰۴ کی لیکی: څلورم هغه دی چی قصد یې بالکل نه وی مګر بې احتیاطی ورڅخه وسی لکه چی په خوب کی څوك مړ کړی موجب یې کفارت او دیت دی اګر که ابوین پر اولاد واوړی . آهـ اوپه رحمة الباقیة ص ۷۲۲ کی لیکی : اما کفاره دابوت په کبل (وجه) نه ساقطیږی، اوتردې لږ وروسته یې ویلی دی : او هم دخطا څخه دا دی چی خوبولی (بیده) پر یوچا واوړی لکه چی مور په خوب کی هلك لاندی کړی ، او تردې وروسته یې ویلی دی: قوله: کفاره ده ، اګر که مور زوی لاندی کړی . منه رحمه اللّٰه تعالی

په طريقه داسقاط دمړي څخه ، نوهغه چې بعضې امامان علم دقبض كوونكي هم ضروري بولي پر يوه روايت باندې ، نوهغه مرجوح او ضعيف دي ، لكه دشرنبلالي او شيخ اسمٰعيل څخه چې مو نقل كړه ، اودارنګه ددې ضعف مو درسالې څخه دعلامه شامي" او درسالې څخه دعلآء الدين" هم ذكر كي. اوددې جملې څخه دي هغه چې رواج دي چې فقير په وخت كې دوركولو ودوره كوونكي ته عبارت د: لفظِ مذكوره ، ملګرى كړي دلفظه سره د: هبّه ، خپل ، او همدارنګه اكثره امامان دوره كوونكي ته په اندازه دشمېر دناستو كسانو په دوره كې حساب وركوي ، داټوله بنآء پر روايتِ مرجوح او غير احوط باندې دي، او تحقيق مو مخكې ذكر كې چې دوره كوونكي بايد په خپله ولي يا دده وكيل وي، اوكه داسې نه وي نو اعتبار نلري پر ظاهر روايات باندې ، اوكله چې دا امورو ستاسې په ذهن كې قرار ونيوى ، اوس نو ومطلب ته ځم او وايم چې اول به فديه دلمونځو وګرځوى، كه چيرى پيسې ددورې فديه دسلو لمونځو وي ، دوره كوونكي به داسې الفاظ وايي: **دا مبلغ (پيسې) ددې حاضر مرده دقضآئې لمونځو په اسقاط كې ما وتاته دركړيدي** ، او مسكين به ووايي : **زما قبولې دي، ما بيرته دربخښلي دي**، او ذكر دشمېر دلمونځوپه وخت كې دوركولو ضروري نه دي، بلكه په ذهن كې دي يې په ياد لري چې دپاره دنفې كولو بيا ورته معلوم وي، او دمسكين دخوا څخه ويل دلفظ د : په لفظِ مذكوره ، لكه چې مشهوره ده ، ضروري نه دي، ددې دمشهوره كيدو وجه ، او علت دنه اعتبار ددې الفاظو دمخكې بيان څخه معلوم سو، اوكله چې دا دوره وپاى ته ورسيده نو هرڅومره نفر چې داخل وه په حلقه كې ، پر هر يوه يوه باندې ددوى به سل سل لمونځونه دمجموعي شمار څخه دلمونځو نفې كړل سي، او دوره كوونكي سرې په حساب كې دنفې كولو دخل نلري (يعنې دي نه پكښې شمارل كيږي) لكه چې مخكې ذكر سوه ، او بيابه دوره وكړي ترڅو چې لمونځونه ختم سي، تردې وروسته به فديه دروژو وګرځوي ، اوداسې به وايي: **دا مبلغ (پيسې) ددې حاضر مرده دقضآئې روژو په اسقاط كې ما وتاته دركړيدي** ، اوپه هم هغه ډول به يې نفې كړي ترڅو چې روژرې خلاصې سي، او وروسته تردې به فديه دكِفارو دروژو وګرځوي، او هرڅومره كفارې دروژوچې دده پرذمه وي، يو وار وركول دفديې ديوې كِفارې دپاره داسقاط دټولو كافي دي، ولې چې بنآء دكفارو پر تداخل باندې ده، او همداسې حكم

دی په کفاره کی دقسمو، په منة الجليل ص ۲۲۴ کی وايي: ثم يَخرج كفارة واحدة عما بقي عن ايْمان العمر على قول محمَّد" بتداخلها كما نقله سيدى الوالد عن المقدسى عن البغية عن شهاب الائمَّة وقال صاحب الاصل وهو المختار عندى ومثله فى القهستانى عن المنية ، وهو مذهب الامام احمد بن حنبل" آهـ او داسی الفاظ به وايي: **دا مبلغ (پيسي) ددې حاضر مرده دکفارو دروژو په اسقاط کی ما وتاته درکړيدی** ، او وروسته تر پوره کيدو دشپيتو ۲۰ نفرو قبض کوونکو فديې لره دکفارو دروژو ، به لس ۱۰ قبضه فديه دکفارې دقسمو وګرځوی په دې تورو سره: **دا مبلغ (پيسې) ددې حاضر مرده دکفارو دقسمو په اسقاط کی ما وتاته درکړيدی** ، او قسمونه پر نفی اوپر اثبات فرق نلری ، ټوله په حکم کی دکفارې تداخل کوی، په يوې کفارې سره ټوله ادا کيږی، ولی چی تداخل په حکم کی دی نه په سبب کی، اوحکم ددوی (دقسمو پرنفی او پر اثبات) مختلف نه دی، او که چيری مړی کور داره سړی وو، نو دپاره دکفارې دظهار دده به يې په ډول دکفارې دروژې وګرځوی، پر سر دنکاح دهری ښځی به عليحده او جلا جلا کفاره دظهار ورکړی، ولی چی په سبب داختلاف دمحل دظهار يو په بل کی تداخل نه سره خوری، اوهرڅه چی ظهارونه ديوې ښځی دی ، دټولو څخه يوه کفاره کافی ده ، لکن که يې چيری ښځی ډيری درلودی ، نوبايد چی په دوره کی دکفارو دده جلا والی سره ورکړی، مثلا کفاره دظهار داولی زوجی، او دظهار ددوهمی زوجې، اوددريمی....... دپاره داحتياط او دپاره دوتو دخلافه څخه دامامِ زُفر" ، که څه هم چی زمونږ مذهب دادی چی طعام ورکول ددوو کفارو څخه دظهار بې له تعينه هم کافی دی ، علی خلافِ زفر" ، خوبيا هم احتياط اولی دی، او داسی الفاظ به ووايی: **دا مبلغ (پيسې) ددې حاضر مرده دکفارې دظهار دزوجهٔ اولٰی په اسقاط کی ما وتاته درکړيدی** ، اوبيا په دوهمه پلا لفظ : دکفارې دظهار دزوجهٔ ثانيه ، ووايی ، وهٰكذا تر آخره پوری.

يوه سه : چی فديه دسجدهٔ تلاوت په مثال سره دفديې ديوه لمانځه فرضی ده ، علی الاحوط، او لمونځونه اوروژې نفلی چی وروسته تر شروع يې فاسدکړی وی، اويا يې يوشی ددوی څخه نذرکړی وی اوپه هغه يې بيا وفا نه وی کړی، او روژې داعتکاف نذرکړل سوی چی وفانه وی په سوی، او هر څه چی درنګ داعتکاف دی په مسجد کی دافديه نلری، دا ټولو لره حکم دفرضی لمانځه او دفرضی روژو دی په باره کی دفديې. او زکوٰة او اضحيه

او سرسایه او عُشر او داسې نور شیان ، باید چې ددې شیانو پاته اندازه پر ذمه دمړي وګرځوی، نوکه يې چیرې وصیت کړی وو په ادا کولو سره ددې شیانو دطرفه دده، په هرڅومره مقدار چې وی، که دده څخه په پاته مال پوره کیدی سوای ، نو دهغه مال څخه به يې ورکړي ، اوکه په مالل نه پوره کیده نوبیا به يې ادا کول دمخکې په شان په ګرځولو سره په دوره کې ورکړي، او که يې وصیت نه وو کړی لکن په اقرار سره دمړي په وخت کې دڅوند دده، ددې شیانو فوت کیدل معلوم سوی وه ، او یا دده ولیانوته دا معلومه وه چې دا شیان پرذمه دده پاته دي ، نوهم باید چې ددې پاته شیانو دپاره ګرځول په اندازه دادا کیدو ددې وکړي، او الفاظ دادا کولو دهریوه ددې شیانو دې پرقیاس دمخکې عبارتو ووایې، او وروسته تردې دې فدیه دټولو حقوقِ شرعیه وو په اندازه داټکل وګرځوی په دې عبارت سره: **دا مبلغ (پیسې) ددې حاضر مرده دټولو حقوقو شرعیه وو په اسقاط کې ما وتا ته درکړیدی** . اوکه چیرې مړی ددې مجلس ددورې په وړاندې حاضر نه وو ، بلکه غآئب وو نوبیا باید چې نوم دده اودپلار او دنیکه يې ، که چیرې مړی یايې پلار معروف او مشهور نه وو ، پر ځای دلفظ دحاضر ووایي، اوکه يې شهرت درلودی نوبیا دی کفایت په هغه مشهور نوم اخیستو سره وسی، لکه چې په کتابو کې دفقه دا ثابته ده .

او پوه سه : چې که چیرې مړی صالح اوعابد او همیشه کوونکی پر ادا کولو دلمانځه او روژې وو، بیا هم باید چې فدیه دټولو لمونځو او روژو دده وګرځوی، احتیاطًا ، ولې چې احتمال دواقع کیدو دخلل او دفوت کېدو دشروطو په لمونځو او روژو کې بیا هم سته ، همدارنګه په شفآء العلیل او منّة الجلیل کې ذکر دي، او وروسته ترفارغه کېدو ددې دورې څخه داسقاط دی دا دعاء وروسته تر حمد او صلوة ، سره دټولو آدابو ددعآء چې مخکې ذکر سوه ، وکړي:

اَللّٰهُمَّ تَقَبَّلْ هٰذِهِ الْحِيْلَةَ الشَّرْعِيَّةَ بِحُرْمَةِ نَبِيِّكَ الْمُصْطَفٰى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاجْعَلْهَا لِهٰذَا الْمَيِّتِ نِجَاتًا وَّ اَمَانًا عَنِ التَّقْصِيْرَاتِ وَالنَّقَائِصِ وَفَلَاحًا وَّفَرَاغًا لِّذِمَّتِهٖ عَنِ الْحُقُوْقِ وَمَخْلَصًا مِّنَ الْعِتَابِ وَعَذَابِ السَّعِيْرِ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَهٗ مِنَ الْحُقُوْقِ جَبِيْرَةً وَّمِنَ الْمَعَاصِيْ فِدْيَةً وَّاِلٰى رِضَاكَ وَسِيْلَةً وَّاِلَى الْجَنَّةِ قَائِدَةً وَّمِنَ النَّارِ سِتْرًا وَّحِجَابًا ، اَللّٰهُمَّ ثَبِّتْهُ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ ، اَللّٰهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمَيْهِ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ

اْلاَقْدَامُ ، اَللّٰهُمَّ خصَّهُ بِالرَّوْحِ وَالرَّاحَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانِ ، اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِيْ اِحْسَانِهِ وَاِنْ كَانَ مُسِيْئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَلَقِّهِ اْلاَمْــنَ وَالْبُــشْرٰى وَالْكَرَامَــةَ وَالزُّلْفٰى ، وَاغْفِرْ لَنَا وَلِجَمِيْعِ الْمُؤْمِنِيْنَ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّــدٍ وَّاٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ ، بِرَحْمَتِكَ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

فآئده : زمونږ په وطنو کی مشهوره رواج دی چی پر کفن دمړی ، دمخ او تندی پر برابری دده بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ، اوپر برابری دسینې دده لآ اِلٰــهَ اِلاَّ اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ (ﷺ) نوشته کوی، اوپه بعضو ځایو کی پریوې ډبری په بلی ډبری سره دا دوه شیان نوشته کوی ، اوبیا یې په قبر کی دده پر برابری دمخ دمړی ایږدی، اوپه درمختار اوفتاوٰی بزازیه کی پر هامش دهندیة ج ۲ ص ۳۷۲ کی دصفار ځخه روایت کوی: وذکر الامام الصفار لوکتب علــی جبهــة المیت او علی عمامته اوعلی کفنه عهدنامه یرجی ان یغفر اللّٰه تعالی للمیّت ویَجعله امنًا من عذاب القبر قال نصیر هٰذه روایة فی تَجویز عهدنامه مع المیّت آهــــ او دارنګه په در مختار او په تجهیز دحامد بوبکانیؒ ص ۱۴۱ کی ذکر دی: نقل عن الکشاف وعن بعض المتقدّمیْن انّه اوصٰی ان یکتب فی جبهته وصدره بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ففُعل ثمّ رُءِیَ فی المنام فســأل عن حاله فقال لَمّا وُضِعْتُ فی القبر جائَتْنی ملٰئکة العذاب فلمّــا رأو مکتوبًا علی جبهتی وصدری بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ قالوا اَمِنْتَ من العذاب آهــــ ددې عبــارتو ځخــه اباحــت دنوشــته کولــو داســماء دالله ﷻ اودقــرآن پــه نقــوشِ محسوسه وو سره برابره خبره ده که پر بدن دمړی وی اوکه پر کفن دده وی ، معلومیږی ، بلکه پر مستحب والی ددې دلالت کوی ، او دارنګه جواب یې دمحقّق ابن الحجر المکی الشّافعی په سوال کی دحکم دلیکلو دعهدنامه په ج۱ ص ۲۳۴ کی نقل کړیدی: فاجاب بقوله نقل بعضهم عــن نــوادر الاصــول للترمذی ما یقتضی ان هٰذا الدّعآء له اصل وان الفقیه ابن عجیل کان یــأمر به ثم افتٰی (یعنی ابن حجر) بِجواز کتابته قیاسًا علی کتابةِ (للّٰہ) فی ابل الزّکــاة آهــــ او دا هم مؤیّد داباحت سو ، لٰکن علامّة شامیؒ په تعقیب کی ددې نظر وړاندی کړیدی ، اوتائید دخپل نظر یې په فتوٰی سره دابن صلاح کړیدی چی ده فتوٰی په منع ســره ددې ورکړیــده دوجــی ځخــه دعارضــیدو ددې نوشــتې پــر بــدبویی او سپکوالی او داسی نورو شیانو باندی ، اوپه مابینځ کی ددې کتابت او دکتابت پر اوښانو باندی دزکوٰة یې دا فرق کړیدی چی دا دپاره دتبرّك دی

او هغه دپاره دتميز ، نو قياس ديوه پر بل باندی بايد چی ونسی، اوخپل قول ته يې قوت ورکړيدی په دې سره چی کله فقهآء نوشته کول دقرآن شريف او دآسمآء دالله ﷻ پر درهم او ديوال او فرش باندی مکروه گڼی دوجی دبيری دسپکوالی نودا خو اولی دی په منع سره ، او همداسی دطحطاوی ج۱ ص ۳۸۴ څخه معلوميږی، نو پرېښوول ددې ښه گڼی ، خو سره ددې پر کوونکی ددې کار بې له نصيحته او بې له يادونی دانکار دشامی او طحطاوی او بې له تنبيه ورکولو پر علت دمنع ددې فعل ، نور تشديدات اوزور گيرنی لکه دبعضو امامانو څخه چی ليدل او اوريدل کيږی ، بايد چی ونکړل سی. ولی چی حسد کول اوبد ويل او خوارول دحال دمؤمن خصوصاً دعالِم يقينی حرام دی، سره ددې چی ددې کار دکوونکی سره بعضی اجازتونه دعلماوو په نقل سره دکتابو موجود هم دی، لکه چی دمخکی بيان څخه معلومه سوه ، لکن هغه وخت چی ددې عمل څخه نه راګرځی نو بايد چی پر بدن دمړی او يا پرکفن دده په گوته دشهادت سره درسته لاس بې له نقشِ محسوسه يې نوشته کی، لکه چی علامه شامی ؒ په آخر کی ددې بحث ويلی دی: نعم نقل بعض الــمحشّين عن فوآئد الشّرجی ، ان مِمّا يكتب على جبهة الميّت بغير مداد بالاصبع المسبّحة ، بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الــرَّحِيْمِ ، وعلــى الصّدر : لَآ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللهِ وذٰلك بعد الغسل قبل التكفين آهــ او دغه ډول بوبکانی ؒ په ص ۱۴۱ کی دمأة الفوآئد څخه نقل کړيدی . او بايد وپيژندل سی چی تعين دوخت قبل التکفين دپاره دنوشته کيدو پر بدن دی، لکه په تأمّل سره چی دا فهميږی، اوکه يې چيری پر کفن ليکی نوبيا يې وخت بعد التکفين قبل الدّفن دی .

او بايد وپيژندل سی چی تلاوت دقرآنِ عظيم دمړی په وړاندی تر وخته پوری دقبر جوړولو دګټورو او مفيدو امورو څخه دی دپاره دمړی، په نزد دعقيدې داهلِ سُنّت والجماعة ، هرڅه چی توهمات دنه اخلاص دی په تلاوت کی اويا طمع دعوض اخيستلو ده پر قرآئت باندی او يادامسی نور توهمات ، نوبايد چی داشيان سبب دانکار دمشروعيت څخه دتلاوت نسی، بلکه همدغه منکرين بايد چی په عوض کی دانکار دتلاوت څخه ، کوشش وکړی په تعليم او اصلاح کی دنيتو او اخلاص کی داعمالو او په ساتلو کی دهغه آلو څخه دآفاتو چی نقصان رسوونکی دی وثواب ته داعمالو ، او خوندور نصيحتونه او شديد زجرونه بايد ښکاره کړی دپاره دپرهيز دعمل

کوونکو دهغو شیانوڅخه چي باطلوونکي دثواب داعمالودي اوډپاره دهغو کسانو چي فساد راوړونکي دي، په بحر الرآئق ج۱ ص ۱۹۵ کي راوړي: ولا بــأس بقرآءة القرآن عند القبور وربّما تكون افضل من غيرها ويَجوز ان يّخفف الله عن اهل القبور شيئا من عذاب القبر اويقطعه عند دُعآء القارى وتلاوته آهــ اوپه بزازية کي چي پرهامش دهندية ده په ج ۴ ص ۹۱ کي ليکي: مات فاجلس وارثه من يقرأ القرآن لا بــأس به وبه اخذ بعض المشايخ ، اوهمدا ډول مضمون موجود دي په طحطاوى على الدر المختار ج۱ ص۳۸۳ اوردّ محتار ج۱ ص۲۳۳ اوتجهيزِ بوبكانى ص ۱۲۱ او فتاوٰى هنديه ج ۱ ص ۱۷۷ کي، اوهم په شرح شرعة الاسلام کي، او ډير کتابونه دمذهب دې ته رخصت ورکوي، اوپه شفآء العليل کي دشامي ؒ په ص ۱۲۸ په وصايا الوالولجية کي ليکي: وزار قبْر صديق او قريب له وقرأ عنده شيئًا من القرآن فهو حسن ، ثم ذكر النّقول الكثيرة من الكتب فى ان قــراءة القرآن بالاجرة لا يَجوز والقارى اِثم لا ثواب لقرآئته وفَرَقَ بين اخذ الاجرة علـــى تعلـــيم القرآن وبين اخذها على قرائته بالضرورة فى التعليم دُون القراءة ثم قال بعد كلام ، وهٰذا بنآء على بطلان الاستيجار على القراءة اذ لا ضرورة فيها بِخلاف التّعليم لا بنآء على انّ القراءة على القبور مكروهة آهــ فاطلب تفصيلها منه .

فائده : په حکم کي داوريدونکي دقرآن دباندي تر لمانځه دعلماوو اختلاف دي، يعني څوك چي تر لمانځه دباندي قرآئت په زوره سره وايي او نور خلګ يې اوري، حکم داوريدو دسامعانو اودپټه خوله کيدوددوی څه دی ؟ بيضاوی وايي: عامة العُلمآء على استحبابها خارج الصّلٰوة آهــ او په فتح القدير ج ۱ ص ۲۴۲ کي ذکردي: وفى كلام اصحابنا ما يدلّ على وجوب الاستماع فى الجهــرة بالقراءة مطلقًا قال فى الخلاصة رجل يكتب الفقه وبِجنبه يقرأ القرآن فلا يمكنه استماع القرآن فالاثم على القارى وعلى هٰذا لو قرأ على السّطح فى اللّيل جهرًا والناس نيام ياثم وهٰذا صريح فى اطلاق الوجوب ولانّ العبرة لعموم اللفظ دون خصوص السّبب آهــ او په ردّ محتار ج ۱ ص ۳۸۳ کي ليکي چي حاصل يې ګناه ده پر سامع باندي ، او ترك دي دغوږ نيولو په وخت کي دنه عذر دپاره دده ، او ګناه ده پر قاري باندي په پزوره ويلو کي دقرآن په وخت کي داخته کيدو دسامعينو په يوکار باندي ، او مظهري په ج ۳ ص ۵۰۸ کي وروسته تر نقل کولو دډيرو احاديثو په پزوره ويلو کي چي دهغو تيولو ذکر کول سبب داوږدوالي کيږي ، وايي: فهٰذه

الاحاديث تدلّ علی فساد ما افتٰی به صاحب الخلاصة آهـ او ددې څخه هم ميل دده وطرف ته داستحباب معلوميږي ، او ردِ محتار دشرح څخه دمنية نقل کوی چی حاصل يې دادی چی غورِ نيول فرضِ کفايی دی، په غورِ نيولو سره دبعضو سامعينو دټولو اوريدونکو څخه ګناه ساقطيږی، اوسره ددې بيا هم قاري ګناه کاره کيږي په وخت کی دغورِ نه نيولو دټولو سامعينو، ولی چی دی ضآئع کوونکی دی دحُرمت دقرآن، اوحموی" دخپل أستاذ قاضی القضاة يحيٰی الشّهير بمنقاري زاده څخه نقل کوی: انّ له رسالة حقّق فيهـا ان اسـتماع القرآن فرض عين .

کله چی حال دقاري او اوريدونکو ستاسی په وړاندی معلوم او مقرر سو، نوبايد وپيژندل سی چی په وخت کی درا اړولو دخاورو پرمړي باندی که څه هم چی په ويلو کی دسورةِ مُلك په کتابو کی ترغيب راغلی دی، لکه چی بوبکانی" په ص ١٢٢ کی ليکی: په خانة الجلالية کی راغلی دی چی کله مړی په قبرکی پټ کړی دده څخه سوال کيږی په دې حال کی بايد چی سورةِ ملك ووايی، مخدوم ، وروسته ترپټولو دمړی وملګروته وفرمايل دهرچاچی داسورة په يادوی ودی وايی اوثواب دې يې ده ته وروبخښی، ترڅوچی خدای ﷻ جواب او سوال پرده آسانه کړی، او دعذابه څخه دقبر دی وساتی ، دې سورة ته سورةِ واقيه او مُنجيه هم ويل کيږی آهـ لکن تلاوت ددې سورة دقبر سره په داسی وخت کی چی خلګ اخته وی په دفن کولو سره دمړی لکه داچی رسم او رواج دی په بعضو وطنوکی ، خالی دګناه څخه دقاري او اوريدونکو نه وی، او کله چی قاري ګناه کاره سو ، نوبيا دده قرآئت ثواب هم نلری ، نوپر ځای دطلبولو دفآئدې ضرر ورته راوګرځيدی، او مناسبه ده چی امامان ددې جهر څخه منع وکړی ، ترڅو چی دا رواج په کرار ويلوبدل سی، او نفع او ګټه ورسوی .

او هرڅه چی رواج دی دشاوخوا را ګرځيدو ديوه سړی وروسته تر پټولو دمړی پر قبر دده سره دوهلو دبيل پر مځکه باندی ، او آلې دکيندلو دقبر دطرفه څخه دقبلې ومقابل طرفته پر قبر سربيره هاخواته غورځول ، نودا داسی شيان دی چی دخيرُ القرون او دعصر څخه دامامانو دمذهب نه دی نقل سوی، پاته سوه دا خبره چی دوی ښه مقاصد پکښی لری ترڅو چی بدعتِ حسنه کيږی اوکه نه ؟ نودا هم يقيناً معلومه نه ده ، لکن ددې رواجو په پابندی کولو کی بعضی وايی: چی په وهلو سره دبيل پر قبر باندی ، قبر

معلوميږي چې آياټنيګ دی اوژر نړيږي چې اوس لا معلوم سی په وخت کې دحاضروالی دخلګو چې جوړ يې کړی بيرته ، او مړی به دخوړلو څخه ددرندګانو محفوظ کړل سی، او بعضې وايی چې دافعل دپاره دبيرولو ددرندګانو دی چې پر نښانو باندی دبيل په مځکه کې داګمان کوی چې دلته دام پټ سويدی نوبيرته ليری کيږی، اوپه غورځولوکی دآلاتو دکيندلو شمارل او معلومات دخپلو اسبابو کوی ترڅو چې دورك کيدو څخه محفوظ سی ولی چې اصلی مناسب درول دی دخلګو دپاره ددعا کولو ومړی ته پر طرف دقبلې برابر ومخ ته دمړی ، نو آلې ددې طرف څخه ورته ايږدی ترڅوچې مقابل سی دمخ سره دخلګو اومحفوظ کړل سی، او ماسوا ددې څخه نوری وجهی هم بعضې وايی، چې رفع دعذاب ده په ايښوولو کی دآلاتو، اوپه وهلوکی دبيل راجمع کول دی دمځکی چې په احاديثوکی منقول دی، يعنی هغومره اندازه مځکه چې پرشا وخوا يې بيل ووهل سو په احاطه کی ددې قبر داخليږی ، لکن دا وجهی تعلق په ويښ زړه پوری نه نيسی، ولی دا رفع دعذاب او رابندول دمځکی دهغه جملې څخه دی چې بې له قوی نقله دشارع (ﷺ) څخه نه ثابتيږی، اوپه مخکنيو وجوهوکی هم بعضی نقصان په تامل اوفکر کولو سره ښکاره کيږی ، نو لائقه او احتياطی خبره پرېښوول دی ددې شيانو، اوهرڅه چې فرق دی په آخرنۍ خښتی سره پرقبر دنارينه اوښځی په ايښوولوکی نوددې دپاره ګټه او ښه فآئده موجوده ده، دپاره ددعا کوونکی چې دا پټ مړی نردی اوکه ښځه ، او ددې خبری علم (چې مړی نردی اوکه ښځه) په تعبير کی دالفاظو ضروری او مطلوب وی، او علامه پر قبر باندی دپاره دپيژندلو ددې شخص چې په قبر کی پټ دی هم ثابته ده ، لکه چې حضرت رسول الله ﷺ قبر دعثمان بن مظعون ﷺ په ايښولو سره دغتی ډبری پرهغه باندی ښکاره اومعلومداره کی، کما ذکر فی الاحاديث .

او بايد وپيژندل سی چې دعا وروسته تر دفن کولو دمړی منقوله ده، په فتاوٰی هنديه ج١ ص ١٧٢ کی ليکی: ويستحب اذا دفن الميت ان يَجلسوا ساعة عند القبر بعد الفراغ بقدر ما ينحر جزور ويقسم لَحمها يتلون القرآن ويدعون للميّت كذا في الجوهرة آهـ او وروسته تر دفن کولو دمړی به پر برابری دسينې دده ودريږی او لاندی ذکر سوی دعآء به وروسته تر حمد او صلوٰة ووايی :

دعا دپاره دمړي وروسته تر دفن کولو دده

اَللّٰهُمَّ هٰذَا عَبْدُكَ وَاَنْتَ رَبُّهُ ، وَاَنْتَ خَلَقْتَهُ ، وَاَنْتَ رَبَّيْتَهُ ، جَآءَ اِلٰى جَوَارِكَ بَاغِيًا عَلٰى نَفْسِهِ جِئْنَاكَ شُفَعَآءَ لَهُ فَتَقَبَّلْ دُعَآئَنَا وَاَعِذْهُ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِىْ شَرٍّ وَّاعْفُ سَيِّاٰتِهِ وَامْحُ عَثَرَاتِهِ ، وَاغْفِرْ اِسْرَافَهُ اَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْهُ وَارْحَمْهُ وَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَاَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ وَاَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِّنْ دَارِهِ وَاَهْلاً خَيْرًا مِّنْ اَهْلِهِ وَاَعِذْهُ مِنَ النَّارِ وَاَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ ، اَللّٰهُمَّ يَارَاحِمَ الْمُذْنِبِيْنَ وَيَا مُقِيْلَ عَثَرَاتِ الْعَاثِرِيْنَ ارْحَمْ عَبْدَكَ ذَا الْخَطَرِ الْعَظِيْمِ ، وَالْمُسْلِمِينَ اَجْمَعِيْنَ ، وَاجْعَلْهُ مَعَ الْاَخْيَارِ الْمَرْزُوْقِيْنَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مِّنَ الصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّالِحِيْنَ ، اَللّٰهُمَّ افْتَحْ اَبْوَابَ السَّمَآءِ لِرُوْحِهِ وَثَبِّتْ عِنْدَ الْمَسْئَلَةِ مَنْطِقَهُ وَجَافِ الْاَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهِ وَاَجِرْهُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ الْاٰخِرَةِ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ .

باید وپیژندل سی چې په دې دعآء او نورو دعاوو کې دمړي حال دمړي لکه مذکر والی یا مؤنث والی دده په ضمیرو او صیغو او په ټولو هغو شیانو کې چې په مذکر او مؤنث کې فرق لري باید مراعت کړل سي، یعنی دپاره دنارینه ضمآئر دمذکر او اسمآء اشارت مذکر اوصیغې مذکر ووایې، لکه چې په دې دعاء کې ذکر سوې، او دپاره دښځې دی بیا دا شیان په مؤنث سره بدل کړي، او دا خیال باید چې هیڅ وخت هیر نکړي ، ولې چې سبب دملامتیا او عتاب ونه ګرځي .

ایضًا دعا دپاره دمړي وروسته تر دفن کولو دده

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى نَوَالِهِ ، وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّ اٰلِهِ ، اَللّٰهُمَّ ارْزُقْهَا الثَّبَاتَ فِى الْاَمْرِ وَلاَ تَنْزَعْ عَنْهَا سَتْرَكَ وَارْزُقْهَا مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ وَلَذَّةَ النَّظَرِ اِلٰى وَجْهِكَ الْكَرِيْمِ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ اَوَّلَ لِقَآئِهَا رَحْمَةً وَّمَغْفِرَةً وَّ اَوْسَطَهُ نِعْمَةً وَّفَلاَحًا وَّ اٰخِرَهُ تَكْرِمَةً وَّنَجَاتًا ، اَللّٰهُمَّ سَهِّلْ عَلَيْهَا سُؤَالَ الْمَلَكَيْنِ وَضَغْطَةَ الْقَبْرِ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قَبْرَهَا رَوْضَةً مِّنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ وَلاَ تَجْعَلْ قَبْرَهَا حُفْرَةً مِّنْ حُفَرِ النَّارِ ، اَللّٰهُمَّ يَمِّنْ كِتَابَهَا وَيَسِّرْ حِسَابَهَا وَثَقِّلْ مِيْزَانَ حَسَنَاتِهَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَهَا عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَـزُلُّ

اَلْاَقْدَامُ ، اَللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنَهَا وَبَيْنَ خَطَايَاهَا كَبُعْدِ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ، اَللّٰهُمَّ نَقِّهَا عَنِ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْاَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ ، اَللّٰهُمَّ افْتَحْ اَبْوَابَ السَّمَآءِ لِرُوْحِهَا ، وَاجْعَلْ رُوْحَهَا فِيْ اَعْلٰى عِلِّيِّيْنَ ، وَلاَ تَجْعَلْ رُوْحَهَا مُعَلَّقَةً بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلاَ تَجْعَلْ رُوْحَهَا فِيْ اَفْنِيَةِ الْقُبُوْرِ ، اَللّٰهُمَّ نَوِّرْ قَبْرَهَا وَصَدْرَهَا بِنُوْرِ الْاِيْمَانِ وَالْيَقِيْنِ ، اَللّٰهُمَّ سَهِّلْ عَلَيْنَا وَعَلَيْهَا كُلَّ صَعْبٍ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْاَبْرَارِ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَآئِبِنَا وَصَغِيْرِنَا وَكَبِيْرِنَا وَذَكَرِنَا وَاُنْثَانَا ، اَللّٰهُمَّ مَنْ اَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَاَحْيِهِ عَلَى الْاِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْاِيْمَانِ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ وَاَتْبَاعِهِ وَاَنْصَارِهِ وَاَصْهَارِهِ اَجْمَعِيْنَ ، اٰمِيْنَ اٰمِيْنَ وَارْحَمْنَا بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ .

دعا په دغه عبارتو سره دپاره دښځې ده ، اوکه چیرې مړی نر وو بایدچې مراعات دمذکر والي په صیغو، ضمآئرو او خبرو کې دهغه وکړي.

ایضًا دعا دپاره دمړي وروسته تر دفن کولو دده

اَللّٰهُمَّ اَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ ، وَاَعِذْهُ مِنْ فِتْنَةِ النَّارِ وَعَذَابِ النَّارِ ، اَللّٰهُمَّ هٰذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ ، نَاصِيَتُهُ بِيَدِكَ ، مَاضٍ فِيْهِ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيْهِ قَضَآئُكَ ، نَسْئَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهٖ نَفْسَكَ ، اَنْ تَجْعَلَ مَغْفِرَتَكَ وَرَحْمَتَكَ رَبِيْعَ قَلْبِهٖ وَنُوْرَ صَدْرِهٖ وَجَلَآءَ غَمِّهٖ وَذِهَابَ حُزْنِهٖ وَهَمِّهٖ ، اَللّٰهُمَّ اَعِذْهُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوْبَتِكَ ، وَاَعِذْهُ بِكَ مِنْكَ ، اَللّٰهُمَّ احْشُرْهُ تَحْتَ لِوَآءِ حَبِيْبِكَ الْمُصْطَفٰى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَاسْقِهٖ بِكَاْسِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرْبَةً هَنِيْئَةً مَّرِيْئَةً لاَ يَظْمَأُ بَعْدَهَا اَبَدًا ، اَللّٰهُمَّ اَحْسِنْ عَاقِبَتَهُ فِي الْاُمُوْرِ كُلِّهَا وَاَجِرْهُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ الْاٰخِرَةِ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا وَاِيَّاهُ مِنَ الْمَغْفُوْرِيْنَ وَالْمَرْحُوْمِيْنَ وَفِيْ زُمْرَةِ عِبَادِكَ الصَّالِحِيْنَ وَاجْعَلْنَا وَاِيَّاهُ مِنَ الَّذِيْنَ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُوْنَ، وَاجْعَلْنَا وَاِيَّاهُ مِنَ الَّذِيْنَ لَهُمْ رَوْحٌ وَّرَيْحَانٌ وَّجَنَّةُ النَّعِيْمِ ، وَاجْعَلْنَا وَاِيَّاهُ مِنَ الَّذِيْنَ لَهُمْ وُجُوْهٌ نَّاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ وَلاَ تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلاًّ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَا اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ .

او وروسته تر دعا په بعضو ځایو کی مشهوره ده چی امام یو وار فاتحة الکتاب یعنی الحمد لله او دري واره سورةِ اخلاص یعنی قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ تر آخره پوری اوپه اوّل او آخر کی یې درود شریف پر رسول الله ﷺ باندی په زوره وایی ، او په بعضو ځایوکی امام آواز کوی قوم ته چی یو وار الحمد لله او دري واره قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ اوپه اوّل او آخر کی یې درود شریف ووایاست او ثواب یې وروح ته دمړی وبخښی ، که څه هم چی دا عمل هم بې اصله نه دی، لکه چی بوبکانی په ص ۱۲۱ اوشرعة الاسلام په ص ۵۷۷ کی نقل کوی: ویستحب عند دفن الميّت قرآءة هٰذه السّور السّبع والدُّعآء وکذا عند المريض والسّور هی الفاتِحة والمعوّذتان وسورة الاخلاص واذا جآء نصر الله وقل يا ايّها الکٰفرون وانّا انزلنه فی ليلة القدر ، وامّا الدّعآء : اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ بِاسْمِكَ الْعَظِيْمِ وَاَسْئَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِیْ قَامَتْ بِهِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ وَاَسْئَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِیْ هُوَ قِوَامُ الدِّيْنِ وَاَسْئَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِیْ تَرْزُقُ بِهِ الْعِبَادَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّعَلٰی اٰلِ مُحَمَّدٍ وَّاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ وَارْحَمْنَا وَاِيَّاهُ . او دارنګه یې په شرح شرعة الاسلام ص ۵۸۱ کی راوړی دی: قال احمد بن حنبل رحمه الله تعالی اذا دخلتم المقابر فاقرأوا بفاتِحة الکتاب والمعوّذتين وسورة الاخلاص واجعلوا ثواب ذٰلك لاهل القبور فانّه يصل اليهم کذا فی شرح الخطب آهـ او همدارنګه په همدغه صفحه کی دروضة المتّقين څخه نقل کوی: وعن انس رضي الله عنه عن النّبی ﷺ من مشی لزيارة الاموات وقرأ فی المقبرة فاتِحة الکتاب وقل هو الله احد ثلث مرات والْهٰکم التکاثر مرّة فکانّما قرأ القرٰان ثنتی عشرة الف مرّة آهـ اوپه ردّ المحتار ج۱ ص۷۳۱ کی دی: وفی شرح اللباب ويقرأ من القرٰان ای عند القبر ما تيسّر له من الفاتِحة واوّل البقرة الی المفلحون واٰية الکرسی واٰمَنَ الرّسول وسورة يٰس وتبارك الملك والاخلاص اثنی عشرة مرّةً او احدی عشرة او سبعًا او ثلٰثًا آهـ لکن اولی داده چی اول دسر سره دمړی ودریږی او اول دسورةِ بقرة تر هم المفلحون پوری ووایی بیادې دپښو سره دمړی ودریږی اوخاتمه دسورةِ بقرة داٰمَنَ الرسول څخه تر آخره پوری دسورة دی ووایی ولی چی منقول په کتابوکی داحادیثو اوثابت درسول الله ﷺ څخه همداسی دی، اوپه شامی ج۱ ص ۷۳۱ کی ذکردی: فقد ثبت انّه عليه الصّلاة والسّلام قرأ اوّل سورة البقرة عند رأس ميّت واٰخرها عند رجليه آهـ او وروسته تر قرآئت دقرآن دی دلته هم یاهغه دعا وکی چی په مخکی کی وروسته تر تلاوت دقرآن ذکر سوه، او

یا دی دا دعاء وکړی :

اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ ، اَللّٰھُمَّ ارْفَعْ دَرَجَتَہٗ فِی الْمَھْدِیِّیْنَ ، وَاکْتُبْہُ فِیْ الْعِلِّیِّیْنَ ، وَاخْلُفْہُ فِیْ عَقْبِہٖ فِیْ الْغَابِرِیْنَ ، اَللّٰھُمَّ لاَ تُحَرِّمْنَآ اَجْرَہٗ وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَہٗ ، وَاغْفِرْ لَنَا وَاِیَّاہُ ، اَللّٰھُمَّ ارْزُقْ لِاَقْرِبَآئِہٖ صَبْرًا جَمِیْلاً وَّ عَلٰی صَبْرِھِمْ اَجْرًا جَزِیْلاً وَّارْزُقْھُمْ خَلَفًا صَالِحًا نَّافِعًا وَّعَمَلاً مَّرْضِیًّا مَّرِیْحًا وَّاَخْلاَقًا حِسَانًا رَّضِیًّا ، اَللّٰھُمَّ احْفَظْنَا مِنْ شُرُوْرِ اَنْفُسِنَا وَمِنْ سَیِّاٰتِ اَعْمَالِنَا رَبَّنَآ اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ، رَبَّنَا مِنَّا الدُّعَآءُ وَاِلَیْکَ الْاِجَابَۃُ وَمِنَّا الْجُھْدُ وَعَلَیْکَ التُّکْلاَنُ ، وَصَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَی النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ وَعَلٰی کُلِّ عَبْدٍ مُّصْطَفٰی اِلٰی یَوْمِ التَّنَادِ .

كه چیری مړی نا بالغه وو نو وروسته تر حمد او صلوة به دارنګه دُعآء وکړی :

اَللّٰھُمَّ اجْعَلْہُ لَنَا فَرَطًا وَّاجْعَلْہُ لَنَآ اَجْرًا وَّذُخْرًا وَّاجْعَلْہُ لَنَا شَافِعًا وَّمُشَفَّعًا ، اَللّٰھُمَّ ارْحَمْ عَلٰی وَالِدَیْہِ وَاغْفِرْھُمَا وَثَقِّلْ بِہٖ مَوَازِیْنَ حَسَنَاتِھِمَا وَاَعْظِمْ بِہٖ اُجُوْرَھُمَا وَارْفَعْ بِہٖ دَرَجَاتِھِمَا فِی الْجِنَانِ یَا ذَا الْجُوْدِ وَالْکَرَمِ وَالْاِحْسَانِ ، اَللّٰھُمَّ اجْعَلْہُ فِیْ کَفَالَۃِ اِبْرَاھِیْمَ وَالْحَقْہُ بِصَالِحِیِّ الْمُؤْمِنِیْنَ ، وَاغْفِرْ اَللّٰھُمَّ لِجَمِیْعِ الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُسْلِمِیْنَ وَصَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی آھـ

كه چیری پرځای دنارینه انجلۍ نابالغه اویا لیونۍ وه، نوبایدچی ضمیرونه او صیغې مؤنثې راوړی، یعنـې پـر ځـای د اجْعَلْـہُ ، اجْعَلْھَا ، او پرځـای د شَافِعًا وَّمُشَفَّعًا دي شَافِعَۃً وَّمُشَفَّعَۃً ، او پرځای د وَالِدَیْہِ دي وَالِدَیْھَا او پـر ځای د بِہٖ دي بِھَا او پرځای د اَلْحَقْہُ دي اَلْحَقْھَا ووایی.

اوبایدزده کړل سی چی تعزیه عبارت ده دتسلی ورکولو څخه وغمجن زړه ته ، په ښو وعظو سره او خبرول دی ددې غمجن شخص په هغو ثوابو سره چی مرتّب دی پرصبر کولو باندی پرمصیبت، اوکومك کول دی په داسی کارو کی چی سبب ګرځی دسپك والی دغم ، اوپه دې باره کی کوشش کول ثواب دی ، نـه داچی پـه زوررو خبـرو اوداسـی حرکـاتو کولـو سـره چـی سـبب دزیاتوالی دغم ګرځی دغجمن سره ملاقات وکړی ، لکه داچی ددې عصر داکثـرو خلګـو عـادت ګرځیـدلی دی، او دهغـه غمجـن پـه وړانـدی اظهـار دقرابت اومحبّت دمړی سره کـوی ، اودا ډول تعزیـه ممنـوع او خـلاف ده

دحقيقت څخه دتعزيې (١) ، بلکه دي ته په حقيقت کې اجتماع (راټوليدل) دپاره دنوحې ويل کيږي چې دعاداتو څخه دمشرکينو او دجاهلينو وه ، اوپه بحر الرآئق ج۲ ص ۱۹۲ کې ذکردي: التّعزية للمصاب سنة للحديث مَنْ عزى مصابًا فلهُ اجرٌ مثل اجره ، فى المتانة من بستان الفقيه ابى اللّيث قال التعزية لصاحب المصيبة حسنٌ وهو ماجورٌ فى ذٰلك ، وقد جآء فى الاثر عن النبى صلى الله عليه وآله وصحبه وسلّم قال حق المسلم على المسلم ان يعزيه اذا اصابتهم مصيبة .

او وخت دتعزيې دوخته څخه دقبض کيدو دروح تر درو ۳ ورځو پورې دی ، او تعزيه توقّف پر دفن کولو دمړی نلری بلکه عامه ده ، فى الدّر المنتقى ج ١ ص ١٨٧ : ويستحب (اى التعزية) قبل الدفن . او وروسته يې بيا تعزيه تر درو ۳ ورځو پورې ذکر کړيده ، او تر درو ورځو زياته تعزيه مکروه ده ، مګرنه دپاره دغآئب برابره خبره ده که معزى (تعزيه ورکوونکې وى دا غآئب) وى اوکه معزى اليه (هغه څوك چې تعزيه ورکول کيږى) وى، چې په وخت دحاضريدو دده دپاره باك نلرى ، فى الفتاوى الهندية ج ١ ص ١٧٧ التّعزية لصاحب المصيبة حسن كذا فى الظّهيرية ، وروى الحسن بن زياد اذا عزى اهل الميّت مرّة فلا ينبغى ان يعزيهم مرّة اُخرٰى كذا فى المضمرات . او ددې تعبير څخه دتعزيې دتکرار مکروهِ تنزيهى والې معلوميږى . او طحطاوى ددرِّ مختار په ص ۳۸۳ کې تصريح کړيده په مکروهِ تنزيهى کيدو سره دتکرار دتعزيې: ووقتها من حين يَمــوت إلى ثلاثة أيّام ويكره بعدها إلا أن يكون المعزي أو المعزى إليه غائبا فلا بأس بها وهي بعد الدّفن أولىٰ منها قبله وهٰذا إذا لَم يَرَ منهم جزع شديد فإن رئُي (٢) ذلك قُدِّمَتِ التّعزية ويستحب أن يعم بالتعزية جَميع أقارب الميّت الكبار والصغار والرّجال والنسآء إلا أن تكون امرأة شابةً فلا يعزيها إلا مَحارمها ، كذا في السّراج الوهاج . آهــ

او هغه شخص چې حاضروى مګر ددې مړى په مرګ ناخبره وى دده حکم دغآئب دى، لکه چې شامى په ج١ ص ۲۳۰ کې ذکر کړيدى، اودقبر په وړاندى تعزيه ورکول يې په درِّ مختار کې مکروه ګڼلى دى، او شامى په ج

(١). په درّ المنتقى ج١ ص١٨٧كې دى: الا انّ الافراط فى مدحه مكروه لاسيما عند جنازته ففيه قـــال صـــلى الله عليه وآله وصحبه وسلّم (من تعزى بعزى الجاهلية فاعضوه بِهنَّ ابيه ولا تكنوا) . منه "

(٢). ليعلم انه قد كان العبارة المذكورة فى الجرأة الائمة الفارسية هٰكذا: رُوى، بالواو ، وهو تحريف من الناســخين، فان اصل العبارة كما فى الهندية ج ١ ص ١٧٧ هٰكذا: رُئِىَ، بالهمزة، وهو موافق للمقام، فاثبتناه من الاصل. الحقّانى

١ ص ١٣٠ کی دابنِ شاهین او هغه دابراهیم څخه نقل کړیدی چی: التعزیة عند القبر بدعة آهـ
او کښېنستل پر دروازې دسرای خپل دپاره دتعزیې مکروه دی، دا ډول په هندیه کی نقلاً عن الظهیریّة او په شامی کی ذکر دی، اوشامی ددې په علت کی وایی: لانّه عمل اهل الجاهلیة وقد نُهی عنه . اوپه مسجد کی په کښېنستلو کی دپاره دتعزیې عبارتونه مختلف دی: ددرِّ مختار څخه ددې کراهیت فهمیږی، او شارح دمنیة او صاحب دفتح القدیر بیا یقین کړیدی په مکروه والی سره ددې، او عبارت دبحر متضارب دی، اول وار دهغه څخه جواز معلومیږی اوآخر یې پر کراهیت باندی دلالت کوی ، لکه طحطاوی چی په ج١ ص٣٨٣ کی ددې بیان کړیدی، اوشامی وروسته تر نقل کولو ددې قول، استدراك کړیدی ددې قول په قول سره دظهیریة (چی لږ وروسته به ذکر کړل سی) ، اوپه هندیة ج ١ ص ١٧٧ کی وایی نقلاً عن الظهیریة : ولا بأس لاهل المصیبة ان یَجلسوا فی البیت او المسجد ثلثة ایّام والنّاس یأتونَهم ویعزونَهم آهـ او تائید ددې کوی هغه چی رسول الله ﷺ ته په هغه وخت کی چی خبر دوژلو دجعفر اودزید بن حارثه ورسیدی نوپه مسجد کی کښېنستی ، والناس یأتونه ویعزونه ، لکه چی په بحر الرآئق ج٢ ص ١٩٣ کی ذکر دی، که څه هم چی بعضی وایی چی کښېنستل دنبی ﷺ اتفاقًا وه نه په قصد سره دتعزیې اخیستلو، او هندیه دظهیریة څخه په ج١ ص ١٧٧ کی ، او شامی دبحر څخه په ج١ ص ٢٣٠ کی نقل کوی: وما یصنع فِی بلاد العجم من فرش البسط والقیام علی قوارع الطُرُق من اقبح القبآئح آهـ
افسوس دی پر حال دهغو خلګو چی په وخت کی دمصیبت اودحضور دواعظ دمرګ هیڅ عبرت نه اخلی، بلکه په عوض کی ددې فرشونه او خوراکونه اودریآء کارونه او تکبّر په حال کی دتعزیې ښکاره کوی، او افسوس دی پر لیدونکو ددې غیرِ شرعی شیانو باندی چی چپ او پټه خوله وی بلکه په راضی او قانع او ددوی سره یوځای ناست وی، او دا دقوم دهلاکت او خرابوالی سبب دی، لکه چی په حدیث شریف کی راغلی دی چی کله چی علمآء دبنی اسرآئیلو دشرعی دمخالفینو سره خوشحاله کښېنسته او پټه خوله سوه دا ددوی دهلاکت سبب سو، نو لازمه ده چی علمآء په دې حالت کی زیات وعظونه وکړی ، او کارونه دعوامو خلګو

موافق کړی داجازې سره دشرع متين ، اوپابند درسم او رواج دعوامو نسی چی مخالف وی دشرعی شريفی سره ، که نه وی نو فرق په مابينځ کی دجاهل او ړانده عالِم دبينا عالِم سره څه سو ، او دخدای ﷻ دلاری خلګ بايد چی دملامتيا څخه دملامتی کوونکی بيريدونکی او خآئفين نسی، ولا حول ولا قوّة الاّ بالله العليّ العظيم .

او بايد وپيژندل سی چی مقصد او مطلب دتعزيې څخه باعث کول دی دغم ځپل سوی شخص پر صبر کولو باندی پر مصيبتونو اوپر راضی کيدو په قضآءِ الهی سره ، او ليری کول دی دوسوسو او ناوړه فکرو دزړه څخه ددې غمجن چی مدهوش او مجذوب سويدی په سبب دغلبې دتکليف دمصيبت پرده باندی ، ولی چی غلبه دغم او حزن دغم ځپل سوی شخص عقلی ادراک اوپوهه کمزوری کوی، که څه هم چی دا غم ځپل سوی شخص عالِم او عاقل او پوه سړی وی، لکه چی په صدمهٔ او تکليف کی درحلت دسرورِ کآئنات فخر الموجودات ﷺ ، چی اکثره صحابه کرام ﷺ سره ددې چی دوی ﷺ دخير القرون دزمانې وه اوتعليم يې حاصل کړی وو دمدرسې څخه دجناب نبی ﷺ ، په دهشت اوحيرت کی واقع سوی وه، لکه چی داپه خپل ځای کی متقرّره او ثابته سويده. نو بايد چی غمجن شخص ته يادونه ، دمعاملو دقضآء الهی او اسرار او کيفيتونه دابتلآء او امتحان دمکلفينو په واسطه دغمو اوعوارضو، وکړی اوبايد چی آګاه يې کړی په هغه کاميابيو او مرتبو او ثوابو چی پر تسليمولو دحکمِ الهی مرتب کيږی ، ددې دپاره چی دده زړه دپردې څخه دحيرت او مدهوشی راووزی، اوسبب سی دپاره دسپکوالی دغم او تکليف پر ده باندی ، او دارنګه يو حکمت په مشروع والی کی دتعزيې اطمينان دی دزړه دغم ځپل سوی شخص، په ښکاره کولو سره دمحبت او هم ږغه کيدو دهمسايګانو او خلګو دده سره ، ولی چی دغمجن شخص غم په يوازی والی او غربت سره نور مضاعف او زياتيږی، او په حاضريدو او متوجّه کيدو سره ددوستانو دا بار سپکيږی ، اوحديث د : المؤمنون كبدنٍ واحد اذا اشتكى منه عضوٌ واحد اشتكى كلّه ، هم دې طرف ته اشاره کوی، نوبايد چی په وخت کی دتعزيې هغه آياتونه ، چی مشتمل وی پر تسلی او اجر ورکولو او صبر کولو باندی ، اول ووايی چی مقصد دتعزيې حاصل سی لکه دا آيتونه: يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا اسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِيْنَ (۱۵۳) وَلاَ تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَآءٌ وَّلٰكِنْ لاَّ

تَشْعُرُوْنَ (١٥٤) وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوْعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِيْنَ (١٥٥) الَّذِيْنَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالُوْا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ (١٥٦) أُوْلٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُوْلٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُوْنَ .

اويادي نور آياتونه چې په ذکر اوتنبيه کې ددې مُماثل وی، ووايی،او وروسته تردې دي يا هغه دعآء وکړی چې په کښېنستلوکی ترمقبرې دباندی ذکر سوه ، اويا دی دا دعاء وکړی :

دعا په وخت کی دتعزيې ورکولو :

اَللّٰهُمَّ فَالِقَ الْاِصْبَاحِ وَجَاعِلَ اللَّيْلِ سَكَنًا وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا نَّسْئَلُكَ الْعَفْوَ وَالرَّافَةَ وَالْمَرْحَمَةَ لِهٰذَا الْمَيِّتِ الْمَعْهُوْدِ ، وَانْشُرْ عَلَيْهِ مِنْ بَرَكَاتِكَ وَاسْتُرْهُ بِسَتْرِكَ الْجَمِيْلِ ، وَنَسْئَلُكَ لِاَوْلِيَآئِهِ الصَّبْرَ وَالْقَنَاعَةَ وَالرَّجْعَةَ فِيْ الْآئِكَ وَالنَّظْرَةَ اِلٰى حِكْمَتِكَ الْاَتَمِّ وَالْاُجْرَةَ تَكُوْنَ ذَرِيْعَةً لِّسَكِيْنَةِ هَمِّهِمْ وَنَجِّهِمْ مِّنَ الْاٰفَاتِ وَالْاَمْرَاضِ وَالْمَصَآئِبِ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْهُ وَارْحَمْهُ وَتَجَاوَزْ لَهُ عَمَّا تَعْلَمُ بِهِ وَاَنْتَ الْاَعَزُّ الْاَكْرَمُ وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِيْنَ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الصّٰبِرِيْنَ الَّذِيْنَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالُوْا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَسَلَّمَ .

ايضًا دعا په وخت کی دتعزيې ورکولو :

اَللّٰهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَآ اَعْطَيْتَ وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ فَاعْطِ لِاَقْرِبَآئِهٖ صَبْرًا جَمِيْلاً وَّخَلَفًا صَالِحًا وَّاَجْرًا جَزِيْلاً يَّكُوْنُ ذَرِيْعَةً لِّنَيْلِ الدَّرَجَاتِ وَالْمَنَازِلِ لَهُمْ فِيْ جَنَّةِ نَعِيْمٍ ، وَارْزُقْهُمْ عِوَضًا خَيْرً لَّهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ يَكُوْنُ قُرَّةَ اَعْيُنِهِمْ وَرَاحَةَ قُلُوْبِهِمُ الْمَحْزُوْنَةَ ، اَللّٰهُمَّ اَنْتَ اَكْرَمُ الْاَكْرَمِيْنَ اَعْطِ لَهُ مَآ اَنْتَ اَهْلٌ لَّهُ وَلاَ تَعْطِ لَهُ مَا يَسْتَحِقُّ بِهٖ ، اَللّٰهُمَّ يَمِّنْ كِتَابَهُ وَيَسِّرْ حِسَابَهُ وَثَقِّلْ مِيْزَانَ حَسَنَاتِهٖ وَثَبِّتْ اَقْدَامَهُ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ الْاَقْدَامِ ، اَللّٰهُمَّ يَا مُجِيْبُ دُعَآءِ الْمُضْطَرِّيْنَ رَحْمٰنَ الدُّنْيَا وَرَحِيْمُ الْاٰخِرَةِ اِسْتَجِبْ دُعَآئَنَا وَاسْتِغَاثَتِنَا وَاغْفِرْ لَنَا وَلِاَقْرِبَآئِنَا وَلِجَمِيْعِ الْمُؤْمِنِيْنَ اٰمِيْنَ ، بِرَحْمَتِكَ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ ، وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى الخ

اويا دى هغه دعا وروسته تر حمد او صلاة ووايي چي دهغې مضمون رسول الله ﷺ وحضرتِ معاذ رضي الله عنه ته ور استولی وو په وخت کی دوفات دزوی دده ، لکه چی په متانة او جمع الجوامع کی ذکر دی.

ايضًا دعا په وخت کی دتعزيې ورکولو :

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِمَيِّتِ هٰؤُلَآءِ الْمُصَابِيْنَ وَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَتَغَمَّدْهُ بِرَحْمَتِكَ وَارْزُقْهُمُ الصَّبْرَ عَلٰى مُصِيْبَتِهِمْ وَالْاَجْرَ عَلٰى مَوْتِهِ ، اَللّٰهُمَّ اَعْظِمْ لَهُمُ الْاَجْرَ وَاَلْهِمْهُمُ الصَّبْرَ وَارْزُقْنَا وَاِيَّاهُمُ الشُّكْرَ فَاِنَّ اَنْفُسَنَا وَاَمْوَالَنَا وَاَهْلَنَا وَاَوْلَادَنَا مِنْ مَّوَاهِبِ اللهِ الْهَنِيْئَةِ وَعَوَارِيْهِ الْمُسْتَوْدَعَةِ وَاِنَّا نَسْئَلُهُ الشُّكْرَ عَلٰى مَآ اَعْطٰى وَالصَّبْرَ اِذَا ابْتَلٰى ، اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنَ الْجَزْعِ الَّذِىْ يَحْبَطُ اَجْرَنَا فَنَنْدِمُ وَنَسْتَحْسِرُ وَلَا يَرُدُّ مَيِّتًا وَّلَا يَدْفَعُ حَزَنًا ، وَاغْفِرِ اللّٰهُمَّ لِجَمِيْعِ الْمُؤْمِنِيْنَ وَبَشِّرِ الصَّابِرِيْنَ الَّذِيْنَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالُوْا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ .

او بايد چی په دې دعاوو کی هم حال دمړی لکه مذکر والی او مونث والی دضمآئرو او دصيغو په دقيق نظر سره مراعات کړی، او په تعزيه کی دنا بالغه مړی دی آياتونه دتسليې او يا دعا دپاره دکوچنی چی دقبر سره تيره سوه ، وکړی ، او يادې په لاندی ډول دعا وروسته تر حمد او صلاة ووايي:

دعا په وخت کی دتعزيې ورکولو دمصيبت څخه دکوچنی :

اَللّٰهُمَّ اَصْبَحْنَا لَا نَسْتَطِيْعُ دَفْعَ مَا نَكْرَهُهُ ، وَلَا نَمْلِكُ نَفْعَ مَا نَرْجُوْهُ ، وَاَصْبَحَ الْاَمْرُ اِلَيْكَ ، لَا تَجْعَلْ مُصِيْبَتَنَا فِىْ دِيْنِنَا ، وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا اَكْبَرَ هَمِّنَا ، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لَّا يَرْحَمْنَا يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَّاجْعَلْهُ لَنَآ اَجْرًا وَّذُخْرًا وَّاجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَّمُشَفَّعًا ، اَللّٰهُمَّ لَا تُحَرِّمْنَآ اَجْرَهُ وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهُ وَاخْلِفْ لَنَا مِنْهُ خَلَفًا صَالِحًا نَّافِعًا تَقِرُّ بِهِ اَعْيُنُنَا وَتَحْيٰى بِهِ قُلُوْبُنَا ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الصَّابِرِيْنَ الَّذِيْنَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالُوْا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ.

تتمّة په متعلقاتو کی دمباحثو دمړی :

اودا مشتمله ده پرڅو بحثو باندی:
اول بحث دی په بیان کی دکیفیت دکفن دمړی:
کله چی کفن ورکول مړی ته غالبًا تعلق په امامانو پوری نلری بلکه دغسل ورکوونکی وظیفه وه ، ځکه مونو په ترتیب کی دبیان نکړه درج ، او ددې دلواحقو څخه مو وشمېرل ، ولی چی فی الجُملە ضرورت وپیژندلوته دکم (اندازې) او کیف (ډول) دکفن کله کله واقع کیږی ، نو باید وپیژندل سی چی دنارینه مړی دپاره برابره خبره ده که بالغ وی اوکه مراهق (١) ، درې جامې کفن ورلره سنت دی: ١. قمیص دغاړی دمړی څخه تر پښو پوری دمړی، داپې اوږدوالی دی، او برداروالی به یې دومره وی چی دلوړ طرف څوکی یې دکښته طرف دڅوکو سره مښلی ، او بې لستونی اوبې ترخزو به وی ، او بې له بخی کولو څخه دطرفو به وی، او په ردِّ محتار ج١ ص ٢٠۴ کی دقهستانی څخه نقل کوی: چی قمیص هغه دی چی چاك یې پر اوږو باندی وی، اودِرع هغه ده چی چاك یې پر سینې باندی وی، اوهمدارنګه یې په بحر ج٢ ص١٧٧ کی دحلوانی" څخه راوړی دی، لکن دهغه په آخر کی یې ویلی دی: چی دا فرق دلغت دلحاظه نه دی ثابت سوی په نزد دده ، او دطحطاوی څخه دمراقی الفلاح معلومیږی چی ددې دواړو (قمیص اودرع) چاك پرسینه باندی وی، لکن په دومره اندازه باندی چی سر دمړی تر هغه وتلای سی، او جیب چی په عبارتوکی دکتابو ذکر دی چی: بلا جیبٍ ، ددې تفسیر یې په هغه چاك سره کړیدی چی پرسینه باندی وی، او ویلی دی چی خاص باید چی په قمیص کی دښځی ډیر احتیاط وسی دډیر خیرلو څخه ولی چی دښځی دکفن بنآء پر ستر باندی ده ، ددې څخه فهمیږی چی چاك دقمیص دنارینه اودښځی پرسینه باندی وی، لکه په قدردضرورت ٢. لنګ: دښکرو څخه دمړی تر پښو پوری دده په اوږدوالی کی، او برداروالی به یې دومره وی چی پر مړی باندی په کامله طریقه سره احاطه کوی، او تر قمیص به لوړ اوتر لفافې به لاندی وی، ٣. لفافه: دا پر کفنو سربیره وی، او په اوږدوالی کی باید چی ترسر اوپښو دمړی یوڅه زیاته وی، چی امکان دتړلو یې پر سر اوپښو دمړی وی، او لنګوټه مختلف فیه ده، او په مجتبٰی

(١). مُراهق : یعنی غټ مګر نابالغه شخص . منه رحمه الله تعالی

اوزاهدی کی یې مکروه ګڼلی ده، وفی الـمحیط لا یعمم بکلّ حال (ای عالِمًا کان المیّت او لا)، اوبعضی یې مستحسن (ښه) کاربولی، لکه چی په قسهتانی کی ذکر دی، او بعضی یې دپاره دمشرفو او خواصو خلګو ښه بولی نه دپاره دعوامو، اوعالمګیری په ج ۱ ص ۱۷۰ کی لیکی: ولیس فی الکفن عمامـة فی ظاهر الرّوایة وفی الفتاوٰی استحسنها المتـأخرون لِمن کان عالِمًا ویَجعل ذنبها علٰی وجهـه بِخلاف حال الحیوٰة کذا فی الجوهرة النّیرة آهـــ او دسیاق څخه دشامی ؒ ترجیح دپرېښولو دلنګوټې مطلقا معلومیږی. اوډول دکفن ورکولو داسی دی: باید چی اول لفافه پر بوریا یا پربل شی باندی وغوړوی اوخوشبویی دی پرهغه باندی په طاق وار سره ولګوی ، وروسته دې بیا لنګ پردې سربیره وغوړوی، اوبیا دې پردې هم خوشبویی ولګوی، اوبیا دی پردې سربیره دقمیص نیمایی لاندی حصه وغوړوی ، او لوړه نیمه حصه دی ټوله کړی او پر برابری دسر (دکفن) دې یې کښېږدی ، اومړی دي په یوه جامه سره وچ کړی ، بیادې پر لاندی حصه دقمیص کښېږدی ، او لوړه حصه دی پر راواړوی ، بیا دی حُنوط (دایو قسم خوشبویی ده) دسجودی پرځایو لکه تندی، پوزه، ورغوی، زنګنونه او پښې ، وروموږی، او پرږیره او سردی هم خوشبویی ور ومږی، اوتردې وروسته دي یوازی لُنګ بې له لفافې دچپه طرفه څخه پر راوپیچی اوبیا دې دراسته طرفه څخه پر راوپیچی ، اوبیا دې لفافه دلُنګ په ډول سره پر راواړوی، او سر او پای او مابینځ دکفن دی په یو تار یا نری ریښکۍ سره وتړی.

او دښځی دپاره سنت کفن پنځه ۵ جامې دی: ۱. لفافه ۲. لُنګ ۳. قمیص، لکن په قمیص کی دښځی چاك پرسینه ورکول کیږی په اتفاق سره درواياتو، اونورفرق یې په دې دروشیانوکی دمخکی څخه نسته ۴. پړونۍ: چی اوږدوالۍ به یې درې ګزه وی په ګز سره دکرباس ، اویوه لوېشت برداروالۍ یې کافی دی خو دوې لویشتی ډیر ښه دی، ۵. او یوټوکر ددې اوږدوالۍ هم درې ګزه دی، او برداروالۍ یې دبغل څخه تر نامه پوری اودبغل څخه تر ورنو پوری او دبغل څخه ترلاندی پوری دزنګنو راغلی دی، نو اوله اندازه کافی ده، دوهمه درمیانه ده ، او دریمه ترټولو ښه ده ، اوددې دکفن ورکولو کیفیت دادی چی اول به لفافه هواره کړی او بیابه سربیره درباندی لنګ او پرهغه سربیره لاندی حصه دقمیص وغوړوی ، او دنارینه

په ډول سره به دې ته هم اول قميص ور واغوندی، او وروسته تردې به يې وربښتان ور دوې حصې کړی، نيم به رسته طرف ته او نيم چپه طرف ته ددې پرسينې باندی سر بيره پر قميص راولی، اوخوشبويي دکفن او داندامو به ورولګوی دمخکی په شان سره ، او تردې وروسته به پړونی پرسر او مخ ددې خلاص وروغوړوی، او پرسر اوبدن دی يې نه ورپيچی ، بلکه يو طرف او بل طرف دپړونی دی تر وربښتانو (چی پرسينه باندی دی) ورلاندی کړی، تردې وروسته به لنګ دمخکی په شان سره پردې راوپيچی ، او په بعضی رواياتو کی دی چی خرقه (ټوکر) به لوړ تر لنګ لاندی تر لفافې پر سينه باندی وروپيچی ، اودې ته يې په ردِّ مُحتار او نورو کتابو کی ترجيح ورکړيده، اوپه بعضو رواياتوکی دی چی لوړ ترلفافې اوټولو کفنودی يې پر وپيچی، او دايې کافی او روا بللی ده ، او وروسته تر پيچلو دکفنو دې پر طرز دکفن دنارينه ددې کفن هم وروتړی ، ترڅو چی دخلاصيدو څخه وژغول سی، او فرضی کفن دپاره دهريوه ددوی يوه جامه ده ، چی دمړی ټول بدن په پوټيږی، اوکفن کفايې دپاره دنارينه لنګ او لفافه ده او دپاره دښځی لنګ او لفافه او پړونی دی، اوکفنِ ضروری دپاره ددوی هغه دی چی موجود سو که څه هم چی بدن نه په پوټيږی، اوپر پاته بدن به يې وابښه ورواچوی، اوپه بحر ج۲ ص۱۷۷ کی دمجتبٰی څخه نقل کوی: الْمُكَفَّنُونَ اثْنَا عَشَرَ : ١. الرَّجُلُ ٢. وَالْمَرْأَةُ وَقَدْ تَقَدَّمَا ، ٣. وَالثَّالِثُ الْمُرَاهِقُ الْمُشْتَهى ، وَهُوَ كَالْبَالِغِ ٤. وَالرَّابِعُ الْمُرَاهِقَةُ الَّتِي تشتهى وَهِيَ كَالْمَرْأَةِ ٥. وَالْخَامِسُ الصَّبِيُّ الغير الْمُرَاهِقُ فَيُكَفَّنُ فِي خِرْقَتَيْنِ إِزَارٍ وَرِدَاءٍ ، وَإِنْ كُفِّنَ فِي وَاحِدٍ أَجْزَأهُ ٦. وَالسَّادِسُ الغير الْمُرَاهِقَةُ فَعَنْ مُحَمَّدٍ كَفَنُهَا ثَلَثَةٌ وَهٰذَا أَكْثَرُ (يعنى النقصان منها جائز) ٧. وَالسَّابِعُ السِّقْطُ فَيُلَفُّ ، وَلاَ يُكَفَّنُ كَالْعُضْوِ مِنَ الْمَيِّتِ ٨. وَالثَّامِنُ الْخُنْثَى الْمُشْكِلُ فَيُكَفَّنُ كَتَكْفِينِ الْجَارِيَةِ وَيُنْعَشُ وَيُسَجَّى قَبْرُهُ ٩. وَالتَّاسِعُ الْمُحْرِمُ ، وَهُوَ كَالْحَلاَلِ عِنْدَنَا ١٠. وَالْعَاشِرُ الْمَنْبُوشُ الطَّرِيُّ فَيُكَفَّنُ كَالَّذِي لَمْ يُدْفَنْ ، ١١. وَالْحَادِيَ عَشَرَ الْمَنْبُوشُ الْمُتَفَسِّخُ فَيُكَفَّنُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ١٢. وَالثَّانِي عَشَرَ الشَّهِيدُ وَسَيَأْتِي آهـ او دا (يعنی دوولسم په عبارت کی دبحر) دفن دی دده (شهيد) سره دخپلو جامو دده کمی چی دجنس څخه دکفن وی ، اوهغه چی دجنس څخه دکفن نه وی لکه پوستين او موزه او خولۍ او چپنه او سلاح يا داسی نور شيان هغه دې ورڅخه ليری کړی، اوکه چيری دده اغوستی جامې ترمقدار دکفنِ مسنون کمی وی نوبايد چی وهغه ته يوشی ورزيات کړی تر

ځو چې ومقدار تـه دکفنِ مسنون ورسيږي ، اونـوی کفن ورکول ده تـه او خپلې جامې ورځخه کښل مکروه دي.

دوهم بحث دی په بيان کی دوخت دتلقين :

تلقين په وخت کی دوتو دروح په کلمې سره دشهادت لکه چې مخکی ذکر سوه ، مستحب دی، اوپه قنية اونهاية کی دشرح طحاوی ځخه نقل سويدی: الواجب على اخوانه واصدقائه ان يلقّنوه آهـ قال في النّهر لكنّه تجوّز لِما في الدّراية انّه مستحبّ بالاجماع آهـ او هرځه چې تقلين دی وروسته تر دفن نوپه بحر ج۲ ص۱۷۰ کی يې ويلی دی: قد اختلفوا فيه آهـ او پـه هندية ج۱ ص ۱۲۲ کی وايی: واما التلقين بعد الموت فلا يلقّن عندنا في ظاهر الرواية كذا في العيني شرح الهداية ومعراج الدراية ونحن نعملُ بهما عندَ الموت وعندَ الدّفن كذا في المضمرات آهـ او پـه سراجيه کی وايی: تلقين الميّت عند اكثر مشائخنا ليس بشيء وعند الشّافعیؒ سنّةٌ آهـ اوپـه شـامی ج۱ ص۱۹۲ کـی دزيلعـی ځـخـه، اوبوبکـانیؒ پـه ص۱۲۳ کـی دتبيين ځخه نقـل کوی: قيل يلقّن (يعني بعد الدّفن) لظاهر ما روينا (يعني لقِّنوا موتاكم) وقيل لا ، قيل لا يؤمر به ولا ينهى عنـه آهـ اوتـردې وروستـه شـامی ويلی دی: وظاهر استدلاله للاوّل اختياره فافهم آهـ او په درّ مختار کی ليکی: ولا يلقن بعـد تلحيده وان فعل لا ينهى عنه وفي الجوهرة انّه مشروع عند اهل السّنّة آهـ او په غياثيـه کـی وايـی: سُئِل شَمس الائمّة الحلواني رحمه الله تعالى عن التّلقين بعد دفنٍ فقال قد فَعَلـه بعض مشائخنا فلا ينهى النّاس عن ذٰلك ان فعلوه ولا يؤمرون به ان تركـوه آهـ اوپـه مرقاة ج۱ ص ۱۷۳ کی راوړی: چې دعا داثبات (پرايمان باندی) وروسته تـر دفن ترتلقين چې مختلف فيـه دی بهتـره ده ، او خلک ددې ځخـه غافـل دی، اوتردې وروسته وايی چې مشهور حديث مې په دې کی نه دی پيداکړی، او ددې په ويلو کی باك نسته ولی چې پـه دې کـی ماسوا دذکـره ځخـه دالله ﷻ اودعـرض کولـو ځخـه دعقيـدې پرمړی اوحاضـرينو بانـدی ، اوماسـوا ددعـا ځخـه دپـاره دمړی اومسلمانانو، او دپـاره دناکـامۍ دمنکرينـو دحشر ، بـل شی نسته ، او داټوله ښه کارونه دی، او تردې وروسته يې ويلی دی: چې پـه دې کی حديث موجود دی، چې په فضائلوکی دعملو عمل په کول کيږی، او دبدعت دمرتبې ځخـه پـه دې سره وزی، نوپـه توفيـق سره دعـالِم الاسـرار ﷻ وايم چې جواب دحلوانی په حکم کی دتلقين بايـد دعمـل دپـاره اصلی مـدار

اوکړې وګرځول سي، بلکه علمآءِ راسخین او حقّانی علمآء په ټولو امور مختلف فیه کی په دې طریقه باندی تنګ والی او دعوه نه کوی ، ځکه نو اختلاف دعلماوو رحمت دی، او سبب دپراخۍ ګرځي، نه دا چی دپاره دکولو دمستحب شی، او یا دپاره دپرېښولو دخلافِ اولی ، ارتکاب دحرامو وکړل سی چی حسد اوبغض اوخوارول دحال اودرنښت دمؤمن دی، ولی چی دا کار خلاف دی دکاره څخه داولی الابصارو (یعنی دفهم اوعقل دخاوندانو) چی هغوی مراعت دمرتبو کوی، بلکه په یقینی مستحب او مکروه کی په طرف کی دعمل دا ډول انکارونه او تشدیدونه لکه چی ددې وخت دخلګو څخه چی اوریدل کیږی ، دبدعاتو څخه شمیرل کیږی ، مختلف فیه مستحب یا مکروه خو لا پرځای پرېږده ، عَصَمنا الله تعالی من الغباوة والغوایة ، اوکه یې چیری اراده وکړه دتلقین وروسته تر دفن نوپه دې کی که څه هم لنډ لنډ او اوږده اوږده عبارتونه ذکر دی، لکن په شامی ج۱ ص ۵۹۲ کی وایی: يَقُولُ: يَا فُلاَنَ بْنَ فُلاَنٍ اُذْكُرْ مَآ اَنْت عَلَيْهِ مِنَ الدِّيْنِ مِنْ شَهَادَةِ أَنْ لاَّ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللهِ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لاَ رَيْبَ فِيْهَا وَأَنَّ اللهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ، وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلاَمِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِيْنَ إِخْوَانًا آهـ او په درِّ مختار کی وایی: که یې چیری نوم دمړی نه وو ازده نودې وو وایی چی: یا ابن آدم وحوآء علیهما السلام ، او همدا ډول په طحطاوی ص ۳۰۷ کی ذکردی.

دریم بحث په بیان کی دی دحکم دتجزیې دیوې فدیې وډیرو مسکینانو ته :

هندیه په ج۱ ص ۲۰۵ کی نقل کوی دتبیین څخه: ویَجب دفع صدقة فطر كلّ شخص الى مسكين واحدٍ ، حتّى لو فرَّقها على مسكينين او اكثر لَم يَجز ، ويَجوز دفع ما يَجب على جماعة الى مسكين واحد آهـ او ظاهر دزیلعی په مبحث کی دصدقة الفطر او همدارنګه قول دابنِ همام په فتح القدیر کی هم پرمنع دجواز دلالت کوی، حيث قالا ان المذهب المنع آهـ لکه چی په بحر ج۲ ص۲۵۲ کی اوپه شامی ج۲ ص۸۰ کی ذکردی، لکن صاحب دبحر او همدارنګه علاّمه نوح ددوی قول رد کړیدی او ویلی یې دی چی امر (حکم) پرعکس دقول ددوی دی، ولی چی مانعین دجواز کوچنۍ ټولۍ ده ، او روا کوونکی یې غټه ډله ده ، والاعتماد على ما عليه الجمّ الغفير ، او په بحر کی وایی: وصرح الولوالجی

وقاضی خان وصاحب المحیط والبدآئع بالجواز من غیر ذکر خلاف فکان هو المذهب وقد نقل فی التبیین الجواز من غیر ذکر خلاف فی باب الظهار آهـ او همدارنګه زیلعی په باب الظهار کی جواز بې له خلافه ذکر کړیدی، شامی په منحة الخالق (حاشیة بحر الرآئق) کی وایی: قال فی مواهب الرحمٰن ویجوز اخذ واحد من جمع ودفع واحد لجمع علی الصحیح فیهما آهـ نوددې څخه معلومه سوه چی تجزیه دفدیې پرمذهبِ اوقولِ صحیح اومفتٰی به باندی روا ده ، او خلاف په اخیستلو کی دیوه دټولی څخه چی رانقل سویدی داولی ټولی څخه ضعیفه دی ، او بحر حکم په نه خلاف سره په دې کی کړیدی، اوشامی په خلاف سره دمعتمد به تاویل پکښی وکی، او وتل دخلاف څخه ډیر احتیاطی دی. دَعْ مَا یُرِیْبُكَ اِلٰی مَا لاَ یُرِیْبُكَ ، دتقوی او پرهیزګاری مقام دی.

څلورم بحث په بیان کی دی دحکم دلمانځه دجنازې او نورو مقابل وقبر ته :

په داسی صورت کی چی وخت دادا کیدو دلمانځه دجنازې وی یاپه داسی وخت کی چی په طرف کی دقبلې قبرونه وی په مقابل کی دامام او قوم ، بعضی علماوو دمتاخّرینو څخه په خپلو رسالو کی ذکر کړیدی چی سترهٔ دامام دپاره دټولو لمونځ کوونکو چی شریك وی په تحریمه کی دامام سره ، کافی ده په نفی کولو کی دکراهیت ددوی دلمونځو څخه ، او قیاس کړی یې ده پر سترهٔ دامام دپاره ددفع دګناه دتیربدونکی په مخ کی دصف. او بعضی وایی چی دپاره دهر یوه دامام او مقتدی څخه علیحده او جلا جلا ستره ضروری ده دپاره درفع کولو دکراهیت دلمونځو څخه ددوی، ولی چی مطلوب حجاب اوپرده ده دهریوه دقبره څخه، اومولانا محمداسحٰق دهلویؒ په مأة المسآئل ص ۲۲ کی لیکی چی لمونځ دټولو کسانو روا دی سره دکراهیته ولی چی په احادیثو او معتبرو کتابو سره دفقهی ثابته ده چی لمونځ په مقبرو کی مکروه دی، امّا الاحادیث فهٰذه ، ورأی عُمر رضی الله عنه انس بن مالك یصلّی عند قبر فقال القبرَ القبرَ ولَم یأمره بالاعادة كذا فی البخاری وفی المشكوٰة عن مرثد بن الغنوی قال قال رسولُ الله ﷺ لا تجلسوا علی القبور ولا تصلّوا الیها رواه مسلم وعن ابن عمر رضی الله عنه قال نَهٰی رسولُ الله ﷺ ان یصلّی فی سبع مواطن فی الْمَزبلة والْمجزرة والمقبرة وقارعة الطّریق وفی الحمام وفی معاطن الابل وفوق ظهر بیت الله رواه الترمذی وابن ماجة ، وعن ابی سعید قال قال رسول الله ﷺ الارض كلّها مسجد الاّ المقبرة والحمام رواه

ابوداؤد والترمذی والدارمی وفی جامع الاصول قال علیؓ انّ حبّی رسول الله ﷺ نهانی ان اصلّی فی المقبرة اخرجه ابوداؤد. وامّا الرّوایات الفقهیّة ففی العالمگیریة ج۱ ص ٦٥ : وتکره الصّلٰوة فی تسع مواطن منها المقبرة وفی الزّیلعی ویکره ان یّصلّی الی القبر ویصلی بین القبور آهــ اوهمدارنګه علامه شامیؒ په ردّ المحتار ج۱ ص ۲۲۵ کی وایی: وفی شرح المناسك لِملاّ علیّ القاری ولا یصلّی الیه ای الی جانب قبره فانّه حرام بل یفتی بکفره ان اراد عبادته او تعظیم قبره آهــ او داچی که چیری یې ستره کړی وه لمونځ بې له کراهیته روا دی او که ستره نه وه لمونځ مکروه دی په کتابو کی دفقهی شریفی دا تفصیل نه کوی، بلکه مطلقًا لیکی چی لمونځ په مقبره کی مکروه دی نو عام دی تردې چی ستره وده ته مخامخ وی اوکه نه وی اوپه شریعت کی اېښول دسترې دپاره دتیریدو دخلګو مقرر سویدی نه دپاره ددفع کیدو دکراهیت دهغه لمانځه څخه چی په مقبره کی وی ، مګر دومره خبره ده که چیری دیوال په مابینځ کی دلمونځ کوونکو او په مابینځ کی دقبر حآئل وو نو په دې وخت کی لمونځ بې له کراهیته کیدی سی صحیح سی، لکه چی په کتاب دشرح مناسك دملا علی القاری کی لیکلی دی: ان کان بین المصلّی وبین القبر حجاب من جدار فلا یکــره الــصَّلٰوة ، پردې ځای ختم سو مضمون دمـأة المسآئل ، اودا لآئق دی ددې چی په بیداره زړه پوری تعلق ونیسی، او شاید چی سرّ په معتبرولو کی دحجاب ددیوال داوی چی دا دیوال فاصلهٔ حسّی او حقیقی ده نو معتبرول ددې عام دی او ستره فاصلهٔ حکمی او شرعی وی نو دهغه اعتبار فقط په حق کی دتیربدونکی کیږی چی اوریدل سویدی دشارع څخه ، آیا نه ګوری چی په واسطه سره دسترې په مابینځ کی دنارینه او ښځی منع دمحاذات څخه نه راځی ، پرخلاف دواسطې ددیوال او یا ددیوال په مثل سره بل شی، او دارنګه نور احکام هم فرق کوی ، والله اعلم بالصّواب .

پنځم بحث په بیان کی ددې دی چی آیا ثواب دعباداتِ مالیه وو او بدنیه وو ومړی ته رسیږی او که نه ؟

په دې مطلب کی مخکی دومره بیان تیر سو چی طلبوونکی ته دحق کفایت کوی ، اوپه دې ځای کی به په ډول دتفصیل سره ذکر کیږی ، ترڅو چی وسوسې دزړو څخه داوربدونکو پورته سی.

☆ ☆ ☆

پوه سه : چې په فائده رسيدو کې دبخښلو دثواب داعمالِ صالحه وو درې ۳ مذهبه دی ، يو مذهب دمعتزله وو دی او هغه دادی چې ثواب داعمالو برابره خبره ده که بدني وی او که مالي بلکه نفع ددعاء هم ومړی ته نه رسيږی، او دا مذهب بالکل مردود دی، دوهم مذهب دادی چې ثواب داعمالِ بدنيه او ماليه دواړو ومړو ته رسيږی ، او دا مذهب دامامِ اعظمؒ او امامِ احمدؒ او دجمهورو دی، دريم داچې ثواب داعمالو اوصدقاتو ماليه وو ومړی ته رسيږی اوثواب داعمالِ بدنيه وو لکه ثواب دلمانځه دروژې او دتلاوت دقرآن شريف ومړو ته نه رسيږی، او دا قولِ مشهور دامامِ شافعیؒ اومذهب دامامِ مالكؒ دی، اوپه مذهبِ حنفي کې هم بعضی پردې رايه باندی دی، لکن قوی او مفتٰی به قول دمذهبه څخه دحنفية وو دادی چې ثواب دهرو دواړو قسمو ومړوته رسيږی، لکه چې په هدايه اوفتاوٰی عالمگيريه او بحر الرآئق او نهر الفآئق او ردّ المحتار او زيلعي او عيني او نورو معتبرو کتابو کې دفقه حنفي ليکلی دی، او عبارت دزيلعي دادی:

اَلأَصْلُ فِي هٰذَا الْبَابِ أَنَّ اْلإِنْسَانَ لَهُ أَنْ يَّجْعَلَ ثَوَابَ عَمَلِهِ لِغَيْرِهِ عِنْدَ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ صَلَاةً كَانَ أَوْ صَوْمًا أَوْ حَجًّا أَوْ صَدَقَةً أَوْ قِرَاءَةَ قُرْآنٍ أَوْ اْلأَذْكَارَ إِلَى غَيْرِ ذٰلِكَ مِنْ جَمِيعِ اقسام الْبِرِّ ، وَيَصِلُ ذٰلِكَ إِلَى الْمَيِّتِ وَيَنْفَعُهُ ، وَقَالَتِ الْمُعْتَزِلَةُ : لَيْسَ لَهُ ذٰلِكَ ، وَلاَ يَصِلُ إِلَيْهِ وَلا يَنْفَعُهُ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: [وَأَنْ لَّيْسَ لِلإِنْسَانِ إِلاَّ مَا سَعٰى ۝ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى] وَلأَنَّ الثَّوَابَ هُوَ الْجَنَّةُ ، وَلَيْسَ فِي قُدْرَةِ الْعَبْدِ أَنْ يَّجْعَلَهَا لِنَفْسِهِ فَضْلاً عَنْ غَيْرِهِ ، وَقَالَ مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ : يَجُوزُ ذٰلِكَ فِي الصَّدَقَةِ وَالْعِبَادَةِ الْمَالِيَّةِ ، وَفِي الْحَجِّ ، وَلاَ يَجُوزُ فِي غَيْرِهِ مِنَ الطَّاعَاتِ كَالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ وَغَيْرِهِ وَلَنَا مَا رُوِيَ [أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : كَانَ لِيَ أَبَوَانِ أَبَرُّهُمَا حَالَ حَيَاتِهِمَا فَكَيْفَ لِيْ بِبِرِّهِمَا بَعْدَ مَوْتِهِمَا فَقَالَ لَهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ إِنَّ مِنَ الْبِرِّ بَعْدَ الْبِرِّ أَنْ تُصَلِّيَ لَهُمَا مَعَ صَلٰوتِك وَأَنْ تَصُومَ لَهُمَا مَعَ صِيَامِك] رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيّ وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ [مَنْ مَرَّ عَلَى الْمَقَابِرِ ، وَقَرَأَ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ إِحْدٰى عَشْرَةَ مَرَّةً ثُمَّ وَهَبَ أَجْرَهَا لِلأَمْوَاتِ أُعْطِيَ مِنَ الأَجْرِ بِعَدَدِ اْلأَمْوَاتِ] رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيّ ، وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ فَقَرَأَ سُورَةَ يٰس خُفِّفَ عَنْهُمْ يَوْمَئِذٍ ، وَكَانَ لَهُ بِعَدَدِ مَنْ فِيهَا حَسَنَاتٌ] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ [سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ

اللهِ إِنَّا نَتَصَدَّقُ عَنْ مَوْتَانَا وَنَحُجُّ عَنْهُمْ وَنَدْعُو لَهُمْ فَهَلْ يَصِلُ ذٰلِكَ إِلَيْهِمْ قَالَ نَعَمْ إِنَّهُ لَيَصِلُ وَيَفْرَحُونَ بِهِ كَمَا يَفْرَحُ أَحَدُكُمْ بِالطَّبَقِ إِذَا أُهْدِيَ إِلَيْهِ] رَوَاهُ أَبُو حَفْصٍ نِ الْعَسْكَرِيُّ ، وَعَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [اقْرَءُوْا عَلٰى مَوْتَاكُمْ سُورَةَ يٰس] رَوَاهُ أَبُو دَاوُد ، وَعَنْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ أَنَّهُ [ضَحّٰى بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَحَدُهُمَا عَنْ نَفْسِهِ وَالْآخَرُ عَنْ أُمَّتِهِ] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ أَيْ جعَلَ ثَوَابَهُ لِأُمَّتِهِ وَهَذَا تَعْلِيمٌ مِنْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ أَنَّ الْإِنْسَانَ لَيَنْفَعُهُ عَمَلُ غَيْرِهِ وَالْاِقْتِدَاءُ بِهِ هُوَ الْاِسْتِمْسَاكُ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ، وَرُوِيَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : يَمُوتُ الرَّجُلُ ، وَيَدَعُ وَلَدًا فَيُرْفَعُ لَهُ دَرَجَةٌ فَيَقُولُ مَا هٰذَا يَا رَبِّ فَيَقُولُ – سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى – اسْتِغْفَارُ وَلَدِك ؛ وَلِهٰذَا قَالَ تَعَالٰى [وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِك وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ] وَمَا أَمَرَ لَنَا اللهُ بِهِ مِنَ الدُّعَاءِ لِلْمُؤْمِنِيْنَ وَالْاِسْتِغْفَارِ لَهُمْ ، وَمَا ذَكَرَهُ فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ مِنَ اسْتِغْفَارِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمَلٰئِكَةِ لَهُمْ حُجَّةٌ لَنَا عَلَيْهِمْ ؛ لأَنَّ كُلَّ ذٰلِكَ عَمَلُ الْغَيْرِ وَأَمَّا قَوْله تَعَالٰى [وَأَنْ لَيْسَ لِلإِنْسَانِ إِلاَّ مَا سَعٰى] فَقَدْ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: إِنَّهَا مَنْسُوخَةٌ بِقَوْلِهِ تَعَالٰى [وَالَّذِينَ آمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيْمَانٍ] وَقِيلَ : هِيَ خَاصَّةٌ بِقَوْمِ مُوسٰى وَإِبْرَاهِيمَ ؛ لأَنَّهُ وَقَعَ حِكَايَةً عَمَّا فِي صُحُفِهِمَا (١) عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِقَوْلِهِ تَعَالٰى [أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسٰى ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفّٰى] وَقِيلَ : أُرِيدَ بِالْإِنْسَانِ الْكَافِرُ ، وَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَلَهُ مَا سَعٰى أَخُوهُ ، وَقِيلَ : لَيْسَ لَهُ مِنْ طَرِيقِ الْعَدْلِ ، وَلَهُ مِنْ طَرِيقِ الْفَضْلِ ، وَقِيلَ اللَّامُ فِي لِلإِنْسَانِ بِمَعْنَى عَلٰى كَقَوْلِهِ تَعَالٰى [وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا] أَيْ فَعَلَيْهَا ، وَكَقَوْلِهِ تَعَالٰى : [لَهُمُ اللَّعْنَةُ] أَيْ عَلَيْهِمُ ، وَقِيلَ لَيْسَ لَهُ إِلاَّ سَعْيُهُ لكِنَّ سَعْيَهُ قَدْ يَكُونُ بِمُبَاشَرَةِ أَسْبَابِهِ بِتَكْثِيْرِ الْإِخْوَانِ وَتَحْصِيلِ الْإِيْمَانِ حَتّٰى صَارَ مِمَّنْ تَنْفَعُهُ شَفَاعَةُ الشَّافِعِيْنَ ، وَأَمَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ [إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلَاثٍ] لاَ يَدُلُّ عَلٰى اِنْقِطَاعِ عَمَلِ غَيْرِهِ وَالْكَلَامِ فِيهِ وَلَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ مِمَّا يُسْتَبْعَدُ عَقْلاً ؛ لأَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ إِلاَّ جَعْلُ مَا لَهِ مِنَ الْأَجْرِ لِغَيْرِهِ وَاللهُ تَعَالَى قَادِرٌ عَلَيْهِ وهُوَ الْمُوَصِّلُ إِلَيْهِ ، وَلاَ يَخْتَصُّ ذٰلِكَ بِعَمَلٍ دُونَ عَمَلٍ انتهٰى اوعبارت دشامی په مخکی بیان کی دمیّت ذکر سو، او

---

(١). وقع فى النسخة الفارسية من الجرأة الائمة هكذا: صحيفتهما ﷺ وهو تصحيف، وقد ثبتناه ما ثبتناه من اصل الكتاب اى تبيين الحقآئق شرح كنز الدقآئق للامام الزيلعى المتوفى فى رمضان من سنة ٧٤٣ هـ ، والكلام مذكور هناك فى ج ١ جزء ٢ ص ٨٣ ، ٨٤ ، و٨٥ من طبع المكتبة الامدادية بملتان باكستان بلا تاريخ ، وهو صورة من طبعة المصر. حقّانى عفى عنه

په فتاوٰی عالمګیریه ج ۱ ص۲۷۳ کی هم رسیدل دثواب داعمالو عمومًا که بدنی وی اوکه مالی ومروته ذکر دی، نقلاً عن غاية السروجی، او بعضی احناف هم په نه رسیدو دثواب داعمالو بدنیه وو قائل دی، لکه چی په مواهب اللدنیة کی ذکر دی، او ملا علی قاری په شرح کی دفقه اکبر را نقل کړیدی: واختلف العلمآء فی العبادة البدنية كالصّوم والصّلوة وقرآءة القرآن والذكر فذهب ابوحنيفة واحمد وجمهور السّلف الى وصولها والمشهور من مذهب الشّافعی وعند مالك عدم وصولها آهـ او هغه چی په تحفة المؤمنین کی چی تالیف دشاه ولیّ الله الدهلوی دی په ص ۲۹ کی لیکی: او په نزد دبعضی علماوو لکه ابو حنیفة ثواب داعمالو بدنیه وو لکه روژه ، لمونځ او نور وبل چا ته نه رسیږی ، که چیری واقعی دافاداتو څخه ددې فاضل (شاه ولی الله الدهلوی) وی او دقبیلې څخه دالحاق دبل چا نه وی، هم معارض ددې ټولو اقوالو سره نه ګرځی، او دمحکمو اقوالو سره دعلماوو دمذهب دامام ابوحنیفة په دې مسئله کی نه مقابل کیږی ، اوهغه چی په ص ۳۱ کی یې ویلی دی چی عوام الناس فرق نه کوی په دې کی چی ثواب دعبادت به وبزرګانو ته بخښم یا خوعبادت په خپله دپاره دتقرّب ددې بزرګانو او دپاره درضا ددوی کوم ، آخر عبادت په نامه دغیر الله کوی او مشرك کیږی ، نوپه دې زمانه کی چی عملونه دشرك ډیر سویدی، خواصوته دداسی اعمالو څخه تغافل اوسترګی پټول نه دی پکار، ترڅو چی دروازه دشرك بنده سی آهـ نو وایم چی فرق کول په دې کار کی ضروری او لازم التمییز دی لکه چی ده په خپله ددې غم خوړلی دی، لکن خواصو ته لازمه ده چی مشروع طریقه دپاره درسولو دثواب داعمالو خاص کر عواموته ور وښیی، اوکیفیت دنیت ددې اوحدودِ مشروعه په دې کی دغیرِ مشروعه څخه جلا ودوی ته بیان کی ترڅو چی مسلمانان دشرعی مطابق په عمل کولو سره ددې څخه نفع حاصله کړی، او په پیژندنی سره دحصهٔ ممنوعې ددې په شرع کی ددې دضرر څخه اجتناب او پرهیز وکړی، نه دا چی دبیری څخه دورګډیدو دضرر په دې کی دغیر مشروع والی په وجه ، ګرسره انکار دمشروعیت څخه ددې وکړی، ولی چی دا انکار مقابله ګرځی دشارع سره، او یوه وجه غیرِ مشروع خوپه هرعبادت کی متصوّر کیږی لکه لمونځ بې له اوداسه او بې له مخامخ کیدو وقبلې ته او همدارنګه روژه په کولو سره دمفسداتو دروژې، دارنګه په ټولو عباداتو کی، نوامتیاز دمشروع دغیرِمشروع څخه ضروری دی. فَخُذْ مَا صَفَا وَدَعْ مَا كَدَرَ

شپږم بحث دی په بیان کی دتصدّق او خیرات دپاره دمړی په درو ورځو کی :

فی الْمتانة من المصابیح قال النبیّ صلی الله علیه وآله وسلّم لا یـأتی لیلة اشدّ علی المیّت من اوّل لیلة فارحَموا موتاکم بشيء من الصّدقة وفی المضمرات ویتصدّق الولی بنیّة المیّت سبعة ایام فان لَم یستطع فثلاثة ایام فان لَم یستطع فیوم واحد، وفی شرح شرعة الاسلام ص ۵۷۸ والسّنة ان یتصدّق ولی المیّت قبل مضی اللّیلة الاولی بشيء مِمّا تیسّر له فان لَم یَجد شـیئًا فلیصلّ رکعتین یقرأ فی کلّ رکعة فاتِحة الکتاب وأیة الکرسی مرّة وسورة التّکاثرعشر مرات فاذا فرغ قال: اَللّهُمَّ صَلَّیْتُ هٰذِهِ الصَّلٰوةِ وَتَعْلَمُ مَآ اَرَدْتُ بِهَا اَللّهُمَّ ابْعَثْ ثَوَابُهَآ اِلٰی قَبْرِ فلان الْمَیّتِ فَاِنَّ اللهَ یعطیه ثوابَها جزیلاً ونُورًا وحسنةً ودرجةً وشفاعةً ، ویستحبّ ان یّتصدّق عن المیّت بعده الی سبعة ایام لکلّ یوم بشيء مِمّا تیسّر آهـ او محدث دهلوی" په باب زیارة القبور کی داشعة اللمعات ج ۱ ص ۷۲۳ کی لیکی: او مستحب دی چی خیرات وکړل سی دطرفه څخه دمړی وروسته تر تگ دده ددې دنیا څخه تر اوو ورځو پوری ، خیرات دطرفه څخه دمړی نفع رسوی وده ته بې له خلافه په مابینځ کی داهلِ علمو، او وارد سوی دی په دې کی احادیثِ صحیحه خصوصاً په اوبو کی آهـ او په فتاوٰی برهنه کی لیکی: اومستحب دی خیرات پرده تر اوو ورځو پوری، اوکه یې چیری لمونځ یاروژه یا آزادول دمریی یا بل عبادت وکی چی ثواب یې ومړی ته ور ورسیږی روا دی او ور رسیږی آهـ اوپه مطالعه ج ۱ ص ۳۲۳ کی وایی چی سنت دی مخکی تر تیریدو داولی شپی دا چی تصدّق وکی، او ددې نوع څخه نور ډیر عبارتونه په کتابو کی دعقآئدو او دفقه شریفی ذکر دی، اوپردې کفایت کوم. داسو حکم دتصدّق دپاره دمړی په وختِ مخصوص کی دهری نوع صدقه چی وی، لکن باید وپیژندل سی چی قبلیدل ددې عمل اوثواب پیداکول پردې باندی پر یو څو شیانو موقوفه دی :

۱. اخلاص راوستل په نیت کی دخیرات ، چی خاص دخدای ﷻ دپاره باید وی، او درسم او رواج دمراعات څخه خالی وی، او په قصد دسیالۍ او دمقابلې دهمزولو سره نه وی، اوداسی نه وی چی کول ددې خیرات تر نه کولو او تربخل لا هم بد وی (په سبب دخراب نیت) ، او صفا اوپاك وی دریا او مشهوره کیدو څخه دخپل ځان په خُلو کی دخلګو، فی الْجامع الصغیر ، قـال رسول الله ﷺ ان اخوف ما اخاف علی امتی الاشراك بالله الاّ لستُ اقولُ ان تعبدون شَمسًا وّ قمرًا ولا وثنًا ولکن اعمالاً لغیر الله وشهرة خفیةً ، قال الله تعالی: یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُـوْا لاَ

تُبْطِلُوْا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى كَالَّذِيْ يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ ، وفى الحديث الطّويل : ان الله تعالى يقول للملئكة ان هٰذا لَم يردنى بعمله فاجعلوه فى سجّين . بيت :

چون نباشد پاک اعمال از ريآء هست بى حاصل چو نقشِ بوريا

کله چې اعمال دريا څخه صفا نه وی، نوداسی دی لکه نقش پربوريا باندی.

۲. صدقه بايد چې دحلال مال څخه وی ، ولې چې الله تعالى ته خبيث مال نه وی مقبول، قال الله تعالى : يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا أَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ وَلاَ تَيَمَّمُوْا الْخَبِيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيْهِ إِلاَّ أَنْ تُغْمِضُوْا فِيْهِ وَاعْلَمُوْا أَنَّ اللهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ، وقال تعالى: إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ، وقال رسول الله ﷺ : انّ الله طيّب لا يقبل الاّ طيّبًا ، نو دهغه ماله څخه چې په غيرِ شرعی طريقه سره جمع سوی وی اويا حقونه دکوچنيانو اويا دغآئبانو او دحاضرينو خو ناخوښو په دې مال کی وی، تصدق کول يې ناروا دی او پرځای دطمع دثواب دهغه څخه ګناه او وبال لازميږی .

۳. تصدق کول دی موافق دشرعی اجازې سره ، اودپاره درضاء دخدای پاک بې له هوا پرستئ خپل او بې له وريوځای کولو دداسی قيدونو چې په شرع کی ناجآئز او ممنوع وی، او يا تعين دزمانې لکه اوومه ، يا لسمه يا شلمه يا داسی نور ، او يا تخصيص کول دځای، دپاره دتصدّق په داسی عقيده سره چې هغه ته خاص فضيلت په ثواب کی دصدقې وايی، ياپه نورو وختو او ځايو کی صدقې ته اعتبار نه ورکوی، دا ډول شرطونه مخالف دشرعی سره اومکروه دی، هو! که يې چيری تخصيص ديوه ځای يا وخت کړی وو صرف دپاره دمراعات دکومك دمسکينانو او محتاجينو سره ، چې په دې خاص وخت يا ځای کی آسانه وه ، او يا دصالحانو محتاجينو سره يې دکومك په خاطر تخصيص ديوه ځای يا وخت کړی وو نو بيا خير دی او تاوان نلری، او ددې وجې بايد چې مراعات ددې شيانو هير نکړی ، او بايد چې علمآء چې نمايندګان دی ددينِ متين خاص عوامو ته تعليم دطريقې دصدقه کولو او ښکاره کول دضرر رسوونکو او دباطلوونکو ددې صدقې وکړی ، اوپه دې لاره کی نه ستړی کيدونکی کوششونه وکړی، ترڅو چې ددوی مالونه ددوی دلاسو څخه بې فآئدې ونه وزی، اوتردې آيت : قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِيْنَ أَعْمَالاً ۞ الَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ؕ لاندی رانسی، نو بايد وپيژندل سی چې خيرات کول دپاره

دمړی بې له پاخه خوراکه ورکولو ، دوختـه څخه دمرګ دده مخکـی تـردفن وی دده او که وروسته تردفن ترهر وخته پوری چی وی ، ښه او مستحب کـار دی، او سبب دراحت پیدا کولو او ګټی اخیستلو دمړی ګرځی، په اتفاق داهلِ سنت والجماعة ، او دایو قسم کومك ګڼل کیږی دپس ماندګانو دمړی سره ، لکن دمخکی ذکر سوو شیانو مراعات کول په دې کی ضروری دی تر څو چی نفع رسوونکی وګرځی، نو احتیاط او قریب وفآئدې ته دادی چی په کیندلو سره داوبو دڅاه په هغه ځای کی چی حاجت وی ورته ، اوپه جوړولو او تعمیرولو سره دمسجد، اوپه رانیولو سره ددینی کتابو وداسی کسانوته چی اهل وی ددې لکه عُلمآء او طلبآء ، اویا په طریقه دملك ورکولو دیو شی لکه نقدی پیسې یابل شی ومسکینانو اومحتاجینو ته، نوپه دې شیانو سره دې خیرات وکړی اوتر دې وروسته دی ثواب ومړوته وروبخښی ، او خاص کول دمسکینانو صالحانو دفضیلت او ثواب څخه نه خالی کیږی ، ولـی چی کومـك پرنیکـی او تقوٰی بانـدی ګرځـی، او ورکـول ومسکینانو فاسقانوته که څه هم چی دوی ځای دمصرف دزکوٰة دی په حکم سره دآیت، لکن خالی نه دی دیوقسم تعاون څخه پرګناه باندی ، ځکه نوپه فضیلت کی کم او لږ وی، لکه چی په مأة مسآئل ص ۸۸ کی وایی: او هر قسم خیرات بهتـر دی ، خـوچی شرعی کتابونـه رانیـسی او علمـاوو او طلبـاوو تـه یـې وروبخښی ، یایې دخپل ځان سره او یایې دیوه امانت ساتونکی شخص سره وساتی او علماوو ته اجازه ورکړی چی ددې څخه نفع واخلی، نو دابه ډیر ښه وی، ولـی چی په دې کار کی سربیره پر خیرات نور ثواب په سعی او کوشش کولو سره په قوی کیدلو کی دشرعی او په خپرولو کی ددینی علم حاصلیږی، اوپـه حکـم سـره دصـحیح حـدیث شـریف ثابـت دی چـی ثـواب دخپرولو دعلم هیڅکله نه خلاصیږی اونه هم پرې کیږی ، **افسوس او سل ځله افسوس دی** پر حال باندی داوسیدونکو زموږ دوطنو چی ددې لویی ګټی اوعظیمی ذخیرې څخه څنګه بې برخی ، محرومه او بې حصې دی، او په وخت کی دتصور ورګرځیدو دخیرات اوثواب پیدا کولو اواجر حاصلولو ددوی خیال اوفکر ددې مطلب دحاصلولو دپاره بې له ورکړی دخوراك دشیانو څخه ، چی په دې خاصو وختو کی تر سلو خطرو (یعنی ترشرعی خطرو لکه ریآء او نور....) لاندی وی، بلی خواته نه ځی او نه هم ددوی په ذهن کی ددې ماسوا بل څه راګرځی، او عام او خاص وصیتونه او ارشادونه

کوی دپاره دنفع رسولو ومړو ته په خوراکی شیانو سره لکه ډوی او نور، حال داچی هرسړی وخپلی معشوقې ته وصول (رسیدل) طلبوی، او هغه چی دده په زړه کی محبوب وی هغه یې پرژبه هم ګرځی، الانآء یترشح بما فیه ، نو معلومه سوه چی اکثرو اوسیدونکو زموږ دوطنو دخوندو څخه دخوراك او چیښاك ، چی یوحیوانی مشغله ده ، وروحانی اومعنوی خوندوته چی حصّه دنفوسو مطمئنه وو او عقولِ سالمه وو ده ، نه دی ورخلاص اونه هم رابطه ورسره لری. ولا حول ولا قوّة الا بالله العلیّ العظیم .

پاته سو حکم دمروجه صدقې ، په داسی حال کی چی خوراك پوخ کړی، او په درو ورځو کی یې وروسته تر مرګ په اندازه دطاقت وخلګوته په طور داباحت ورکوی او دا عمومًا په هر ډول چی وی خیرات بولی، بلکه دپاره دتصدّق او خیرات بل شی او بل مصداق نه پیژنی ، نوباید زده کړل سی چی یو قسم ددې څخه هغه دی چی په ډول دمیلمستیا وی ، او دا هغه دی چی عام یې غنیانو او فقیرانو ته ورکوی او تخصیص یې په مسکینانو پوری نه کوی ، داقسم یې په معتبرو کتابوکی دفقه شریفی مکروه ګڼلی دی، فی الْهندیة ج۱ ص ۱۷۸: ولا یباح اتّخاذ الطعام للضیافة عند ثلثة ایّام کذا فی التتارخانیة ، او په ردّ محتار ج۱ ص۲۲۹ کی نقل کوی: وَیُکْرَهُ اتّخَاذُ الضّیَافَةِ مِنْ أَهْلِ الْمَیّتِ لأَنَّهُ شُرِعَ فِي السُّرُورِ لاَ فِي الشُّرُورِ ، وَهِيَ بِدْعَةٌ مُسْتَقْبَحَةٌ ، وَرَوَى الإِمَام أَحْمَدُ وَابْنُ مَاجَهْ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ : كُنَّا نَعُدُّ الاجْتِمَاعَ إلى أَهْلِ الْمَيّتِ وَصُنْعَهِمُ الطَّعَامَ مِنَ النّيَاحَةِ آهــ او په طحطاوی ج۱ ص ۳۸۳ کی په ضمن کی ددې قول ددرّ المختار چی: وبالجلوس لَها (ای لا بــأس بالجلوس للتعزیة) ویلی دی: من غیْر ارتکاب مَحظور من فرش البسط والاطعمة من اهل الْمیّت لانّها تتخذ عند السرور آهـ اوپه بزازیه پر هامش دهندیة ج۴ ص ۹۱ کی لیکی: ویکره اتّخاذ الضّیافة ثلثة ایام واکلها لانّها مشروعة للسرور وایضًا قال ویکره اتّخاذ الطعام فی الیوم الاول والثالث وبعــد الاســبوع والاعیاد ونقل الطعام الی القبر فی المواسم واتّخاذ الدّعوة لقرآءة القرآن وجَمع الــصّلحآء والقرآء للختم او لقرآءة سورة الانعام او الاخلاص فالْحاصل ان اتّخاذ الطعام عند قــرآءة القرأن لاجل الاکل یکــره آهـ او همداډول په هدیه علائیه او متانه اوحاوی الفتاوٰی او خزانة الروایات کی یې حکم په مکروه والی سره کړیدی دخوړلو دخوراك دکوره څخه دمړی په طور دمیلمستیا . او بل قسم ددې دادی چی

محضی دپاره دثواب اوکامیابی یې تیاروی اوخاص یې پرمسکینانو باندی مصرفوی، دا قسم یې په کتابو کی دفقه حسن (ښه) او مندوب (مستحب) شمیرلی دی، په بحر الرآئق ج۲ ص۱۹۲ کی دخانیه څخه لیکی: وان اتّخذ ولی الْمیّت طعاما للفقرآء کان حسنا اذا کانوا بالغین وان فی الورثة صغیر لَم یتخذ ذٰلك من الترکة آهـ اوپه شامی ج۱ ص۷۳۰ کی دبزازیة څخه لیکی: وفی البزازیة من کتاب الاستحسان وان اتّخذ طعامًا للفقرآء کان حسنا آهـ او همدا ډول په هدیه علائیه ص ۱۱۸ او خلاصه اوخزانة الروایات کی ذکر دی، او دا ټوله پردې تقدیر باندی دی ، چی تیارول دخوراك دداسی مال څخه وی چی خالی وی دشراکت څخه دکوچنی اوغآئب اوحاضر ناراضه، اوکه دداسی مال څخه وی برابره خبره ده که په ډول دمیلمستیا وی او که دخیرات نو دریم قسم ورڅخه جوړیږی چی حکم یې حرام والی دی، نومعلومه سوه چی دپاره دورکولو دپوخ خوراك په دې درو ورځوکی دمصیبت درې قسمه حکمونه متوجّه کیږی په درو حالاتو کی، مکروه والی، مستحب والی او حرام والی، ددې وجی نو عدول او رجوع کول ددې مشتبه او مشکوکی صدقې څخه ، او عمل کول په یقینی تصدّق سره چی خالی وی دشبهو څخه درسمو او رواجو دجاهلیت او دتوهم څخه دننګ اوناموس اودعلامو څخه دریآء او دشهرت اودمشهوره کیدو څخه په عالَم کی، اولی اوبهتره او احوطه ده، اوکه چیری بالفرض یو سړی ددې قصد څخه نه ګرځی اوغواړی چی خیرات په دې ډول وکړی، نو هم باید چی مشروع طریقه ددې چی مصرفول یې دی وفقیر ته ، ده ته وروښیی ، اوپه باره کی دتصحیح دنیت دده ، اودخالی والی دوسوسو چی دمفاسدو څخه دصدقې دی، ده ته وعظِ بلیغ او مفید نصیحتونه وکړل سی، او دی باید آګاه کړی په هلاکیدو سره دمالِ بې له فآئدې ، په صورت کی دمخالفت دحدودو شرعیه وو څخه ، او دا تفصیل لائق دی ددې چی مدار دعمل وګرځول سی اوتردې تجاوز ونکړل سی، اوکه څه هم چی بعضی په روا والی ددې طعام قآئل دی او استدلال نیسی په هغه حدیث شریف سره چی مشکوٰة یې دباب المعجزات په فصلِ ثالث کی دابوداؤد او بیهقی څخه نقل کوی چی: وعن عاصم بن کُلَیب عن أبیه عن رجل من الأنصار قال خرجنا مع رسول الله ﷺ في جنازة فرأیتُ رسول الله ﷺ وهو علی القبر یُوصي الحافر یقول أوسع من قِبَل رجلیه أوسِع من قبل رأسه فلما رجع استقبله داعي امرأته فأجاب ونَحن معه فجيء بالطعام

فوضع يده ثم وضع القوم فأكلُوا فنظرنا إلى رسول الله ﷺ يلوك لُقمةً في فيه ثم قال أجد لَحم شاةٍ أُخِذَتْ بغير إذن أهلها فأرسلتِ المرأة تقول يا رسول الله إني أرسلتُ إلى النقيع وهو موضع يباع فيه الغنم ليُشْتَرٰى لي شاةٌ فلم توجد فأرسلتُ إلى جارٍ لِيْ قد اشترٰى شاةً أن يرسل بِها إليَّ بثمنها فلم يوجد فأرسلتُ إلى امرأته فأرسلتْ إليَّ بها فقال رسول الله ﷺ أطعِمي هٰذا الطعام الأسرى ، مشكوة ج۲ ص۵۴۴ ، او مُلا علي قاري ؒ په مرقاة کې لاندې تردي قول: فاجاب ونَحن معه آهـ وايي: هٰذا الحديث بظاهره يردّ على ما قرّره اصحاب مذهبنا من انه يكره اتّخاذ الطعام فى اليوم الاوّل او الثالث او بعد الاسبوع كما فى البزازية ، او وروسته تردي يې حكايت دكراهيت دخلاصې او زيلعي او فتح القدير څخه کړيدی، او وروسته يې ويلی دی: فينبغى ان يقيد كلامهم بنوع خاص من اجتماع يوجب استحيآء اهل بيت الميّت فيطعمونَهم كرها او يَحمل على كون بعض الورثة صغيرًا او غائبًا او لَم يعرف رضاه او لَم يكن الطعام من عند احد معين من مال نفسه لا من مال الميّت قبل قسمته وعليه يُحمل قول قاضى خان يكره اتّخاذ الضّيافة فى ايّام المصيبة لانّها ايّام تأسّف فلا يليق بِها ما يكون للسرور وان اتّخذ طعامًا للفقرآء كان حسنًا واَمّا الوصيّة باتّخاذ الطعام بعد موته ليطعم النّاس ثلثة ايّام فباطلة على الاصحّ وقيل يَجوز ذٰلك من الثلث وهو الاظهر آهـ مرقاة ج ۵ ص ۴۸۲ .

او قآئلين په منع سره ، حديث ته دجرير پر حديث دعاصِم په څو وجوهو سره ترجيح ورکوی :

۱. په ردّ محتار ج۱ ص ۲۳۰ کې ليکي: بان حديث عاصم بن كليب واقعة حال لا عموم لَها مع احتمال سبب خاص لَها بِخِلافِ مَا فِي حَدِيثِ جَرِيرٍ. عَلَى أَنَّهُ بَحَثَ فِي الْمَنْقُولِ فِي مَذْهَبِنَا وَمَذْهَبِ غَيْرِنَا كَالشَّافِعِيَّةِ وَالْحَنَابِلَةِ اسْتِدْلَالاً بِحَدِيثِ جَرِيرٍ الْمَذْكُورِ عَلَى الْكَرَاهَةِ ، او ددې قول په ختم کې يې ويلی دی: فلا شكّ .

۲. دا چې حديث دجرير چې په هغه شي پورې تعلّق لري چې رايې او قياس ته په هغه کې دخل نه وي، حکم دمرفوع لري ، او حديثِ قولی ته لکه حديث دجرير پر حديثِ فعلی لکه حديث دعاصم ترجيح ورکول کيږي ، لکه چې په أصولِ حديث کې مقرره قاعده ده.

۳. په قوت سره دسلسلې ، حديث ته دجرير پر طريقه دحديث دعاصم ترجيح ورکول کيږي ، لکه چې په درّة المضية کې يې دحاکم بن صباغ او امامِ نووی ؒ څخه نقل کړيدی.

۴. په دې سره چې پربښي دی عمل صحابه وو په حديث سره دعاصم ، لکه چې دلفظ څخه دجرير چې: كنّا نعــد ؒ معلومیږی، ځکه دا علامه ده پرعلم ددوی ﷺ په دې سره چې عمل په حديث سره دعاصم منسوخ دی، لکه چې په أصول فقه کی دا ثابته قاعده ده .
او مظاهرِ حق په شرح کی دمشکوٰة لیکی چې مراد دملا علی قاری" هغه خوراك دی چې مخصوص دپاره دفقراوو او اهلِ حاجت پخیږی ، هغه په روا والی کی مقید بولی په هغه قیدو سره ترڅو چې قول دده داقوالو څخه دفقهاوو مخالف نسی، او په مطلق روا والی سره دطعام دپاره دعامو او خاصو دی هم قول نه کوی ولی چې په شرح کی دحدیث د: اصنعوا لآل جعفــر طعامًا ، په مرقاة ج۳ ص ۳۹۳ کی لیکی: واصطناع اهل البيت له لاجتماع النـــاس عليه بدعة مكروهة بل صحّ عن جرير رضى الله تعالى عنه كنّا نعدّه من النّياحة وهو ظاهر فى التحريْم قال الغزالى ويكره الاكل منه قلت هٰذا اذا لَم يكن من مال اليتيم او الغآئـــب والا فهو حرام بلا خلاف آهــ او محدث محمد ايوب په درّة المضيّة کی وایی، چې قول دملا علی قاری دپاره دتاویل دعباراتو دکتابو دمذهب کفایت نه کوی، او نه هم ددوی دقولونو محمل ګرځی ، ولی چې دوی قآئلین دی په کراهیت سره او دا وجوهی تقاضا دحُرمت کوی، بلکه اصلی جواب هغه دی چې شیخ ابو الحسن السندی په البدر المنير لمباحث فتح القدیرکی ذکر کړیدی، چې حدیث دعاصم دحدیث سره دجریر او داقوالو دفقهاوو معارض نه کیږی ولی چې حدیث دعاصم محمول دی پرداسی طعام باندی چې دپاره داهلِ حاجت او اهلِ صلاح تیار سوی وی ، او قول دجریر او دفقهاوو دداسی خوارك دپاره دی چې دپاره دخاصو اوعامو وی. اوکله چې په اطرافو ددې مبحث خبر سوې نوباید چې مخکنۍ فیصله دخپل عمل دپاره دستور او قانون وګرځوی، او دَعْ مَا يُرِيْبُكَ اِلٰى مَا يَرِيْبُكَ په نظر کی ولری، اوپه بحر الرآئق ج۲ ص۱۲۵ کی لیکی: وقد ذكروا فى مسآئل السجدات ان ما تردد بين بدعة وواجب فانّه يؤتى به احتياطًا ، وما تردد بين بدعة وسنة يترك احتياطًا كما فى الْمحيط وغيره آهــ او داهم زموږ دفیصلې تائید کوی، او فرق په مابینځ کی دتصدّق او میلمستیا خاص وفقیرانو ته اویاعامِ وغنیانو اوفقیرانو ته دعبارتو څخه ددې کاملانو فهمیږی ، چې هریوه طعامًا للفقرآء توری ویلی دی، اودارنګه په مأة مسآئل ص ۸۸ کی یې تصریح په دې سره کړیده ، اودده عبارت دادی: شیخ عبد

الحق" په جامع البرکات کی لیکی: او هغه طعام چی په نیت دتصدّق پر فقیرانو باندی دمړو (دخپلوانو) دخوا څخه لګیږی ترڅو چی ددې ثواب ودوی ته ورسیږی ما سوا دفقیر څخه بل چاته نه دی روا ، ولی چی تصدّق پر فقیرانو باندی کیږی او هدیه دپاره دغنیانو ده ، او هغه چی په نیت دمیلمستیا دمسلمانانو یې تیاروی هرڅوك چی وی برابره خبره ده که غنی وی اوکه فقیر، لکه چی په ودو کی دمشآئخو زموږ په ښارو کی متعارفه او مشهوره ده ، عامه وی فقیرانو او غنیانوته ، ولا بدّ هغه چی محتاجین او فقرآء یې وخوری سبب دثواب کیږی او هغه چی غیر فقرآء یې وخوری هم سبب دعذاب نه کیږی مګر نه هغه چی ظالم یې وخوری چی په هغه قوت سره چی دده په بدن کی ددې طعام په وجه حاصل سویدی ظلم پر خلګو کوی آه اوپه هدایه ج۲ ص ۵۹۷ کی لیکی: ولا یتصدق باللقطة علی غنی لانّ الْمامور به هو التّصدق لقوله علیه السَّلام فان لَم یات یعنی صاحبها فلیتصدّق به والصّدقة لا تکون علی غنی فاشبه الصّدقة المفروضة آهــ اوپه قول دصاحب دهدایی په همدغه صفحه کی چی: او بالاجْماع ، دبنایې څخه نقل دی: ای الاجْماع علی جواز الصدّقة للفقیر دون الغنی آهــ ددې څخه صاف معلوم سوحقیقت دضیافت او صدقې ، لکن په ودو کی چی کله میلمستیا ممنوع نه وه لهٰذا لا بـأس وګرځیدی، اوپه ورځو کی دمصیبت چی بیا کله مکروه وه نو تیارول دطعام غنی او فقیر دواړو لره مکروه ګڼل کیږی ، او وروسته تردې درو ورځو بیرته حکم دواده اخلی چی فقیر لره صدقه ګرځی او غنی لره تبرّع اونیکی او بخښه ګرځی .

اوم بحث دی په بیان کی دمشروعیت دزیارة القبور :

په غوث العباد ببیان الرشاد ص ۲۲۴ کی راوړی چی انکار دجواز څخه دزیارة دقبرو ، اودا حرام بلل ، اوددې کار دکوونکو حقارت اوخوار والی کول، اوددوی ته په قبوری نامه باندی ویل، اوددوی پردې کار زجر اوتوبیخ ورکول، په حقیقت کی جهل او ناخبرتیا ده دسنت څخه درسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلّم ، فانّه زار القبور بنفسه وعَلِمَ اصحابه کیف یزورون القبور وکان منهم ذٰلك فی حیوٰته الدّنیویة صلی الله علیه وسلَّم ، امّا زیارته صلی الله علیه وسلّم فیدل علیه ما رواه مسلم عن اُمّ المؤمنین السّیدة عآئشة ؓ انه علیه السَّلام اخبرها ان جبرئیل جاءه فقال له انّ ربّك یـأمرك ان تـأتی اهل البقیع فتستغفر لهم وانه جاء البقیعَ فقام طویلا

واطال القيام ثم رفع يديه ثلث مرات ، وانّها[رض] قالت له كيف اقول لَهم فقال قولى: السّلام عليكم اهلَ الدِيار من الْمؤمنين والمسلمين وَيَرْحَمُ الله المستقدمين بنا والمستأخرين وانا انشآء الله بكم لَلاَحِقُوْن ، بل روى مسلم عن عآئشة[رض] ان زيارة النبيّ صلى الله عليه وسلّم كان عادة له ﷺ ، وهٰذا لفظها : كان رسول الله ﷺ كلّما كانت ليلتها من رسُول الله ﷺ يَخرج من أخر اللّيل الى البقيع فيقول السّلام عليكم دار قوم مؤمنين واتاكم ما توعدون غدًا مُؤَجَّلون وانا انشآء الله بكم للاحقون ، اللّهم اغفر لاهل البقيع الغرقد ، وامّا زيارة المؤمنين القبورَ فى عهده ﷺ وتعليمه ﷺ لَهم كيف يزورون فقد روى البخارى ومسلم حديث المرأة الّتى كانت تزور قبر صَبِيّ لّها وتبكى ، فلم ينهها ﷺ عن زيارتِها وانّما قال لَها اتق الله واصبرى وقال لَها الصّبر عند الصّدمة الأُولى وروى مسلم انّه ﷺ كان يعلم الصّحابة اذا خرجوا الى المقابر فكان قآئلهم يقول: السّلام عليكم اهل الدِّيار من المؤمنين والمسلمين والمسلمات وانا انشآء الله بكم للاحقون ، واسأل الله لنا ولكم العافية ، نعم كان نَهيا عن زيارة القبور فى صدر الاسلام والنّاس قريبوا عهدٍ بجاهلية ثم نسخ ذٰلك بفعله ﷺ وبقوله ، امّا فعله ﷺ فقد علمته ، وامّا قوله ﷺ فهو كنت نَهيتكم عن زيارة القبور فزوروها رواه مسلم ، وايضًا جهل بمذاهب المسلمين كلهم اذ هم يَجوّزون تلك الزّيارة وتشرح للزآئر آدابَها فى كتبهم آهـ اوپه مرقاة ج۲ ص ۴۰۴ كى په ذيل كى ددې قول درسول الله ﷺ : فزوروها ، وايى: الأمر للرخصة أو للاستحباب وعليه الجمهور بل ادعى بعضهم الإجماع بل حكى ابن عبد البر عن بعضهم وجوبَها قال في شرح السنة الإذن في زيارة القبور للرجال خاصة عند عامة أهل العلم وأما النساء فقد روى أبو هريرة [رض] إنه لعن زوارات القبور، رأى بعض أهل العلم أن هذا كان قبل أن يرخص في زيارة القبور فلما رخص عمت الرخصة لَهن فيه أقول هذا المبحث موقوف على التاريخ وإلا فاظاهر فى هذا الحديث العموم لأن الخطاب في نَهيتكم كما أنه عام للرجال والنساء على وجه التغليب أو إصالة الرجال فكذلك الحكم في فزوروها مع أن ما قيل من أن الرخصة عامة لَهن واللّعن قبل الرخصة مبنى على الاحتمال أيضا وقيل يكره لَهن الزيارة لقلة صبرهن وجزعهن آهـ قال ابن الملك وأما اتباع الجنازة فلا رخصة لَهن فيه قال النووي واجمعوا على أن زيارتُها سنة لَهم وهل تكره للنساء وجهان قطع الأكثرون بالكراهة ومنهم من قال لا يكره إذا أمنت الفتنة. وينبغي للزائر أن يدنو من القبر بقدر ما كان يدنو من صاحبه في الحياة لو زاره آهـ ومِمّا يؤيده حديث كنت نَهيتكم عن زيارة القبور فزوروا القبور فإنّها تزهد في الدنيا وتذكر الآخرة رواه ابن

ماجه عن ابن مسعود وروى الحاكم بسند صحيح عن أنس كنت نَهيتكم عن زيارة القبور الا فزوروها فإنّها ترق القلب وتدمع العين وتذكر الآخرة ولا تقولوا هجرا وفي لفظ له نَهيتكم عن زيارة القبور فزوروها فإنّها تذكركم الموت وروى الطبراني عن أم سلمة بسند حسن ولفظه نَهيتكم عن زيارة القبور فزوروها فإن لكم فيها عبرة فهذه الأحاديث بتعليلاتِها تدل على أن النساء كالرجال في حكم الزيارة إذا زرن بالشروط المعتبرة في حقهن ويؤيده الخبر السابق أنه عليه الصلاة والسلام مر بالْمرأة فأمرها بالصبر ولَم ينهها عن الزيارة وأما خبر لعن الله زوارات القبور فمحمول على زيارتِهن لِمحرم كالنوح وغيره مِما اعتدنه . انتهٰى عبارة المرقاة ، اوپه مأة مسآئل ص۲۳ کی راوړی: دافعالو څخه دصحابه وو او تابعينو اوتبع تابيعنو اونورو علماوو او صالحينو او مؤمنانو زيارت دقبرو ثابت دی، لکه چی دعبد الله بن عمر؇ او حضرت عمر؇ اوحضرتِ علی؇ او دنورو صحابه وو رضوان الله عليهم اجمعين څخه ثابت دی کما فی شرح الصّدور، او تحقيق دعلماوو او صلحاوو دهرعصر بايد چی دکتابو څخه دتاريخ معلوم کړل سی آه او سره ددې په زيارة کی دقبرو فآئدې دی مړی ته په سلام او دُعاء او تلاوت سره ، او زيارت کوونکی ته په عبرت اخيستلو سره ددنيا څخه او په آګاه کيدلو سره په آخرت باندی، او په اعتماد پورته کيدو باندی دژونده څخه ددنيا او دسامان او اسبابو څخه ددې دنيا ، په غوث العباد ص۲۲۵ کی دی: والّذی اعلمه عن تلك الزّيارة انّها الدّوآء الّذی لا نظير له للقلوب الّتی قَسَتْ ثم قست ، ولِهٰذا قال ﷺ كنتُ نَهيتُكم عن زيارة القبور فزوروها فانّها ترق القلب وتدمع العين وتذكر بالاٰخِرة فزوروها ولا تقولو هجرًا رواه البيهقی ، وقوله ﷺ ولا تقولو هجرًا ، نَهٰی عن أفات زيارة القبور الّتی من اجلها لا تَجوز الزّيارة ، وهٰذه الأفة اكثر ما تكون من النّسآء فانّ الواحدة منهنّ اذا رأت قبر ابنها اوابيها اواخيها او زوجها وتذكرت طيب المعاشرة هاجت عاطفتها وعواطف النّسآء رقيقة وحينئذٍ تكون منها من انواع الجزع ما تَهتزّ له السمٰوٰت ولذٰلك قال رسول الله ﷺ لعن الله زوارات القبور رواه احمد وابن ماجة والحاكم ومن أفات زيارة القبور ان الناس يَخرجون اليها فی بعض الجهالات بحالة تنافی الانسانية فيختلط الرجال والنسآء فی الطرق وعلی المقابر اختلاطًا لا يرضاه عقلٌ ولا دينٌ وعلی المقابر يـأكلون ويشربون ويتبرّزون وينامون ويفعلون ما يفعلون مِمّايستحيی القلم عن تسطيره ، فالزّيارات الّتی هٰذا حاله لا تَجوز لِهٰذا العارض لا لأنّها زيارات وعلی مثل هٰذه الزيارات يحمل قوله ﷺ لأن يَجلس احدُكم علی جمرة فتحرق ثيابه فتخلص الی جلده خيرٌ

له من ان يَجلس على قبر رواه مسلم آهـ او همدارنګه منکر او ناروا کارونه قولی اوفعلی اواعتقادی په زياراتوکی واقع کيږی لکه چی ليدلی او اوريدلی مو دی نودينداره او متشرع لره پکار دی چی تنقيح دمشروع کار دغيرِمشروع څخه وکړی، نه داچی ګرسره دمشروع والی څخه دزيارت انکار وکړی او حرام او شرك يې وبولی، او قبوروته داولياوو او صلحاوو بلکه وقبورو ته دانبياوو بتان وايی تردې چی بعضی داسی کسان چی په خپل طبعی ذکاوت سره مغروره اوتير وتلی وی او يوازی او يوازی يې دخپلو عقولو په لمن پوری لاس نيولی وی، قبر مبارك ته دفخر الكائنات ، سردارِ مخلوقات ﷺ صنمِ اکبر (لوی بت) وايی ، اعاذنا الله تعالى عن الغَوَايــة والــضَّلالة ، داڅه ډول دلاوری او بی ادبی ده داوليـآء الله سره عمومًا او دشفيع الأمم ﷺ سره خصوصًا.

وبعـدُ : فاقول لأُولئك الّذين يَمنعون زيارة القبور نوجُوكم اَنْ تقرأوا هٰذا فقط لتَرَوْا بانفسكم انكم فى وادٍ ودين الاسلام فى وادٍ أخر ولعلكم اذا رأيتموه اقلعتم عما انتم عليه ولا نظنّ بكم الاّ ذٰلــك بعد ان تروا انّ رسولَنا امام الجميع ﷺ زار القبور وكانت زيارتُها عادته وزارها اصحابه فى حيوٰتــه وهو بنفسه علّمهم كيف يزوروىها وتبعهم على ذٰلك كلّ هٰذه الامّة من عهدهم الى اليــوم وكُتُــب العلمآء حنفيةً ومالكيةً وشافعيّةً وحنبليةً فيها بيان تلك الزّيارة وكذٰلك دواوين السّنة النّبويّة مفعَمــة ببيان جوازها والنّدب اليها وكيف تكون ومن رأى كلّ هٰذا ثمّ انكره ولَم يُعْجِبْه فلا حيلة لنــا فيــه وامره الى ربّه ، فى شرح الشّرعة ص ۵۷۹ : ومن سنّة الاسلام زيارة قبور المسلمين ، اوپه بحر الرآئق ج۲ ص ۱۹۵ کی دبدآئع څخه ليکی: ولا بـأس بزيارة القبور والدُّعآء للاموات ان كانوا مؤمنين من غير وطى القبور آهـ اودمجتبٰی (۱) څخه راوړی: انّها مندوبة ، اوپه ردّ محتار ج۱ ص۲۳۰ کی ليکی: اى لا بــأس بزيارة القبور بل تندب كما فى البحر عن الْمجتبٰى آهـ نســأل الله تعالى السَّعادةَ والسَّماحَةَ والرّشاد والسَّداد فى كلّ حين وحال .

❀ ❀ ❀

(۱). الْمجتبىٰ هو شرح للمختصر القدورى فى الفقه الحنفى الفّه العلامة مُختار بن مَحمود بن مُحمد ابو الرجآء نجم الــدين الزاهدى الغزمينى، قال الزركلى فى ترجمته : الزاهدي الغزميني: المتوفى سنة ٦٥٨ هـــ مُختار بن مَحمود بن مُحمد ، أبو الرجا نجم الدين ، الزاهدي الغزميني: فقيه، من أكابر الحنفية. من أهل غزمين (قصبة من قصبات خوارزم) رحل إلى بغداد والروم. من كتبه (الحاوي في الفتاوي (مخطوط) و (الــمجتبى (مخطوط) شرح به مُختصر القدورى في الفقه ، و (الناصــرية) رســالة صنفها لبركة خان في النبوة والمعجزات، و (زاد الائمة) و (قنية المنية لتتميم الغنية (مطبوع). آهــ الاعــلام ج ۷ ص ۱۹۳ (ط: دار العلم للملايين بيروت سنة ۱۹۸۰). وذكره العلامة اللكنوى فِى كتابه المفيد : النافع الكبير لِمن يطــالع الْجــامع الصغير ، فى ص ۲٦ – ۳۰ ، وانظر ايضا قسم الدراسة للمحقق الياس قبلان مع كتاب مــجمع البحرين وملتقى الــنيرين للامام مظفر الدين احمد بن على المعروف بابن الساعاتى الحنفى ص ۳۳ . كتبه العبد مُحمد احمد الْحقّانِى عفى عنه

بيان دهغو شيانو دلمانځه دجمُعې چې په امامانو پورې تعلق لري :

پوه سه : چې دجمعې دلمانځه دپاره احکام او آداب او شرطونه دي، چې تفصيل يې په کتابو پورې دفقه شريفې تعلق لري ، او يو دهغو څخه ځاى دقآئم کيدلو دلمانځه دجمعې دي، اوپه دې کې ډيرقيل اوقال په مابينځ کې دعلماوو واقع دي ، اوددې تحقيق ما په خپله رساله کې چې نامداره ده په : (**کشف الغمة في صلٰوة الجمعـة**) ([1])سره ذکر کړيدى، لهٰذا په دې ځاى کې هغه امورچې دامامانودوخت په امامت ورکولوپورې تعلق لري ذکرکوم:
او وايم چې په وخت کې دامامت ورکولو دجمعې دلمانځه چې کله سنت مخکې تر فرضو دجمعې اداء کړې بايد چې امام اول وار پر هغه منبر باندې چې دپاره دخطبې ويلو يې تيارکړې وي، لوړ سي، مقابل وقوم ته چې شا به يې وطرف ته دقبلې وي کښېني ، او اذان کوونکې به پرمخامخ دمخ دده دوهم اذان وکړي، او وروسته تر ختميدو داذان به ولاړ سي او اعوذ بالله به کرار ووايي نه بسم الله لکه چې په فتاوٰى اسعديه ص ۱۰۲ کې ذکر دي، او وروسته تردې به خطبه ووايي، او بايد زده کړل سي چې دخطبې دپاره دوه شيان رکنونه دي : ۱. اول دا چې خطبه به وروسته تر زوال مخکې تر لمانځه دجمعې وي، ۲. دوهم داچې ذکر دخداى ﷻ به پکښې وي که څه هم چې تسبيح يا تهليل يا تحميد وي ، لکن په دې شرط چې په قصد دخطبې وي نه دپاره دتعجب يا بل داسې شي دپاره، او سنتونه په خطبه کې اوه لس ۱۷ دي: **۱**. پاکي ده دبې اودسۍ څخه نو خطبه دبې اودسه اوجُنب سړي مکروه ده ، اوپه نزد دامام ابويوسفؒ ناجآئزه ده. **۲**. په ولاړې ويل دي دخطبې لکه چې ددې قول څخه دباري تعالٰى: وَتَرَكُوْكَ قَآئِمًـــا عادت درسول ﷺ په خطبه کې معلوميږي، اوپه ناستې او پراړخ پرېوتلو سره هم جآئزه ده لکه قاضي خان چې ويلي دي، يعنې سره دپرېښوولودسنت چې سنت پاته سو **۳** مخامخ کيدل وقوم ته او شا وقبلې ته کول په وخت کې دويلو دخطبې لکه چې په ترمذي ج ۱ ص ۲۷ کې دعبد الله بن مسعودؓ څخه روايت کوي: قـال کـان

([1]). **آگاهي** : مصنفؒ خپله دا رساله چې نامداره ده په **کشف الغمة** سره په خپل دې کتاب جرأة الائمة کې شامله کړيده، خو البته په پخوانۍ (فارسي) نسخه کې دارساله په همدې صفحه کې دپورتني لوړ عنوان سره مرتبطه شروع کيده ، مګرموږ په دې نوې ترتيب کې دا رساله ددې جرأة الائمة په پاى کې په مستقل کتاب اوعنوان کې راوستل دپاره دآساني دقارئينو کرامو، او په ص۱۱۴ کې ددې کتاب شروع کيږي بيا ترپايه پورې هلته يې وګورئ. محمّداحمد حقّاني عفي عنه

رسول الله ﷺ إذا استوى على الْمنبر استقبلناه بوجوهنا ، والعمل على هذا عند أهل العلم من أصحاب النبي ﷺ وغيْرهم يستحبون استقبال الإمام إذا خطب. **۴**. اَعُوْذُ بالله ويل په وخت کی دشروع کولو دخطبې ، په خپل ځان کی نه په زوره ویل لکه چی ابو یوسفؒ په جوامع کی ویلی دی. **۵**. په زوره ویل دی دخطبې په داسی اندازه سره چی اکثره قوم یې واوری اوکه اکثرو نه اوریدل روا ده ، خوسره دمخالفته دسنت . **۶**. خطبه لنډه ویل چی تردرو ۳ ایاتو کمه نه وی، او تر اندازې دسورة دطوالِ مفصَّل زیاته نه وی لکه چی حسن دابی حنیفة ؒ څخه روایت کړیدی ، اوددې مخالفت یې مکروه بللی دی، اودارنګه په ترمذی ج ۱ ص ۲۷ کی دجابر بن سمرة ؓ روایت دی: قال کنت اصلّی مع رســول الله ﷺ فكانت صلٰوته قصدًا وخطبته قصدًا **۷**. شروع کول دی دخطبې په حمد سره دالله ﷻ **۸**. ثنآء ویل دی دالله ﷻ بما هو اهله **۹**. شهادتین ویل یعنی شاهدی پر توحید دباری تعالٰی او شاهدی پر رسالت دآنحضرت ﷺ . لحدیث ورد فی ذٰلك **۱۰**. درود ویل پر رسول الله ﷺ او پر آل او پراصحابو دده **۱۱**. وعظ او یادونه ، او باید چی جمع والی وکی په مابینځ کی دترغیب او ترهیب نه داسی چی پریوه ددوی اکتفآء وکړی **۱۲**. ویل دی دآیاتو په خطبه کی او ددې پرېښوونکی ګناهګاره دی، او اندازه یې درې ۳ آیاته دی لنډ یا یو آیت دی اوږد ، لکه چی په جوهرة النیرة کی ذکردی **۱۳**. ناسته ده دخطیب په مابینځ کی ددوو خطبو لکه چی په ترمذی ج۱ ص۲۷ کی دابن عمر ؓ څخه روایت کوی: ان النّبی ﷺ كان يَخطب يوم الجمعة ثم يَجلس ثم يقوم فيخطب قال مثل ما تفعلونَ اليومَ ، اوددې ناستی اندازه په قدر ددرو آیاتو ویلو ده په ظاهر روایت کی لکه چی په سراج الوهاج کی یې دفتاوٰی څخه ددې نقل کړیدی، او سرخسی ویلی دی چی دومره اندازه یې ده چی کښینی نوهر اندام په خپل ځای کی قرار ونیسی، وروسته تردې بې له درنګه او مکثه ولاړ سی لکه چی په تتارخانیة کی یې راوړی دی، او په غیاثیه کی وایی چی مختاره قول دسرخسی دی ، اوپه قنیة کی لیکی چی پرېښوونکی یې پر صحیح قول ګناهګاره دی **۱۴**. راګرځول دی دحمد او ثناء ، او ددرود پر نبی ﷺ په وخت کی دشروع کولو ددوهمی خطبې **۱۵**. زیاتول دی ددعا دپاره دمسلمانانو نر اوښځی په دوهمه خطبه کی **۱۶**. کښېنستل دی دخطیب پرمنبر مخکی تر اولی خطبې **۱۷**. خطبه ویل دی پر منبر باندی چی اقتدآء په رسول الله ﷺ سره حاصله سی.

او دمستحباتو څخه ددي: ۱. لوړول دی دآواز خپل په خطبه کی ترڅوچی په اوریدونکو کی زیاتوالی راسی. ۲. کښته کول دی دآواز په دوهمه خطبه کی تر اولی. ۳. داچی دوهمه خطبه یې: الحمد لله نحمده ونستعینه الٰی اٰخره وی ، ولی چی رسول الله دا الفاظ په دوهمه خطبه کی غالبًا ویلی دی. ۴. ذکر کول دی دخلفآءِ راشدینو او ددوو اکاګانو دنبی ﷺ یعنی حمزه‌ؓ او عباس‌ؓ ، ولی چی توارث په دې سره جاری دی، اوهرڅه چی دعا ده دپاره دباچا نوپه سراج الوهاج او درِّ مختار کی یې غیرِ مستحب بللی ده ، او عطآء دې ته نوی شی ویلی دی، اوقهستانی قول کوی په جواز ددې، او شامی په ردِّ محتار کی ترجیح ورکوی وروا والی ته ددې، بلکه پرتقدیر دبیرې دفتنې څخه یې ضروری ګڼلی دی لکه دربدل دپاره دباچهانو دوجی دبیری دفتنې، اوتفصیل ددې په شامی کی موجود دی ، لکن مدحې او صفتونه دظالمانو په اتفاق سره جواز نلری. دا ټوله بیانونه ماخوذ سوی دی دبحر ج ۲ ص ۱۴۷ او عالمګیری ص۱۵۵ او ردِّ محتار ج۱ ص۵۲۷ او طحطاوی ج۲ ص۳۴۳ څخه ، نوپه وخت کی دشك دې ودوی ته رجوع وکړل سی.

او باید زده کړل سی چی دلته یوڅو باریکۍ دی: ۱. دخطیبانو دا عادت دی چی دوی په خطبه کی وایی: قال الله تعالٰی اعوذ بالله من الشّیطان الرّجیم ، یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا آهـ او ددې څخه دا توهم کیږی چی ګواکی اعوذ بالله په قول کی دالله ﷻ داخله ده ، او بعضی خطیبان دپاره دځان خلاصولو ددې توهم څخه داسی وایی: قال الله تعالٰی کلامًا اَتْلوه بعدَ قولی اعوذ بالله آهـ اوپردې تقدیر باندی چی کم سنت تعوذ دی هغه نه حاصلیږی ولی چی مقصود انشآء دتعوذ ده نه حکایت کول دلفظ څخه ددې تعوذ، نوبهتره پرېښوول دی د قال الله تعالٰی ، لکه چی په ردِّ محتار کی نوشته دی، ۲. اړول دی دمخ رسته او چپه طرف ته په وخت کی ددرود ویلو په دوهمه خطبه ، لکه چی بعضی خطیبان یې کوی ، شامی ددې دموجود والی څخه انکار کړیدی، او وروسته تردې یې ویلی دی: والظاهر انّه بدعة ینبغی ترکه لئلاّ یتوهّم انه سنّة ثمّ رأیت فی منهاج النّووی قال ولا یلتفتُ یَمینًا وشمالاً فی شیءِ منها ، قال ابن حجر فی شرحه لانّ ذٰلك بدعة آهـ ویؤخذ ذٰلك عندنا من قول البدآئع ومن السّنّة ان یستقبل النّاس ویستدبر القبلة لانّ النّبی ﷺ کان یَخطب هٰکذا آهـ ۳. په ذکر کی دعمینو دوه واره خطآء راځی ، ځکه چی

وایی: علی عمّیه الحمزةَ والعبّاس ، په دخول سره دلام دهمزة ، سره ددې چې لام په دې کی نه دی مسموع سوی اونه یې غواړی، اوپه عدمِ صرف سره ددې چې پرتقدیر ددخول دلام غیرِ منصرف په حکم کی دمنصرف ګرځی لکه چې داهم په درِ مختار کی ذکردی. ۴. په وخت کی دویلو دخطبې تکیه کول پر لکړی باندی لکه چې زموږ دوطن دخطیبانو رواج دی، په بحر ج۲ ص۱۴۸ کی دخلاصې څخه نقل کوی: ویکره ان یَخطب متکئًا علی قوس او عصًا ، اوهمدارنګه یې عالمګیری په ج۲ ص۱۵۷ کی دخلاصې او محیط څخه نقل کوی، مګر هو! په هغه ښار کی چې په زور سره فتح سوی وی خطیب لره ځړول دتورې په وخت کی دخطبې مستحب دی، لکه چې په مضمرات او شرح الطحاوی کی لیکلی دی، اوپه فتاوٰی اسعدیه ص ۱۰۸ کی یې مستحب ورته ویلی دی، او دلیل یې نیولی دی په احادیثو سره ، اوحواله یې ورکړیده ورسالې ته دعصا چې مؤلّفه ده دملا علی قاری" فانظر فیها. ۵. ویل دخطبې په بله ژبه باندی بغیر دعربی څخه بې له عذره په نزد دامام صاحب" روا دی سره دمکروهِ تنزیهی والی، اوپه نزد دصاحبینو خطبه په وخت کی دنه موجود والی دعذر بې له عربی نه ادا کیږی ، نو احتیاط په استعمالولو کی دی دخالصو عربی الفاظو، او دپاره دخطبې خاص ترکیب او الفاظ ضروری نه دی ، بلکه په هرترکیب سره چې وی جآئزه او کافی ده، لکن وروسته تردې چې کم سنتونه او آداب مخکی تیر سوه هغه پکښی پر ځای سوی وی، او سره ددې دپاره دآسانی دامامانو یو خاص ترکیب دجملې څخه ددې ترکیبو ذکر کوم ، او سرته دبحث رجوع کوم چې وروسته تر کرار اعوذ بالله ویلو دی دا خطبه ووایی :

اوله خطبه دپاره دجمعې دلمانځه :

اَلْحَمْدُ لله الَّذِیْ خَلَقَ ٱلأَرْضَ وَالسَّمٰوٰتِ الْعُلٰی ، الرَّحْمٰنُ عَلَی الْعَرْشِ اسْتَوٰی ، لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي ٱلأَرْضِ وَمَا بَیْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰی ، وَإِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهٗ یَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفٰی ، اللهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ لَهُ ٱلأَسْمَآءُ الْحُسْنٰی ، نَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ الْوَاحِدُ ٱلاَحَدُ الصَّمَدُ الْفَرْدُ ٱلاَعْلٰی ، وَنَشْهَدُ اَنَّ سَیِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ وَنَبِیُّهُ الْمُجْتَبٰی ، صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ تَسْلِیْمًا ، اَمَّا بَعْدُ اَیُّهَا الْمُؤْمِنُوْنَ ، هَلْ مِنْکُمْ مَّنْ یَّرْغَبُ فِیْ صَالِحِ ٱلاَعْمَالِ ، وَیَبْکی عَلٰی

سَيِّاتِ الْاَفْعَالِ ، وَيَنْظُرُ قُرْبَ الْاَجَالِ وَيَتْرُكُ الْهَوٰى ، وَهَلْ مِنْكُمْ مَنْ يَجْتَنِبُ الطُّغْيَانَ وَيَجْمَعُ الْبِرَّ وَالتُّقٰى ، هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ يَسْتَغْفِرُ حَضْرَةَ رَبِّهٖ وَيَنْدِمُ عَلٰى مَا كَسَبَ مِنْ ذَنْبِهٖ وَيُطِيْعُ الْعَلِيَّ الْاَعْلٰى ، هَلْ مِنْكُمْ مَنْ يَتَوَاضَعُ فِيْ خِدْمَةِ مَوْلَاهُ وَيَتْرُكُ مَا قَدْ مَضٰى ، فَطُوْبٰى لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْ صِحَّتِهٖ لِسُقْمِهٖ ، وَمِنْ حَيَاتِهٖ لِمَوْتِهٖ ، وَمِنْ شَبَابِهٖ لِهَرَمِهٖ ، وَمِنْ دُنْيَاهُ لِلْعُقْبٰى ، طُوْبٰى لِمَنْ زَهَدَ فِيْ دَارِ الْفَنَآءِ لِدَارِ الْبَقَآءِ ، وَتَرَكَ الْكَسْبَ الْحَرَامَ وَاجْتَنَبَ الْاٰثَامَ وَجَاهَدَ نَفْسَهٗ فَتَزَكّٰى ، وَوَيْلٌ لِمَنْ مَاتَ قَبْلَ اَنْ يَمُوْتَ ، وَفَاتَ قَبْلَ اَنْ يَفُوْتَ ، وَنَامَ قَبْلَ اَنْ يَنَامَ ، وَانْهَمَكَ فِيْ اِكْتِسَابِ الْاٰثَامِ ، وَوَدَّعَهٗ رَبُّهٗ وَقَلٰى ، اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ : فَإِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى ، يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰى ، وَبُرِّزَتِ الْجَحِيْمُ لِمَنْ يَّرٰى ، فَأَمَّا مَنْ طَغٰى ، وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ، فَإِنَّ الْجَحِيْمَ هِيَ الْمَأْوٰى ، بَارَكَ اللّٰهُ لِيْ وَلَكُمْ فِي الْقُرْآنِ الْعَظِيْمِ ، وَنَفَعَنِيْ وَإِيَّاكُمْ بِالْاٰيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ .

او وروسته تردې دی يوه كوچنۍ ناسته وكړي چې بيان يې مخكې تير سو، او بيا چې كله دوباره ولاړ سو ، دا دوهمه خطبه دې ووايي :

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهٗ وَنَسْتَغْفِرُهٗ وَنُؤْمِنُ بِهٖ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ ، وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ اَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّاتِ اَعْمَالِنَا ، مَنْ يَّهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهٗ ، وَمَنْ يُّضْلِلْهُ فَلَا هَادِيَ لَهٗ ، نَشْهَدُ اَنْ لَّاۤ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ ، وَنَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ ، اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ، يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ مَنْ صَلّٰى وَصَامَ ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ مَنْ قَعَدَ وَقَامَ ، وَصَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ كَذٰلِكَ عَلٰى جَمِيْعِ الْاَنْبِيَآءِ وَالْمُرْسَلِيْنَ وَعَلٰى كُلِّ الْمَلٰئِكَةِ وَالْمُقَرَّبِيْنَ وَعَلٰى عِبَادِكَ الصّٰلِحِيْنَ خُصُوْصًا عَلٰى اَفْضَلِ الصَّحَابَةِ بِالتَّحْقِيْقِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ سَيِّدِنَا اَبِيْ بَكْرِ نِ الصِّدِّيْقِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ وَعَلٰى مُزَيِّنِ الْمِنْبَرِ وَالْمِحْرَابِ اَلنَّاطِقِ بِالصِّدْقِ وَالصَّوَابِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ سَيِّدِنَا عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ وَعَلٰى مَنْبَعِ الْحِلْمِ وَالْحَيَآءِ وَالْاِحْسَانِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ سَيِّدِنَا

عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ وَعَلٰى اَسَدِ اللّٰهِ الْغَالِبِ شَمْسِ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ سَيِّدِنَا عَلِيِّ ابْنِ اَبِيْ طَالِبٍ كَرَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَجْهَهُ وَعَلٰى بِضْعَةِ الرَّسُوْلِ الْمُلَقَّبَةِ بِالزَّهْرَآءِ وَالْبُتُوْلِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا وَعَلٰى سِبْطَيْهِ النَّيِّرَيْنِ سَيِّدِنَا الْحَسَنِ وَسَيِّدِنَا الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا وَعَلٰى عَمَّيْهِ الْمُكَرَّمَيْنِ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ النَّاسِ سَيِّدِنَا حَمْزَةَ وَسَيِّدِنَا الْعَبَّاسِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا وَعَلٰى سِتَّةِ الْبَاقِيَةِ مِنَ الْعَشَرَةِ الْمُبَشَّرَةِ وَالَّذِيْنَ بَايَعُوْهُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ وَعَلٰى سَآئِرِ الْفِرَقِ الْمُهَاجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ تَابَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ اِلٰى دَارِ الْقَرَارِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمْ اَجْمَعِيْنَ ، اَللّٰهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَّصَرَ دِيْنَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاجْعَلْنَا مِنْهُمْ ، اَللّٰهُمَّ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَ دِيْنَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَجْعَلْنَا مِنْهُمْ ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْاَحْيَآءِ مِنْهُمْ وَالْاَمْوَاتِ ، اَللّٰهُمَّ اَيِّدِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِيْنَ بِتَائِيْدِهِمْ وَتَائِيْدِ اَئِمَّتِهِمْ اَجْمَعِيْنَ خُصُوْصًا اِمَامِنَا وَسُلْطَانِنَا عَبْدٌ مِّنْ عِبَادِ اللّٰهِ اَلْمُؤَيَّدُ بِنَصْرَةِ اللّٰهِ الْاَكْبَرِ اَمِيْرُ الْمُؤْمِنِيْن مُحَمَّدْ عُمَرْ بِالرُّشْدِ وَالْعِلْمِ وَالْعَدْلِ وَالنَّصْرَةِ وَالتُّقٰى ، وَاجْعَلْ اٰخِرَتَهُمْ خَيْرٌ مِّنَ الْاُوْلٰى ، عِبَادَ اللّٰهِ ! رَحِمَكُمُ اللّٰهُ ! اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيْتَاءِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ .

اوهغه وخت چي په لمانځه کی داخترو امامت ورکوی باید چی اول وار دوه رکعاته لمونځ په مابینځ کی دپورته کیدو دلمر په اندازه ددوو ۲ نیزو تر لږ ځه مخکی داستوآء پوری دلمر، په جماعت او په پزوره قرآئت سره اداء کی، په اول رکعت کی دي وروسته تر سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ تر آخره پوری دري تکبیره په پورته کولو سره دلاسوپه هرتکبیر کی امام اوقوم ووایی، په مابینځ کی دتکبیراتو دی لاسونه ایله کوی، او وروسته تر دریم تکبیر دی لاسونه تر نامه لاندی ونیسی، او قرآئت دی شروع کړی ، اوپه دوهم رکعت کی دی وروسته تر قرآئت او مخکی تررکوع په همدغه ډول دري تکبیرونه ووایی ، اوپه هغه سکته (وقفه) کی دی هم لاسونه ایله کړی چی په مابینځ کی ددریم تکبیر او درکوع دتکبیر راځی ، لکه مولانا عبد الحی ؒ چی ددي تحقیق په حوالهٔ دبعضو رسالو کړیدی، که څه هم چی دبعضوڅخه نقل دی چی لاسونه

دی په دې ځای کی پرنامه کښېږدی لکن دا سند نلری، او هرڅه چی هغه خبره ده چی بعضی امامان یې کوی چی په وخت کی دپورته کولو دلاسو په تکبیراتو زوآئدو کی ، که بتې ګوتی دغوږو دنرمیو سره ومښتی نو لمونځ مکروه یا فاسدیږی ، نودا بې اصله او بې بنیاده خبره ده ، په ردّ محتار کی لاندی تردې قول دماتن چی: ویرفع یدیه فی الزوآئد ، دطحطاوی څخه نقل کوی: ای ماسًا بابهامیه شحمتی اذنیه آهـ او وروسته تر سلام دی پر منبر لوړ وخیږی اوبې له دی چی کښېنی پر منبر باندی دی خطبه شروع کړی ، درمختار وایی: واذا صعد علیه لا یجلس عندنا ، معراج ، او دسنتو څخه دخطبې داخترو شروع کول دی داولی خطبې په نه ۹ تکبیره پرلپسی سره : دا ډول: اَللّٰهُ اَکْبَرْ اَللّٰهُ اَکْبَرْ ، اَللّٰهُ اَکْبَرْ اَللّٰهُ اَکْبَرْ ، اَللّٰهُ اَکْبَرْ اَللّٰهُ اَکْبَرْ ، اَللّٰهُ اَکْبَرْ اَللّٰهُ اَکْبَرْ ، اَللّٰهُ اَکْبَرْ ، لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَکْبَرْ ، اَللّٰهُ اَکْبَرْ وَ لِلّٰهِ الْحَمْدُ ، او په شروع کی ددوهمی خطبې دی اوه ۷ تکبیره پرلپسی دمخکی په ډول ووایی ،اوپه مابینځ کی دنورو فقراتو دخطبې هم باید چی لږ ترلږه درې واره دا تکبیرونه په دې ډول ووایی : اَللّٰهُ اَکْبَرْ اَللّٰهُ اَکْبَرْ ، اَللّٰهُ اَکْبَرْ ، لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَکْبَرْ ، اَللّٰهُ اَکْبَرْ وَ لِلّٰهِ الْحَمْدُ وَالثَّنَآءُ ، اوتر درې واره زیات ویل افضله دی او په لوی اختر کی باید چی تر کوچنی زیات وویل سی په مابینځ کی دفقرو (ټوټو) دخطبې لکه چی په ردِّ محتارکی دخانیې څخه منقول دی، اوپه ختمیدوکی ددواړو خطبو مخکی تر راکښته کیدو دده دمنبر څخه ، څوړالس تکبیرونه دی پردې طریقه پرلپسی ووایی، په بحر ج ۲ ص ۱۲۲ کی لیکلی دی: ویبدأ بالتکبیرات فی خطبة العیدین ویستحب ان یستفتح الأولی بتسع تکبیرات تتری (ای متتابع) والثّانیة بسبع قال عبد الله بن عتبة بن مسعود هو من السّنة ویکبر قبل ان ینزل من الْمنبر اربع عشرة آهـ او همدا ډول په درِّ مختار کی ذکر دی پرهامش دردِّ محتار ج ۱ ص **۵۸۵**، او هم په عالمګیری ج ۱ ص ۱۲۰ کی، اوداخترو دخطبې دپاره دعلماوو څخه قسم قسم ترکیبونه نقل سویدی ، اوکه چیری هغه خطبه چی دجمعې دلمانځه دپاره می ذکره کړه په دې ځای (اختر) کی هم ووایی اوله خطبه پر ځای داولی اودوهمه پرځای ددوهمی هم کفایت کوی ، لکن په خطبه کی دکوچنی اختر باید چی ښوونه داحکامو دسرسایې دکوچنی اختر ورته وکی، اوپرځای دآیت دهغه خطبې ددې آیت تلاوت مناسب دی: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ۝ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلّٰى ۝ بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۝ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّأَبْقٰى

﴿ إِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُوْلَى ﴾ ﴿ صُحُفِ إِبْرَاهِيْمَ وَمُوْسٰى ﴾ ترڅو چي آګاهي پر سرسايي دکوچني اختر اوپر لمانځه داختر ورکړل سي اوپه خطبه کي دلوی اختر بايد چي احکام داضحيې بيان کړي، اوپه ځای کي دآيت ويل دسورة اِنَّآ اَعْطَيْنٰكَ الْكَوْثَرَ الی آخره مناسب دی ترڅوچي آګاهي پراضحيه اوپر لمانځه داختر باندی ورکول سی ، او وروسته تر اولی خُطبې دی لنډه ناسته وکړي په مثال سره دناستې په مابينځ کی ددوخطبو دجمعې، اوددې ناستی اندازه داوږدوالی يا لنډوالی بايد فرق ولري په اندازه دډير والی او لږ والی دخلګو.

اوبايد زده کړل سی چي تراويح سُنّت دی لکه چي بحر په ج ١ ص ٦٦ کی ليکي: وَذَكَرَ فِي الاخْتِيَارِ أَنَّ أَبَا يُوسُفَ سَأَلَ أَبَا حَنِيفَةَ عَنْهَا وَمَا فَعَلَهُ عُمَرُ رضی الله تعالی عنه فَقَالَ التَّرَاوِيحُ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ وَلَمْ يَتَخَرَّجْهُ عُمَرُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ وَلَمْ يَكُنْ فِيهِ مُبْتَدِعًا وَلَمْ يَأْمُرْ بِهِ إِلاَّ عَنْ أَصْلٍ لَدَيْهِ وَعَهْدٍ مِّنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آهـ اوکه چيری يو شخص په سنتيت او ياشرعيت کی دتراويحو وسوسه او شك يا شبهه ولري نوپرده لازم دی چی کتابو ته دمذهب رجوع وکړي چی خاوندان (مصنفين) ددې کتابو ډير خبرداره وه په اسرارو او فقاهت داحاديثو تر موږ ، اوددوی موافق دی ولاړ سی ، او دجملې څخه د: وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ دی نه کيږي ، اوکه تر دآئرې دمذهبو ووزی فالله الهادی وهو علی كلّ شيء قدير، اوپر سر دهرو څلورو رکعاتو تراويحو اوهمدارنګه پرسر دشلم رکعت او دوترو ، انتظار کول په قدر دڅلورو رکعاتو بعضو علماوو سنّت بللی دی ، او زيلعی ددوی تعقيب کړيدی اوددې پر مستحب والی باندی يې يقين کړيدی، اوپه وخت کی دانتظار اختيار لري که جلا جلا نفلونه کوی ، اوکه پټه خُله کښيني ، اوکه قرآئت دقرآن کريم کوی ، اوکه ذکر او تسبيح کوی ، اوپر تقدير دويلو دتسبيح هم دخاصو الفاظو تعين ضروری نه دی، لکن هغه چی شآئع او مشهوره دی په مابينځ کی دامامانو، اودارنګه په ردّ محتار ج١ ص٤٩٦ کی دقهستانی هغه دمنهج العباد څخه نقل کړيدی چی درې ٣ واره داتسبيح بايد چی وو ايې: سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ ، سُبْحَانَ ذِی الْمُلْكِ وَالْمَلَكُوْتِ ، سُبْحَانَ ذِی الْعِزَّةِ وَالْعَظْمَةِ وَالْهَيْبَةِ وَالْقُدْرَةِ وَالْجَمَالِ وَالْجَلاَلِ وَالْكِبْرِيَآءِ وَالْجَبَرُوْتِ ، سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْحَيِّ الَّذِیْ لاَ يَنَامُ وَلاَ يَمُوْتُ ، سُبُّوْحٌ قُدُّوْسٌ رَبُّنَا وَرَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوْحِ ، نَسْتَغْفِرُ اللهَ وَنَسْئَلُكَ الْجَنَّةَ وَنَعُوْذُ بِكَ مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ يَآ اَرْحَمَ

الرَّاحِمِيْنَ ، او هغه چې امامان يې وروسته تر ختميدو ددې ذكر سوى تسبيح داول نيمايي څخه دروژې وايي: مَرْحَبًا يَا شَهْرَ صِيَامٍ ، مَرْحَبًا يَا شَهْرَ رَمَضَانَ ، مَرْحَبًا يَا شَهْرَ غُفْرَانَ ، اَللّٰهُمَّ اَجِرْنَا مِنَ النَّارِ يَا مُجِيْرُ يَا مُجِيْرُ يَا مُجِيْرُ بِجَمَالِ وَنُوْرِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اٰمِيْنَ بِرَحْمَتِكَ يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ ، اوپه آخرى نيمايي كى پرځاى د مَرْحَبًا ، اَلْوَدَاعَ وايي، نودا كه څه هم چې په بعضو رسالو كى ذكر دى لكن دمعتمد كتاب دنقل څخه نه دى ثابت سوى ، ځكه نو بعضى علماوو حكم كړيدى چى دا محضى رسم او رواج دى، ددې التزام (لازمى ګڼل) بايد ونكړل سى، والله اعلم وعِلمه اكمل واتمّ .

☆ ☆ ☆

خاتمة الكتاب

په دې خاتمه كى دخپل مخكنى وصيت تاييد كوم چى دعا كوونكى بـه اولاً وار په باره كى دتصحيح دالفاظو بناءً واعرابًا اوپه تنقيح كى دصيغو او دتركيب ددعـاء بايد چى ډير غـور او كوشش وكړى، اومراعت دمذكر او مؤنث اودمفرد او تثنيې او جمع او دتعريف اوتنكير بايد چى ولرى په باره كى دضميرو دصيغو او موصولاتواو اسمآءِ اشاراتو موافق دمقتضى سره دهر يوه ددوى، او ثانيًا الفاظ او تركيبونه ددعا بايدچى په داسى ډول سره ذكركړى چى مطابق وى دحال اومقام سره نه دا چى مقتضا دمقام او مقصود بالطلب يو شى وى او تركيبونه ددعاوو دده دلالت پر بل شى باندى كوى، ولى چى پرتقدير دخلاف ددې ذكر سوو شيانو يا معنى تـه تغير رسيږى، او يا مقصد دزړه دده دوينا څخه دځلې دده مخالف ګرځى، اوكله كله داسى هم كيږى چى اراده دګټى ددعا لرى ليكن دالفاظو څخه دده دعا دضرر او يا مهمل بې مطلبه اويا داسى عبارتونه چى سبب دګناه يا كفر ګرځى اويا داسى الفاظ چى دلالت كوونكى وى پربد او فحش ويلو باندى مستنبط كيږى ، لكه چى داټول قسمونه مى په ډيرو ځايو كى دناخبره او بې بصيرته دعا كوونكو څخه اوريدلى دى، تردې چى داسى غلطى دعاوى مشهورى سوې او دجملې څخه دعـامى بلوىٰ شمېرل كيږى اوحقيقت شاذ او نـادر پيدا كيږى ، كـه چيرى انسان پـه غـور سره فكر وكړى نـودا ځاى ډير دغم او دحسرت او دناكامى دى، اوسره ددې بعضى اشخاص چى ددې ټولې څخه شمېرل كيږى دوجى څخه دبې شرمۍ اودوجى څخه دنيستى والى دصفت

دحیاء په ده کی، اویا دوجی څخه دقرار نیولو دجهلِ مرکّب راسخ په ذات دده کی، په دې سبب چی په مابینځ کی دعوامو اوهغه اشخاصو چی تمیز نلری دیوه بیګانه شی په واسطه دا وظیفه داری لکه تعلق دقرابت او نوری علاقې یو نوع رسوخ او اعتبار پیدا کړی وی نه په قرار سره داهلیّت او لیاقت اودخپل علمی مرتبې ، په تکبر او جبر باندی اوپه تلوار سره په اجراء کولو ددې امر اقدام کوی، بلکه چاپکوالی او مخکی والی کوی اوپه ذریعه دپورته کیدو دآواز اوپه جاری کولو سره دامر اونهی خپل اوپه چالاکی او تیز ژبی کولو سره په الفاظو کی برابره خبره ده که مهمل (بې معنٰی) الفاظ وی اوکه مستعمل وی په نزد دعوامو دا ښکاره کوی، چی په دې وظیفه کی اوپه جاری کولو کی ددې طربقې ددې مجلس صدر او بې مثله اوجوړه نه لرونکی یم ، فیا حسرتاه ، څه ډول نښانې دقیامت ورځ په ورځ مخ پر ښکاره کیدو دی. روی الطبرانی فی الاوسط من حدیث ابی هریرة‌ؓ قال قال رسول الله ﷺ والّذی نفسی بیده لا تقوم السّاعة حتّی یظهر الفحش والبخل ویَخوّن الامین ویؤتمن الخآئن ، وروی الطبرانی فی الکبیر من حدیث حکیم بن حزام انّ رسول الله ﷺ قال انکم فی زمان کثیر فقهآؤه قلیل خطباؤه ، وقلیلٌ سؤاله کثیر معطوه والعمل فیه خیر من العلم وسیأتی علیکم زمان قلیل فقهاؤه کثیر خطباؤه ، وکثیر سؤاله قلیل معطوه العلم فیه خیر من العمل ، وفی الحدیث المخرج فی صحیح البخاری ، اذا وسَّد الامر الی غیر اهله فانتظر السَّاعة ، وروی نعیم بن حماد فی الفتن من کثیر بن مرّة انّ رسول الله صلی الله علیه وسلّم قال من اشراط السّاعة ان یَملك من لیس اهلاً ان یّملك ویرفع الوَضیع ویتّضع الرَّفیع ، ونَحو هٰذا من الاحادیث کثیر .

اوپردې سربیره ډیر نقصان دعقل اوکم والی داستعداد دی چی یو شخص دعوه کوونکی دعلم او کمال وی اودعوه دمقتدائی او دپیش امامی کوی سره ددې چی په دومره اندازه قاصر او ناقص وی چی پر ادا کولو دمقصود دزړه خپل قدرت نلری ، او دومره توان نلری چی دخپلی ژبی الفاظ موافق پر مراد دزړه خپل او دمطابق دمقتضا او غوښتنی سره دمقام جاری کړی او اوس اظهار ددې قصور او ناقابلیّت خپل په حضور کی دیوې لویی جمع او ټولیٔ چی په هغه کی افاضل او هم مثلان او همزولی او دښمنان او دوستان وی ، کوی اوهغوی پر خپلی بې کمالیٔ باندی شاهدان ګرځوی، اوسره له دغه په ذریعه ددې قصور ښکاره کولو خپل ، طمع لرونکیٔ او انتظار

کوونکی وی چی ورځ په ورځ به شُهرت او آوازهٔ دکمال دده باید مخ پرترقی ونیسی اوپه کراره کراره باید مقبول او محبوب په زړه کی دټولو خلګو وګرځی اودرجې دلوی صدارت ورته ورسیږی او دا ګُم نامې خپله دوجی څخه دناواقفیت دخلګو دمرتبې څخه دده بولی، اودا یې اول قصور دی چی اثبات دشی په ضد سره دهغه کوی، اودا لوی شاهد دی دجهل ، چی ګمان نه راوړی پردې چی شاید په مابینځ کی ددې ټولو سامعانو یوشخص موجود سی چی ادراك او تعقیب دکم پایګی اوبې کمالۍ دده وکی، او دهغه حاله څخه چی په وخت کی دسکوت اوپټه خُله والی خپل وو، زیات بې قدره او بې عزته سی په نزد دخلګو ، اوسبب دپرېښوولو دقبلیدو او داعراض دزړو ددوی سی لکه چی اکثرو ته دا ډول معامله مخ ته راغلی ده چی هیڅ څوك وده ته اعتبار نه ورکوی اودده قول دخپل ځان دپاره سند نه ګرځوی، بلکه عوام الناس یوه شرعی مسئله هم دده څخه نه پوښتی، اوسره ددې دی په خپل باطن کی خوشحاله او فخر کوونکی وو په خپلو بې ځایو دعوو سره ، او آثارو او علاموته نه راګرځی ، بلکه په همدې اندازه باندی خپل ځان مقبول او مستور وینی چی مخامخ دده سره مزاحمت نه دی سوی او پر غلطیو دده نکته ګیری نه ده کړل سوی، لکه په دې مصراع کی، ع :

زجاهل حذر کردن اولٰی بود

نولاۤئقه ده چی دده په شان کی داسی وویل سی ، شعر :

جاء شقیقٌ عارِضًا رمْحَه   اِنَّ بنی عمّك فیهم رماحُ

او دا معامله دده څخه عجبه نه ده ولی چی دی عقلی ادراك نلری بې له احساساتو، نو مناسبه ده چی غرّه سی، اومقصد ددې خادم العلم والعلمآء ددې بیان څخه دادی چی کامل او عاقل باید چی اسباب دکمال په لاس راوړی اوبیا طمع دلوړی پایې کوی ، اوبې فآئدې خیال اودعوه بې له دلیله بلکه سره دموجود والی ددلیل دنقیض دهغه عبث او جنون دی، نوغور او فکر کول اوزحمت کشول ضروری دی، اودا یو ضروری او بلیغ نصیحت دی ددې خادم وخپلو ټولو هم صنفانو (علماوو اوطلباوو) ته ، وَمَـآ اُرِیْـدُ اِلاَّ الْاِصْلَاح ، نه عیب ښکاره کول ددوی، نعوذ بالله منه ، وانّما الاعمال بالنّیّات ، ونسأل الله تعالٰی السّداد والرّشاد فی کل الأمور.

فآئده : کله چی الفاظ ددعا موافق سی دمطلب سره دسوال کوونکی ، نو

صحيح دی، او خاص الفاظ اوتعين دتركيبونو دپاره ددعاوو ضروری نه دی، اومحضی تبرّك په مأثوره وو دعاگانو سره جلا خبره ده ، ددې وجی څخه امامِ محمد ؒ په هيڅ ځای کی دعاء نه ده متعينه کړی، بلکه ويلی يې دی: ويدعو بما شآء ، اوکاهی وايی: ويدعو بما استحضره من الدُّعآء ، لکه په کتابو دفقه کی چی دده ؒ څخه منقول دی، لکن ددې سره بايد وپيژندل سی چی هغه چاته چی عربی يې اِزده وی په غير دعربی سره دعا کول خلافِ اولی او مکروهِ تنزيهی ده ، نوبايد چی قول دامام محمد ؒ په عدم دتعين کی دالفاظو په حق کی دغيرِ عاجز دالفاظو عربی څخه مقيّد کړل سی په دې ډول سره چی: ولا يتعين الدّعآء بعد ان تکون بالعربية اقرب للقادر عليها آهـــ په ردِّ محتار ج ١ ص ٣٢٥ کی د الولوالجية څخه نقل کوی: ولهــذا کــان الــدّعآء بالعربيّة اقرب الی الاجابة فلا يقع غيرهامن الالسن فی الرضآء والْمحبّة لَها موقع کلام العرب آهـ او وروسته تردې يې ويلی دی: وظاهر التّعليل انّ الدُّعآء بغير العربيّة خـــلاف الاولی وان الکراهة فيها تنزيهيّة هٰذا ، اوپه آخر کی ددې قول يې ويلی دی: ولا يبعد ان يکون الدّعآء بالفارسيّة مکروهًا تحريمًا فی الصّلٰوة وتنزيهًا خارجها فليتــأمل ولْيراجـــع آهـ او هرڅه چی هغه کسان دی چی په خپله قدرت پرصحيح دعا کولو او پر مراعات کولو دمقام ددې دعا نلری نودوی لره تقليد او متابعت دبل چا په دې شيانو کی ضروری اوناچاری دی ترڅو چی دهغو آفاتو څخه چی په مخکی کی تير سوه نجات پيدا کی، اودشرمندگی او خواری څخه ددواړو جهانو خلاصون پيدا کی، اوپه خپلو مقاصدو کی کامیابه سی، آية : فَاسْئَلُوْٓا اَهْلَ الذِّکْرِ اِنْ کُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُوْن ، المثل السّآئر ، السّؤال شفاء العیّ ، بيت :

به پُرس هرچه ندانی که ذلّ پرسيدن دليل راهِ تو باشد به عزّ ودانائی

پوښتنه کوه دهرهغه څه چی نه په پوهيږی ولی چی خواری دپوښتنی ، ستا لار برابروی وعزت او دانائی (هوښياری) ته . قطعه :

ما نصيحت بجائی خود کرديم روزگـاری دران بسر بُرديم

گر نيايد بگوش رغبت کس بر رسُولان بلاغ باشد وبس

ما نصيحت پرخپل ځای وکی ، عُمرمی ټول په دې کی مصرف کی، که دچا پرغوږ ښه ونه لگيدی ، نو پر رَسُولانو باندی بس يوازی رَسَول دی .

اللّهم اخْتِمْ لَنَا بالْخير والسَّعادة والبشارة والاحسان ولا تختم لنا بالشّرّ والشّقاوة والضّلالة والطغيان امين ، امين الحمد لله علی جزيل نوالِهِ ، وَالصّلٰوة والسَّلام علی سيّدنا وشفيعِنا ودليلِنا محمَّد وّاٰلِهِ ، برحمتك يا ارحم الرّاحمين

بسم الله الرحمن الرحيم

رسالة كشف الغمة فى صلوة الجمعة (١)

الحمد لله الّذى جَعَل النّفقة فى الدّين من اعظم القربات ، فكان لبصآئر ذوى الالباب نورًا ولأرواحهم اقوات ، والصّلوة والسّلام على القلم المترجم عن كلّ سرّ مكنون وحكم مبين ، القآئل من يرد الله به خيرًا يفقهه فى الدّين ، وعلى أله الاطهار ، واصحابه الاخيار ، وتابعيهم بالكشف عن هٰذا الدين كلّ ملمّة الوارد فيهم اختلاف اُمّتى رحمة ، ما فَاحَ نشر الاخلاص وثار ، وما عبد الله عبدٌ ابتغاءً لوجهه لا طمعًا فى درهم ولا دينار ، امّا بعد فقد استفتى (٢) عنّى انّ اداء صلوة الجمعة هل يصحّ فى جميع الامكنة او يختصّ ببعض المواضع ، اقول وبالله التوفيق ، ومنه الوصول الى سوآء الطّريق :

(١). كله چي حواله دكشف الغمة فى صلوة الجمعة په صفحه ١٠٢ کی ددې كتاب ذكركړل سوه نو دپاره ددفع دتندى دشآئقينو او دپاره دزياتوالى دفآئدې رسولو په تحقيق کی ددې اختلافی مسئلې هغه رساله داول څخه تر آخره پورى ددې كتاب (جرأة الائمة) سره درج کړل سوه . منه ؒ

(٢). مستفتى يوعالم وو داطرافو دولايت دفراه وفّقه الله تعالى لامداد الشرع دائمًا ، او سبب ددې دا وو چي يوشخص مسمّٰى په محمد سرور سره په دِه ججى کی دفراه ولايت يې سكونت درلودى، او دعوه دشيخ توب په طريقت کی او دتبحّر په علمِ شريعت کی يې كوله ، او اكثره خلګ ددې ناحيې او علاقې دعوامو اوخواصو څخه قبلوونكى دبيعت دده او فرمانبرداره دويناوو دده ګرځيدلی وه ، او وروسته تردې ، دې مسئلې دلمانځه دجمعې رواج پيدا کی چي خصوصيت په يوه ځای او بل ځای پورى نلرى بلكه محضى په موجود والى سره ددرو نفرو يې جماعت جآئز کړى وو، اوهمدانګه يې بعضى نورى مسئلې خلاف دمذهبِ حنفى څخه شآئع او عامى كولى ، لكه چي بعضو ته په دې رساله کی اشاره سويده ، اوجد اوجهد كوَى دواړو تابعينو اومتبوعينو تردې چي كله به پردوى داستدلال او دليل ويلو لار بنده سوه نوبه يې مخ وجنګ اوجګړې ته كوى او پرخپل مقابل طرف به يې اطلاق دجاهلانو او فاسقانو كوى اوكله به يې دعوه كوله چي موږ ته زموږ ددې مطلبو دحقيقت په اړوند صادق الهامونه سويدى ، اوعوام به يې په دې خطا ايستل اوپه آخركی به يې دتقليد تر کړې اودآئرې هم ووته، بلكه اهانت او سپكوالى به يې كوى دائمّه مجتهدينو او داهلِ تخريج (را ايستونكى دمسئلو) ، لكه چي ددوى رسمونه او بيانونه اوس هم زما سره موجود دى ، نوموږ دخپل مذهبى حكم تحقيق كوو ، او دلا مذهبه كسانو څخه بيره او باك نه كوو. والله الموفّق وعليه التكلان . منه رحمه الله تعالى

اختلف العلمآء الائمة فی موضع اقامتها فقال الشّافعیؒ لا یشترط المصر لها بل تصحّ فی کلّ قریة سکنها اربعون من الرِّجال المستجمعون لشرآئط وجوب الجمعة علیهم لا یظعنون عنها شتآءً ولا صیفًا ، کما فی المبسوط للسرخسی ج ۲ ص ۲۳ والعنایة علٰی هامش فتح القدیر ج ۱ ص ۴۱۰ لقوله تعالٰی : فَاسْعَوْا اِلٰی ذِکْرِ اللّٰہِ من غیر فصل ولما رُوِیَ انّ اوّل جمعة جمعت فی الاسلام بعد المدینة ما جمعت بجواثا وهی قریة من قری عامر بن القیس بالبحرین وکتب ابوهریرةؓ الٰی عمرؓ یسأله عن الجمعة بجواثا فکتب الیه ان جمّعْ بها وحیثما کنتَ آھ واللّفظ للعنایة ویوافقه المبسوط ، وائمّتنا کلّهم اتّفقوا علٰی اشتراط (۱) المصر او فِنآئه لصحتها کما قال فی الهدایة نقلاً من القدوری ج ۱ ص ۱۴۸ : لا تصح الجمعة الاّ فی مصر جامع او فی مصلّی المصر ولا تجوز فی القرٰی آھ وقال الحلبی فی الکبیری ص ۴۶۵ : واما شروط الادآء فستّة ایضًا الشّرط الاول المصر او فنائه فلا تجوز فی القری عندنا آھ وکذٰلک سماه فی المبسوط شرط اداء الجمعة حیث قال فاما الشرآئط لاداء الجمعة فستّة المصر والوقت آھ وقال الشّرنبلالی فی مراقی الفلاح ص ۲۷۵ : ویشترط لصحتها ستّة اشیاء الاوّل المصر او فنائه آھ وفی الفتاوی الاسعدیة ص ۱۰۳ : جُمعه په اتفاق سره دحنفیه وو خاص ده په مصر (ښار) پوری، په کلی او بیابانو کی نه ده جآئزه آھ او په عالمګیریه ج ۱ ص ۱۵۳ کی دی: ولادائها شرآئط فی غیر المصلّی منها المصر هٰکذا فی الکافی آھ وفی قاضی خان وکما یجوز اداء الجمعة فی المصر یجوز ادائها فی فناء المصر آھ فی مجمع الانهر ج ۱ ص ۱۶۵ : لا تصحّ الجمعة الاّ بستّة شروط المصر او فنائه حتّٰی لا تجوز فی المفاوز ولا فی القرٰی آھ وفی درّ المنتقی لا تصحّ الاّ بستّة شروط شرطت لادائها وهی المصر او فناؤه آھ وفی البحر ج ۲ ص ۱۴۰ ای شرط صحتها ان تؤدّی فی مصر حتّی لا تصح فی قریة ولا مفازة آھ وهٰکذا فی جمیع کتب المذهب التی اعتُمد علیها فهٰذا نص منهم بان المصر او فنائه شرط لصحّة الجمعة

---

(۱). او په کبیری کی ذکردی: وهو مذهب علی بن ابی طالب وحذیفة وعطاء والحسن بن ابی الحسن والنخعی ومُجاهد وابن سیرین والثوری وسحنون . منهؒ

([١]) فبفواته يفوت ([٢]) الصحة والجواز ودليلنا ما روى ابن ابى شيبة عن علىّ بن ابى طالب رضى الله تعالٰى عنه قال لا جمعة ولا تشريق ولا صلٰوة فطر ولا اضحٰى الا فى مصر جامع او مدينة عظيمة وصحّحه ابن حزم فى المحلّى وروى مرفوعًا وهو ضعيف ولكن الموقوف فى مثل هٰذا كالمرفوع لانّه من شروط العبادة وهى من احكام الوضع ولا مدخل للرأى فيها . والجواب ([٣]) عن دليل الشّافعى ؒ ان قول علىّ كرّم الله وجهه الذى فى حكم المرفوع الا فى مصر جامع ينفى اقامتها فى القرٰى وجَوَاثا مصرٌ بالبحرين وتسمية الرّاوى قرية لا ينفى ما ذكرنا لان اسم القرية يطلق على البلدة ، قال الله تعالٰى : لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ، والمراد بأُمّ القرٰى المكّة ولا شكّ ان مكة مصر ، قال فى المبسوط ومعنى قول عمر ؓ وحيثما كنتَ اى ممّا هو مثل جواثا من الامصار ، وقول السّرخسى ونقله حجة فى حقّنا لا يركن عنه كما قال فى الفتاوٰى القاسميّة نقلاً والقاطع للشغب ان قوله تعالٰى: فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ الله ، ليس على اطلاقه اتفاقًا بين الامّة اذ لا يجوز اقامتها فى البرارى اجماعًا ولا فى كلّ قرية عند الشافعى ؒ بل بشرط ان لا يظعن ([٤]) اهلها عنها صيفًا او شتاءً فكان خصوص المكان مراد فيها اجماعًا فقدّر الشافعى ؒ القرية المخصوصة وقدّرنا المصر وهو اولى لحديث على ؓ وهو لو عورض مع غيره كان علىّ رضى الله تعالٰى عنه مقدما عليه فكيف ولم يتحقق معارضة ما ذكرنا ايّاه ولهٰذا لم ينقل عن الصّحابة انّهم حين فتحوا البلاد اشتغلوا بنصب المنابر والجمع الاّ فى الامصار دون

([١]). فما قيل كما نقل الينا انّه شرط للوجوب دون الصّحة فمخالف لنصوص معتبرات كتب المذهب من غيْر سند يعبأ به واعجب منه ما قيل على تقدير تسليم شرطية لا يفوت بفواته المشروط الا يرٰى الى تصريْحاتهم بعدم الجواز كما سبق . منه رحِمه الله تعالٰى

([٢]). فما وصل الى الخادم الفقير من قياسه على الاقامة والحرية مثلا بانه لا ينتفى بانتفآئهما الصحة فكذا هٰذا ، ينبئ عن نقصان تتبع القآئل اذ ذٰلك شروط وجوبِها وهٰذا شرط لصحتها . منه ؒ

([٣]). الدليل بتمامه مذكور فى مَجموع عبارات العناية والمبسوط وفتح القدير لكن باختلاف بعض العبارات والترتيب . منه رحمه الله تعالٰى

([٤]). فى مَجموعة الفتاوٰى : اوپه نزد دامام احمد ؒ همدغسى دى ، يعنى كمذهب الشافعى ، اوپه نزد دامامِ مالك ؒ دپاره دصحت دجمعېِ داسى ځاى شرط دى چى په هغه پورى آبادى او مسجد او بازار متصل وى، كما يدلّ عليه عبارة ميزان الشعرانى : فظهر منها ان الاطلاق لا يراد باجماع الائمة الاربعة .

القری ولو کان لنقل ولو احادًا وذٰلک اتفاق منهم علٰی ان المصر (١) من شرآئط الجمعة قال العلامة الطحطاوی فی حاشیته علٰی مراقی الفلاح ص ٢٧۴ : وکذا لم ینقل انّه صلّی الله تعالٰی علیه وسلّم امر باقامة الجمعة فی قری المدینة علٰی کثرتها .

ثم اختلف علمائنا فی حد المصر علٰی اقوال : منها ما روی عن ابی یوسف﷫ انّه کل موضع یسکنه عشرة آلاف نفر ذکره فی العنایة ومنها ما یعیش کل محترف فیه بحرفته ولا یحتاج للتحول الی صنعة اخرٰی اورده فی المبسوط ، ومنها ما یوجد فیه کل محترف نقله الطحطاوی ، ومنها ما یذکر فی تعداد الامصار علٰی ما قیل وما اعتمد علیه کتب المذهب حدان الاوّل منهما انه کل موضع لا یسع اکبر مساجده اهله المکلّفین بها ، وفسّره صاحب العنایة بقوله: ای من تجب علیه الجمعة لا کل من یسکن فی ذٰلک الموضع من النسآء والصبیان والعبید ، وزاد علیه الشّامی فی رد المحتار اصحاب الاعذار والمسافرین ومشی علٰی ذٰلک الحد فی الوقایة ومتن المختار وشرحه ، وقدمه فی متن الدرر علی القول الآتی وظاهره ترجیحه قال الشّامی ، وایّده صدر الشریعة بقوله لظهور التوانی فی احکامِ الشّرع سیّمًا فی اقامة الحدود ، قال ابن شجاع هٰذا احسن ما قیل فیه، وفی الولوالجیة وهو الصحیح بحر ، وفی الدّر المختار وعلیه الفتوی وهو الصحیح بحر ، وفی الدّر المختار وعلیه فتوی اکثر الفقهآء ، مجتبی ، والثانی منهما ما ذکره صاحب الهدایة وحکم علیه بانه ظاهر وهو کل موضع له امیر وقاض ینفذ الاحکام ویقیم الحدود ، فی العنایة انّه ظاهر الروایة وعلیه اکثر الفقهآء وفی شرح المنیة ص ۴٦۵ الحد الصّحیح ما اختاره صاحب الهدایة وتزییف صدر الشّریعة بما سبق مزیف بانّ المراد القدرة علٰی اقامة الحدود علٰی ما صرح فی تحفة الفقهآء انتهٰی ووافقه فی هٰذه الارادة صاحب الدّر المختار والعنایة والمبسوط فارجع الیهما ، قال العلاّمة الطحطاوی فی حاشیة المراقی ص ٢٧٩ : تزییف صدر الشریعة مزیف کما فی الحلبی فالمراد الشان لا الحصول بالفعل قال العلاّمة نوح دفع الظّلم عن المظلومین لیس بشرط

---

(١). ای شرآئط اداء الجمعة وبانتفائها یلزم انتفاء المشروط کما ذکرنا فی ما تقدم من الکتب المعتبرة فی المذهب .

فى تحقّق المصريّة بل الشرط فى تحقق المصرية القدرة على الدّفع وممّا يدلّ على عدم اشتراط الدفع بالفعل ان جماعة من الصّحابة صلّوها خلف الحجاج وهو اظلم خلق الله تعالٰى آهـ وفى الحموى : واعلم ان بعضى الموالى زعم عدم صحة الجمعة الأن معلّلاً بفقد شرائط الاَدآء وهو المصر فانها عبارة عن كلّ بلدة فيها وال وقاض ينفذان الاحكام ويقيمان الحدود وهما مفقودان فلا تصحّ الجمعة وتتعيّن صلٰوة الظهر وقد تبعه علٰى ذٰلک كثير من الاَرْوَام ، وما قاله هٰذا البعض ضلال فى الدين فان تنفيذ الاحكام واقامة الحدود موجودان فى الجملة والاولٰى ما قال العلاّمة نوح ، فتأمل ، وقال قاضى خان فى الحد المذكور انّه اصحّ الروايات ، وقال الطحطاوى وشارح المنية الفصل فى ذٰلک انّ مكّة والمدينة مصران تقام بهما الجمعة من زمنه صلى الله عليه وسلّم الى اليوم فكل موضع كان مثل احدهما فهو مصر وكل تفسير لا يصدّق علٰى احدهما فهو غير معتبر كقولهم ما لا يسع (١) اهله اكبر مساجده او ما يعيش فيه كلّ محترف وزاد عليه شارح المنية مع (٢) دلآئل عدم صدق الحدود عليهما قولَه وما ذكره التحفة علٰى ما يأتى اصحّ الحدود لصدقه عليهما وانّهما هما الاصل فى اعتبار المصرية لٰكن زاد فى نور الايضاح بعد حدّ الهداية والحال انّه بلغت ابنيته قدر ابنية المنى وذكر فى الفتح فى ابنية المنى ان فيها اسواق وثلٰثة سكک وقال فى تحفة الفقهآء عند ابى حنيفة‌ؒ المصر بلدة كبيرة فيها سكک واسواق ولها رساتيق وفيها وال يقدر علٰى انصاف المظلوم من الظالم بحشمته وعلمه او اعلام غيره يرجع النّاس اليه فيما يقع من الحوادث وهٰذا هو الاصحّ انتهٰى قال فى الفتح انّه اخصّ من تعريف الهداية وقيل هو الاصحّ آهـ وقال شارح المنية فى التطبيق ومشى عليه الشّامى فى ردّ المحتار ج ١ ص ٥٦٠ ان صاحب الهداية ترک

---

(١). قوله: يسع، قدجآء فى النسخة الفارسية من جراة الائمة هٰكذا: مالا يسمع آهـ وهو تحريف، كما هو ظاهر ، فان العبارة منقولة من حاشية الطحطاوى من جزء ٢ ص ٥١٢ فى اول باب الجمعة ، وهى هنا كما نقلنا. الْحقّانى

(٢). حيث قال التعريف باعتبار اعظم المساجد منقوض بهما اذ مسجد كل منهما يسع اهله وزيادة ولَم يعلم ان مكة والمدينة اكبر مِما هى الأن ولا ان مسجدهُما كان اصغر مِما هو الأن فلا يعتبر هٰذا التعريف ولا يعتبر بِما يعيش فيه كل متحرف بِحرفته او يوجد فيه كل مُحترف فان اعظم بلاد الاسلام يوجد فى واحد منهما حرف لا يوجد فى الاخرٰى فضلاً عن المكة والمدينة . منه رحمه الله تعالٰى

ذكر السكك والرساتيق بنآء على الغالب اذا الغالب انّ القاضى والامير شانه القدرة على تنفيذ الاحكام واقامة الحدود لا يكون الاّ فى بلد كذلك آهـ (١)

بقى الكلام فى قوله امير وقاض هل يقصد منه اقامتهما فيه او يقصد منه جريان تصرّفهما عليه او يراد به اتيانهما اليه للفصل قيده صاحب مراقى الفلاح ص ٢٧٩ بقوله مقيمين بها وعلّله محشيه العلامة الطحطاوى بقوله لانه اذا لم تعتبر الاقامة لاتوجد قرية اصلا اذ كل قرية مشمولة بحكم كذا فى الشّرح آهـ وقال الشّامى اى مقيمان ولا اعتبار بقاضى يـأتى احيانا يسمى قاضى الناحية آهـ وذكر فى المبسوط بلفظ فيه ، وذكر ابن الهمام فى الفتح ج ١ ص ٤١١ الّذى يظهر كونهما مقيمين بها ثم جوّز كفاية اتيانهما اليه للفصل وفرق بينه وبين القرية برجوع اهلها اليهما فى الحوادث دون اهله ثم بعد ذٰلك قال فالاولى فى القرى الّتى يـأتيان اليهما للفصل ان لا تصحّ فيها الا حال حضور المتولى فاذا حضر صحت واذا ظعن امتنعت آهـ وبالجملة لم يقل احد من الائمة بصدق الحد بنفس الوقوع تحت تصرف الوالى والقاضى هٰذا ،

وبعد ما ذكر من نصوص كتب المذهب الحنفى والاحاطة باطراف الكلام وامتياز الراجح والمرجوح من بينها بارشاد الائمة النعمانية لا يخفٰى على المنصف الفهيم المترصد الى سبيل الرشاد المسترشد لطريق السّداد انّ الجمعة تختص وجوبًا وجوازًا بالامصار وفنائها فالمواضع الّتى خرجت عن جميع حدود المصر فاقامة الجمعة فيها والحكم بالجواز فيها خروج عن المذهب الحنفى بل عن اجماع الصّحابة كما سبق انهم لم يشتغلوابنصب المنابرفى القرٰى ، وامّا المواضع الّتى يشملها احد الحدين المصحّحين ان اقيمت فيها بعد اذن الامام بها فلا نشاجر احدا فيها ، ولا يغتر احد بما نقل فى در المختار عن القهستانى اذن الحاكم ببنآء الجامع فى الرستاق اى القرية اذن بالجمعة

(١). فيه رد على من قال ان كل موضع من اوطاننا له امير وقاض يَجرى تصرّفهما فيه وهو المراد كما سَمعتُ منهم ولا يَخفى انه قول جوفى منشاه اتباع الهوى من غير نظر الى كتب مذهبه وعدم المبالات بالدين عصمنا الله عن الجرأة على الله ورسوله ، ثم انى عرضت عليه هٰذه الرسالة فى الفقه آهـ وحسّنه واغمض عما قاله سابقًا واخفى فى نفسه ما سوّل له نفسه جبنًا ولَم ينقد شيئًا منها . منه رحمه ربّه

اتفاقًا واذا اتصل به الحكم صار مجمعًا عليه آهـ اذ ليس (١) المراد به نفس القرية بل القهستانى نفسه قال قبيل هٰذا القول ، وتقع فرضًا فى القصبات والقرى الكبيرة التى فيها اسواق آهـ ولان صيرورته مجمعًا عليه فرع لتناول احد اقوال المجتهدين اليه والقرية الصّغيرة ليست كذٰلک يفهم بالتّفكر فيما سلف فتعين ان المراد منه القرية الّتى لا يسع اهلها المكلّفين بها اكبر مساجدها كما سمى الشّامى هٰذا القول تائيدًا لذٰلک التّعريف ولا يغتر ايضًا بصدق بعض الحدود عليه بعد ضم الحوالى معه اذ يجب ان يصدق الحد عليه نفسه ليصير مصرًا ثم ينظر فى اكنافه اهى من الفنآء ام لا ، وبعد ان يكون فناء فما حكمه ولا ينضم اليه فى افادة المصرية له كما يظهر بالرجوع الى عبارات المصنّفين الا يرٰى كيف اشترط فى مواضع عديدة وجود الرساتيق علٰيحدة لثبوت المصرية ، وقولنا لان صيرورته مجمعا عليه فرع لتناول احد اقوال المجتهدين اليه ، قال الشّامى فى شرح المنظومة المسمات بعقود رسم المفتى ص ٢٤ من مجموع الرسآئل : المفتى اذا كان من اهل النظر يقيد عمله بما وافق قولاً فى المذهب اذ لم يأذنوا فى الاجتهاد فيما خرج عن المذهب بالكلية ممّا اتفق عليه ائمّتنا لانّ اجتهادهم اقوٰى من اجتهاده فالظاهر انهم رأوا دليلاً ارجح ممّا رأه حتّٰى لم يعلموا به ، ولهٰذا قال العلاّمة قاسم فى حقّ شيخه خاتمة المحققين الكمال ابن الهمام لا يعمل بابحاث شيخنا الّتى تخالف المذهب ، وقال فى تصحيحه على القدورى قال الامام العلاّمة الحسن بن منصور بن محمود الاوزجندى المعروف بقاضى خان فى كتاب الفتاوى، ورسم المفتى فى زماننا من اصحابنا اذا استفتى عن مسئلة ان كانت مروية عن اصحابنا فى الرّوايات الظاهرة بلا خلاف بينهم فانه يميل اليهم ويفتى بقولهم ولا يخالفهم برأيه وان كان مجتهدًا متقنًا لانّ الظاهر ان يكون الحقّ مع اصحابنا ولا يعدوهم واجتهاده لا يبلغ آهـ

(١). فى مَجموعة الفتاوٰى: نو عبارت دقسهتانى چى په تَحت كى دقول دماتن ذكر دى منافى ددې سره نه دى، وتقع الجمعة فرضًا ان صلاها فاقدها والكلام يشعر الى انّها تقع فرضا فى القصبات والقرى الكبيرة التى فيها اسواق قال ابو القاسم هٰذا بلا خلاف اذا اذن الوالى او القاضى ببنآء المسجد الجامع واداء الجمعة لانّ هٰذا مجتهد فيه فاذا اتصل به الحكم صار مجمعًا عليه واذا لم يأذن بذٰلک لا تصح اقامتها فيها . منهٗ

اجتهادهم ولا ينظر الى قول من خالفهم ولا يُقبل حجّتهم ايضًا لانّهم عرفوا الادلة وميزوا بين ما صحّ وثبت وبين ضده الخ ثم نقل نحوه عن شرح برهان الائمّة علٰى اداب القضآء للخصاف آهـ قلتُ ، وهٰذا حال صاحب النظر والمجتهد واما القاضى المقلّد والمفتى المقلد فقد قال فى شرح المنظومة ص ١١ نقلاً عن الباجى وامّا الحكم والفتيا بما هو مرجوح فخلاف الاجماع وايضًا قال نقلاً عن الامام ابى عمر فى أداب المفتى الفتوٰى بقول او وجه فى المسئلة والعمل بما شآء من الاقوال والوجوه من غيرِ نظر فى الترجيح جهل وخرق للاجماع وقال نقلاً عن كلام القرافى ان المقلّد والمجتهد لا يحمل لهما الحكم والافتآء بغير الراجح لانّه اتباع للهوى وهو حرام اجماعًا ، وقال فيه ص ١٣ قلت فحيث علمتَ وجوب اتباع الراجح من الاقوال وحال المرجح لهُ تعلم انّه لا ثقة بما يفتى به اكثر اهل زماننا بمجرد مراجعة كتاب من الكتب المتأخرة خصوصًا غير المحررة آهـ واما التمسک بما تمسک البعض به البعض من انّ الله تعالٰى فرض عليهم الجمعة وسكت عن اشتراط ما ذكره الائمة فلو صلى المسلمون فى غير ابنية ومن غير حاكم جاز لهم ، ولو اشترط الجمعة التى هى فرض قطعى غير مقيّد بالشروط فى الأيات ولا فى الحديث الثابت بهٰذه القيودات القياسية الظنية والمتزلزلة فى نفسها يلزم تقيّد المطلق من الكتاب والزّيادة عليه بالقياس والخبر الواحد وهو نسخ للكتاب بهما وهو باطل بالاتفاق وهٰذا مضمون وزبدة لفتوٰى محمد اسمٰعيل الهندى وهٰؤلآء يمجمجون هٰذا المضمون المزيفة بتزييف علماء الهند والمردودة بامضائاتهم لكن مع هٰذا لا يقتدرون فى اقامة حجتهم علٰى اجرآء هٰذا المضمون فيقولون قول علىؓ لا جمعة ولا تشريق الاّ فى مصر آهـ من جملة لا صلٰوة الاّ بفاتحة الكتاب ونحو هٰذا من الخرافات والمزخرفات كَاَنَّ الدّين يصنع باعتباراتهم ولم يعلموا ان بنآء التّاويلات للمجتهدين فى الأيات والاحاديث ليس علٰى تشهى انفسهم ولا علٰى صيانة ما تفوّهوا به من الحكم فى شيء عن البطلان بل علٰى صيانة النّصوص عن التعارض الذى هو موجب لكذب الشّارع وهو مصئون عن الكذب قطعًا فكيف ما يتوافق الأثار فهو قرينة علٰى انّه

المراد للشارع كما يعلم هٰذا بحقيقته عند التتبع والتّصفح فى مضامين الطحاوى هٰذا ، فاقول ان الأية ليست بمطلق بل مقيد بنوع من التّمدن وببعض من الامكنة باجماع الصّحابة ومن بعدهم ومنقول الينا بالتّواتر المعنوى قال المحدث الدّهلوى فى حجّة الله البالغة قد تلقّت الامة تقليًا معنويًا من غير تلقى لفظ انّه يشترط فى الجمعة الجماعة ونوع من التّمدن وكانَ النّبىّ صلى الله عليه وسلّم وخلفائه والائمّة المجتهدون يجمعون فى البلدان ولا يؤاخذون اهل البدو بل لا يقام فى عهدهم فى البدو ففهّموا من ذٰلک قرنًا بعد قرنٍ وعصراً بعد عصرٍ انه يشترط لها الجماعة والتمدّن آهـ وفى الفتح ، والقاطع للشغب ان قوله : فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللهِ ، ليس علٰى اطلاقه اتّفاقا بين الأُمّة اذ لا يجوز اقامتها فى البرارى اجماعًا فى كلّ قرية عند الشّافعى ؒ فكان خصوص المكان مرادا بالاجماع فقدّر الشّافعى ؒ القرية الخاصة وقدرنا المصر وهو اولى لحديث على ؓ وهو لو عورض بفعل غيره كان على ؓ مقدمًا عليه فكيف ولم يتحقّق معارضة ما ذكرنا اياه ولهٰذا لم ينقل عن الصّحابة انّهم لما فتحوا البلاد اشتغلوا بنصب المنابر والجمع الاّ فى الامصار دون القرٰى ولو كانت لنقل ولو احادا آهـ فيا ايّها الاخوان والخلان تفكّروا فيما نقلنا من نصوص ائمّتنا من الكتب المعتبرة والمعتمدة فى اشتراط المصر او فنائه لجواز اقامة الجمعة عند الائمّة الحنفية كالخانية والقدورى والفتح والهداية ، والمبسوط الّذى قال فى شانه الشّيخ اسماعيل النابلسى نقلاً عن العلاّمة الطرسوسى: مبسوط السّرخسى لا يُعمل بما يخالفه ولا يركن الا اليه ولا يفتٰى ولا يعول الاّ اليه كما ذكر فى شرح المنظومة للشّامى ص ٢٠ وغيرها من المعتبرات ، ولا توازنوها بغرآئب الرسالات اذ لا بد للمفتى المقلد ان يعلم حال من يفتى بقوله باعتبار الطّبقة كما ذكر الشّامى فى شرح المنظومة ص ١١ وقال ايضًا الطبقة الثالثة المجتهدين فى المسآئل الّتى لا رواية فيها عن صاحب المذهب كالخصاف والكرخى والطحاوى وشمس الائمّة الحلوانى وشمس الائمة السرخسى وفخر الاسلام البزدوى وفخر الدّين قاضى خان وغيرهم فانّهم لا يقدرون علٰى مخالفة الامام لا فى الاصول ولا فى الفروع لكنهم

يستنبطون الاحكام من المسآئل الّتى لانصّ فيها عنهم علٰى حسب اصول قررها ومقتضى قواعد بسطها انتهٰى اقول اذا كان حال هٰؤلآء الائمّة الثّقة عدم جواز مخالفتهم عما نص به الامام فكيف حال من دونهم فى الطّبقة فان وُجد قولاً من القآئل بجواز الجمعة فى كلّ قرية فكيف يُلتفت اليه وكيف يَعتَمد عليه من يتّبع المذهب الحنفى ويسلك علٰى مقتضى قوانين المشرب النّعمانى فان هٰذا خروج عن ربقة اتباع المذهب لمن ليس اهلاً له وبالجملة من يدعى الدّخول فى دآئرة المذهب بل فى اتباع الائمة الاربعة فقد عَلِمْتَ بحقيقتها والقول بتعميم الامكنة للجمعة ليس مسلكا لواحد منهم فاقواله شهود صدق علٰى بطلان دعواه فهو امّا مفتى ماجِنّ فيُعْزرُ ويُحْجرُ وامّا مجنون فيداوٰى ويُعَالَج ، وان يدعى الخروج عن المذاهب فلا حجّة له علينا ولا كلام لنا معه وامره الى الله تعالٰى ولا نتبعه فهو مخالف عن الشّرع والمذهب والامر السلطانى الصادر بانّ الحلّ والفصل فى محاكم افغانستان علٰى طبق المذهب الحنفى فاىّ مفر له (١) وهٰذه الحكايات الأخرة لا

---

(١). په مجموعة الفتاوٰى ج ١ ص ١٧٧ كى دى: نو هركله چى ددلآئلو څخه ثابته سوه چى قول دصاحبِ دقدورى مطابق دى دمذهبِ حنفى سره ، جمهورو محققينو فقهاوو دده پيروى كړيده او ترجيح وركړيده دده قول ته مرجّحينو داعلى طبقې ، بلكه دمذهبِ حنفى هيڅ يوه فقيه انكار نه دى كړى دشرط كولو څخه دمصر دپاره دصحيح كيدو دلمانځه دجمعې ، نوپر مقلدينو عمل كول لازم دى ، لكه چى سيّد محمد امين په ردّ محتار كى فرمايلى دى: فعلينا اتباعهم ويؤيّده ما قدمه الشارح فى رسم المفتى واما نحن فعلينا اتباع ما رجحوه وما صحّحوه كما لو افتونا فى حيوٰتهم ، الحقّ احقّ بالاتباع ، او هرمقلد چى ددې خلاف كوى دا حكم دده جآئز نه دى ، كما فى الدر المختار : وامّا المقلّد فلا ينفذ قضائه بخلاف مذهبه اصلاً كما فى القنية قلت ولاسيما فى زماننا فقط. كتبه الفقير الحقير الراجى لطفه ربه الخفى محمدعبدالواحد الحنفى

په واقع كى آيت دفرضيّت دجمعې په اجماع سره مخصص دى ، نو تقييد ددې حديث اولى دى ، او حنفيه حديث دعلى ؓ چى موقوفًا او مرفوعًا روايت سويدى ، والموقوف اصحّ ، اوپه دې باب كى حكم دمرفوع لرى ، مخصّص بللى دى اوپه مطلقِ رايى سره يې نه دى خاص كړى اوپه دې كى هيڅ مخالفت داصولو سره نسته ، او ددې تفصيل په فتح القدير چى حاشيه ده دهدايې ، اوپه بنايه شرح هدايه للعينى ، او نورو كى موجود دى. والله اعلم حرّره الراجى عفو ربّه القوىّ ابو الحسنات محمد عبد الحى تجاوز الله تعالى عن ذنبه الجلى والخفى . آمين

نقصد منها محض اثبات هٰذه المسئلة اذ هى ممّا ثبت بالنّقل الصّحيحة كما مرّ ولا مدخل فيها للرأى اذ هى من احكام الوضع علٰى ما سبق ذكره من شرح المُنية بل نطمع ان تكون ، ردعًا لهم عن امثال هٰذه القضيّة كادّعآء ذكاة الجنين بذبح امّه والفتوٰى بانكاح زوجة المفقود بعد مرور اربعة سنين قولاً بالوجه المرجوع فى معنى الحديث او بقول خارج عن اقوال اصحابنا ، انْ اَلْقُوا السّمع وقلوبهم شهود ومن لم يقف عند ظهور الحق الناصع ولم يقنع عند طلوع الفحص اليانع يقال لهم فَهَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ ، وانا اليه من المنتظرين وما علينا الا البلاغ المبين . تمّت كشف الغمة هٰذا ما تيسر بعون الله الكريم المُعطى ، فى الوقت الحالى للعبد الفقير الٰى رحمة البارى الحاج عبد القيوم الحنفى مذهبًا النّورزئى مجدًا ونسبًا والنّودهى وطنًا والبُوْلانى مسكنًا عفى الله تعالٰى جرائمه الخفى والجلى واسكن بحبوحة جنانه هو ووالديه أمين .

☆ ☆ ☆

الخاتمة

وروسته ترحمد او شكر دبارى تعالٰى ، اوتر درود پر محمَّد مصطفٰى ﷺ ، اوپر آل اواصحابو دده چى ستورى دى دهدايت ، وايى بنده ناتوان عاجزه او هيڅ چى دا يوځو ورقى دى چى مشتملى دى پر ضرورى مسآئلو چى لاس پر لاس واقع كيږى ، په سبب ددرخواست بلكه په سبب دزيات طلب دبعضى استفاده كوونكو ددغه عاجز څخه ، وليكل سوې ، ددې دپاره چى په وخت كى دضرورت او دوقوع دحاجت قوى پايۀ او غښتلى كومكى وګرځى دپاره ددوى ، او هغه حيرت او شك چى په سبب دناخبرتيا پر جارى كيدو ددغه طريقو چى ذكر سويدى پيدا كيږى ودوى ته ، رفع او دفع سى، او خاص اعانت او كومك پر صحيح كيدو دكاږه سوى ، او پر لار دبرابريدو دورك سوى مومن داللّٰه ﷻ څخه غواړم ، اونامداره مى كى په ((**جرأة الائمّة فى اجرآء الادعية والاقضية**)) سره ، اوپه ورځ ديك شنبې په پنځه ويشتمه **۲۵** دمياشتى دصفر المظفر دكال **۱۳۹۲** هجرى قمرى تبييض ددې رسالې اختتام ته ورسيدى.

ونسأل الله العفو والعافية والمعافات الدّائمة فى الدين والدّنيا والأخرة ، وكان ذٰلك

بيمن حسن التّربية والمرحمة والرّافة من لدن مربّى العلم والعُلمآء عُمومًا ومعين اموری ومهمّاتی خصوصًا وخصّنی بمزید الاشبال والاحسان وصيّرنی محظوظًا بالعطايا والانعام اعنی من له فضآئل صميمة ، وفواضل عميمة ، والطاف واعطاف على الطّالبين وهمّة صادقة فی استقصآء نشر الدّين القويم وعزم راسخ فی الاشتراک مع العلمآء باليقين وله مكارم لا تحصٰى ، ومأثر لا تستقصٰى ، وما هو الا حضرت المحظوظ بلطف الرحمٰن الحاج اختر محمد خان بولانی ، وحضرت المحفوظ بحفظ السُّبْحان الحاج محمد كريم خان عينكی، لازال نيّاتُهما صادقةً فی اعلآء اعلام الدّين ، واجسادُهما فآئزةً بحظوظ ترقيات الدُّنيا والدّين أمين ، وانا العبد العاصی المفتاق الی رحمة البارى ، المشتهر والموسوم ، بالحاج عبد القيّوم ، ابن الحاج العالم الفقيه الامجد مُلاّ أقا محمّد المرحوم ، الحنفی مذهبًا وفخرًا ، والنّورزئی مجدًا ونسبًا ، والنّوزادی ثم النّودهی وطنًا ومولدًا ، والكرشكی ثم الداكی مسكنًا قديمًا ، والبُستی ثم البُولانی مُستَرَاحًا ومنتقلاً ، ربَّنَا سهّل علينا وعلى والدَيْنا وعلى جميع المؤمنين كلّ صعب بحرمة سيّد الابرار ، صلّى الله تعالى عليه وعلى آله واَصْحَابه واَحْبَابه واَتْبَاعه اَجْمَعِيْن ، أمين

صورة ما كَتَبه اكابر العُلَمآء وجَهابذة الفُضَلآء ، مِمّن تولّى الدرس والافتآء ، وتصدَّر لنشر الشّريعة الغرآء ، فی تصديق هٰذه الرّسالة ، وتصويب تلك المقالة ، على ترتيب حصُول تلك التَّصديقات والتّوثيقات .

صورة ما افاده علامة الدّنيا والدّين ، بقية العلمآء الراسخين ، من حاز قصب السبق فی كلّ مضمار ، ودَارَ مَعَهُ الحقّ حيثما دَارَ ، فَاَصْبَحَ أية فی اصابة الرأی الصّآئب المعروف **بِجناب مولوی صاحب** ، ادامَ الله ظلاله :

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ،

الحمدُ لله ذی الطَّوْلِ والألآء ، وصلّى الله تعالى على نبيّه خاتم الرسل والانبيآء ، وعلى آله واصحابه الاتقيآء ، امّا بعدُ فيقول العبد المعتصم بحبلِ الله المتين محمد قسيم شرح الله صدره وزيّنه بنور اليقين ، انّی رأيتُ هٰذه الرّسالة الشّريفة المسمّاة بجرأة الائمّة فی

اجرآء الادعية والاَقْضِية ، بعد ما سوّدتُ روية سطحية فوجدتُ ما فيها حقًّا صريْحًا ، ثمّ طالعتُها فامعنتُ فيها وكان امعانىْ غاية ، وخضتُ فيها وكان خوضى نِهاية ، فلم اجدها الاّ كزهرة فوق ربوة ندية ، او كدوحة وسط روضة طرية ، وعسٰى ان ينتفع بها الصّغير والكبير والقاصى والدّانى ، والله يعطى كلّ مسئول ، اللّهمَّ اجعل سعى مصنّفها ومدوّنها مشكورا وعمله مبرورًا ، وصنيعه ماجورًا ، واجعله فوق كثير مّن النّاس ، أمين ياربَّ العالمين .

صورة ما كتبه البحر الطامى والطود السّامى جامع العلُوم النقلية والعقليّة لسان العلمآء والجَهْبَذة ، المدقق الْمحقّق الاديب ، **عبد الله اَخُندزاده** المدرس والخطيب .

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ،

الحمدُ لاهله ، والصّلٰوة علٰى اهلها ، امّا بعد فقد اطلعتُ هٰذه الرّسالة الشّريفة فوجدتُها موافقة لكتب السّلف والخلف من الاحناف ، واكثر ما نقله المؤلّف اقوال الفقهآء الاعلام المعروفين بالتّحقيق والانصاف ، فلعمرى قد بذل المؤلّف غاية جهده فى جميع الاقاويل ، وسعٰى منتهٰى سعيه فى ردّ الاوهام والاباطيل ، فهى لائقة بان تُجعل مقبولة ودعوتُ لِمؤلّفها بحسنة الدّنيا والأخرة أمين ، العَبْد الأسى عبد الله النّورزئى الگرشكى

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ، حَامِدًا ، مصلّيًا ، مسلّمًا

امّا بعدُ ! فقد نظرتُ فى هٰذه الرّسالة الانيقة بتعمق النّظر وجودة البصر فاذا هى عون للمذهب الحنفى ، وحريق للمذيب الغبى ، مدلّل بالادلّة القوية لِمذهب الحنفية، كٰذلك واجب على كلّ ذى علم من اهل الله ، يَايّها الّذين امنوا كونوا انصار الله ، فقولو بغاية الفرح نَحن انصار الله ، وادعوا خير الجزآء لِمؤلّفها وصلّوا على محمّد ﷺ خير الورى فقط . الرَّاجى الى الله الاحد الحاج اخٓک صالح محمد گرشكى

هٰذه الرّسالة الجليلة موافقة لِمذاهب ابى حنيفة ؒ .

كتبه العبد المفتاق مُلاّ عبد الشّكور نورزئى مدرّس گرشك

قد وجدتُ هٰذه الرّسالة مطابقة لِمذهب الاحناف .

كتبهُ احقر العباد مُلاّ عبد الحميد نورزئى

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ،

نَحمدهُ ونصلّى على رسوله الكريم ، وعلى اٰله وصحبهِ بالتّبجيل والتعظيم .
امَّا بعد : قد امعنتُ فى هٰذه الرّسالة الّتى كانت مشفية لكُلّ سقيم وعليل فوجدتُّها صحيحًا ومعتدلاً مدلّلاً مكمّلاً ادركتها مطابقًا لعقآئد اهل السنّة ومطابقًا لكتب الحنفية وقد بذل الجهد فيها مؤلّفها جزاه الله عنّى وعن سآئر المسلمين بحرمة سيد المرسلين .

مولوى عبد الرّحمٰن نزيل گرشك

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ،

الحمد لله الواحد القهّار ، والصّلٰوة والسّلام على سيّد الاَبْرار ، وعلى اٰلهِ الاطهار واصحابه الاخيار ، وبعدُ فهٰذه رسالة عجيبة غريبة مُحتوية على ما عليه اهل الحق من اهل السنّة والجماعة والحقّ احقّ بالاتباع وان كره المخالفُون .

الحاج مُلاّ باز محمد مال گيرى

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ،

نَحمده ونستعينه ، ونصلّى على حبيبه واٰلهِ اجمعين ، امّا بعد فهٰذه رسالة انيقة ومنظومة رشيقة قد احتوٰى على ما اجمع عليها علمآء السّنّة والجماعة ، واستوفى فى اسانيد وثيقة لا مِرْية فيها ولا شناعة ، مشحونة بمطالب لطيفة ومقاصد نفيسة وفرآئد شريفة وفوائد غريبة معجبة للنواظر ومطرية للخواطر ، تَميل اليها الطّباع وتلذّذ بها الاسْماع كافية للمتمسكين بالعُروة الوثقٰى المتشبثين بالغاية الاقصٰى، واسأل الله لِمؤلّفه خير الجزآء :

وانّى يختفى للشمس ضوء عن الابصار فى ضحو النّهارُ
وكيف يسّر ذفر المسك يَحشو خياشيم الورى فى يوم حارُ

وانا العبد المكسور المدعو بمولوى عبد الغفُور باباجى

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ،

الحمد لله على نعمآئه والصلٰوة على سيّد انبيآئه ، وعلى اٰله ورفقآئه ، امَّا بعدُ فقد امعنتُ فى هٰذه الْمجموعة برهة ، اتقنت ما فيها جَملة ، فالفتها مقرونة بالصدق والصواب ، كانّها تذكرة للخواص واولى الالباب ، وتبصرة للعوام والطّلاب ، جزى الله مؤلّفه بشكرسعيه ورفع العتاب يوم المزيد والثّواب بحرمة النّبىّ الكريم واٰلهِ والاصحاب

العبد الاثيم المدعو بمُلاّ محمد سليم نورزئى گرزى . تَمَّت بالخير ولله الحمد والمنة .